

Халиде Кыпчакова

Халиде Кыпчакова 1964 сенеси Хаджабад (Озбекистан) шеэринде дюньяга кельди. Ош шеэринде медениет халкъ университетининь китапханеджилик боюгуни битирди.

Нагыш санатынен балалыктан огъраша.

1997 сенеси «Марама» иждадий бирлешмесининь лейхасы черчивесинде «мыкылама» нагыш усулы боюнджа окъувларны битирди. 1997 – 2006 сенелери «Марама» иждадий бирлешмесининь хадими оларак иджат этти. Кырымнын чешит ерлеринде окъулар кечирип, кыадынларга кырымтатар нагыш санатынын сырларыны огрете.

2006 сенесинден «Эвджияр» (Багъасарай) иждадий бирлешмесининь тэсисчиси ола.

Халиде Кыпчакованын нагыш ишлери Кырым ве Украинадан гайры, Полония, Тюркие ве дигер мемлекетлерде откерильген сергилерде де нумайыш этильди.

ISSN 0207-642 X

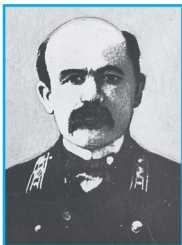

ЙЫЛДЫЗ

№3 (218) 2014 майыс – июнь

Али БОДАНИНСКИЙ

1865, декабрь 2 – 1920, ноябрь 12.

Али Абдурефи оглы Боданинский Акмес-джите догды. «Татарское училище»ни битирди, оджалык ыпты. Багъчасарайда «Яньылык араш-тырыджылары» яшлар джемиетини тешкиль этти. И.Гаспринскийнинъ якъын ярдымджысы олды. 1917 с. Мусисполкомнынъ серкятиби (управляющий де-лами) олды. Къурултайда сайланган Башкъанлык диванында да серкятиплик вазифесинде булуна. Фольклор материаллары топлай, терджимелер япа, «Голос татар» газетасынынъ муаррири вазифесини эда эте.

Исмаил ЛЕМАНОВ

1871, март 12 – 1942.

Истанбулда окъуй, Каирде Аль-Азхар универ-ситетинде шаркъ тиллерини огрене. «Терджиман» газетасында чалыша. 1917 с. I Къурултайга делегат сайлана. Инкыляптан сонъ Къырым ЦИКнинъ тер-джимелер болюгинде чалыша. Къырым педагогика институтында дерс бере, кафедра мудире ола. Буюнкъырым ильмий тиль конференцияларында иштирак эте. 1934 сенеси иштен бошатыла. Сонъ Ленинградга кете ве анда Шаркъшынаслык ин-ститутынынъ эльязмалар болюгинде чалыша. 1942 с. блокадада ачылыктан оле.

Асан Сабри АЙВАЗОВ

1878, майыс 6 – 1938, апрель 17.

Алупкада догды. Истанбулда ве Каирде окъуды, оджалык ыпты. Москвада Лазарев институтында дерс берди. Чокъ вакъыт «Терджиман»да муар-рирлик ыпты ве 1914 сенесинден онынъ даимий редакторы олды. Бир чокъ эсерлернинъ муэлли-фидир. 1907 с. «Неден бу ала къалдык» пьесасы санада къююлды ве китап олып басылды. 1917-1918 сс. «Миллет» газетасынынъ ве «Козъайдын» журналы-нынъ редакторы олды. «Илери» ве «Окъув ишлери» журналларында «Латин элифбесине даир», «Къы-рает китабы», «Меюс шаирлеримиз» серлевалы маъалелери басылды.

Меджмуанынъ ог къапында миллий орынкели панно.
Нагъыш устасы Халиде Къыпчакъова

Осман АҚЧОҚҖАҚҖЫ

1879, январь 3 – 1938.

Гимназияда окугъан сонъ, 1895 с. Тюркиеде, 1908 с. Каирде бильги ала. Белли терджиман, этнограф, эдебиятшынас, тарихчы. 1908 сенеси Оренбургда «Шура» журналында чалыша. 1906 с. анда «Къырым гъонджелери» адлы шиирлер джыйынтыгыны бастыра. 1910 сенеси «Ненкеджан ханым тюрбеси» повестини яза. I Къурултайнынъ делегаты ола. Шу сенелери Зынджырлы медреседе, Гимназияда, Къырым институтында дерс бере, ильмий макъалелер яза.

Сейт-Абдулла ОЗЕНБАШЛЫ

1867 – 1924.

Багъчасарайда догъды. «Терджиман» газета-сында хаттатлыкъ, муреттиблик вазифесинде булунды. Эдебиятымызда ве драматургиямызда 1901 с. язгъан «Оладжагъа чаре алмаз» пьесасынен беллидир. Бир чокъ шиирлер яза ве «Халкъ шаири» намыны ала. Амма «Фонограф хакъайыкъ» («Акъикъат седасы») адлы эсери ве фаалиети ичюн белли табакъалар тарафындан зорбалыкъ япылгъаны нетиджесинде сакъатлангъан эдип чокъ йыллар хаста олып, 1924 с. вефат эте.

Абибулла ОДАБАШ

1881, февраль 11 – 1938.

Корбекульде догъды. 1910 с. аджиликтен кыйткъанда, Истанбулда окумагъа къала, анда «Талебе джемиети»не къошула, 1911 сенеси «Алтын ярыкъ» адлы шиирлер джыйынтыгында «Алтын ярыкъ» поэмасыны бастыра. 1917 сенеси Къырымгъа къайтып келе. Эдип I Къурултайнынъ делегаты эди. 1920 с. «Ешилъ ада» журналыны чыкъара, «Бильги» журналынынъ муаррири ола. 1923 с. «Унутмайджакъ» адлы икяеси айры китап этип чыкъарыла. Къырым Маариф Комиссарлыгында чалыша. Муэллифдешликте бир сыра дерсликлер яза. 1928 сенеси апске алына.

Меджмуанынъ арт къапында миллий нагъыш нумюнелери.
Нагъыш устасы Халиде Къыпчакова

КЪЫРЫМ МУХТАР ДЖУМХУРИЕТИ
ИНФОРМАЦИЯ БОЮНДЖА КОМИТЕТИНИНЪ ИЧТИМАЙ-СИЯСИЙ,
ЭДЕБИЙ-БЕДИЙ МЕДЖМУАСЫ

ЙЫЛДЫЗ

МЕДЖМУАСЫ

№3 (218) 2014 майыс – июнь

«Йылдыз» 1976 с. чыкып башлады

Къырымтатар тилинде эки айда бир кере нешир этиле

Баш муаррир
Диялвер ОСМАН

Муарририет эйети:

Иса АБДУРАМАН
Аблязиз ВЕЛИЕВ
Певат ЗЕТИ
Ремзи ИЛЬЯСОВ
Исмаил КЕРИМОВ
Айше КОКИЕВА
Тимур УСЕИНОВ
Риза ФАЗЫЛ
Урие ЭДЕМОВА

«ЙЫЛДЫЗ» меджмуасынынъ муарририети

МУНДЕРИДЖЕ

МУАРРИР МИНБЕРИ

Дилявер ОСМАН . Вазиятке коре давранмагъа меджбурмыз	3
---	---

ЭДЕБИЙ, МЕДЕНИЙ ТЕДБИРЛЕР

Сюрюнликнинъ 70 йыллыгына багъышлангъан тедбирлер	5
Татар къадынларынынъ Бутюндюнья форумунда	8
Бестекяр Яя Шерфединовнынъ хатырасына	9

НЕСИР

Нузет УМЕРОВ . Аталар сёзю. Икяе	10
Гульнара УСЕИНОВА . Къаранлыкъ сокъакъта. Икяе	14

НАЗМ

Мурат ТАНЕР . Шиирлер	18
------------------------------------	----

КЪАДИМИЙ ЭДЕБИЯТЫМЫЗДАН

Халиль огълу АЛИ . Къысса-и Юсуф. Дестан. Девамы	23
---	----

ТАРИХИЙ САИФЕЛЕР

Эдиге КЪЫРЫМАЛ . Къырым тюрклерининъ миллий куреши. Китаптан парчалар. Девамы	49
---	----

ЭДЕБИЯТШЫНАСЛЫКЪ

Аблязиз ВЕЛИЕВ . Терджиме санаты	58
---	----

ТАШКЕНТТЕ КЪАЛГЪАН КЪЫРЫМТАТАР ЗИЯЛЫЛАРЫ

Сафтер НАГАЕВ . Баличлер сюлялесинден	67
--	----

ЯНЪЫ АДЛАР

Лиля МЕМЕТОВА . Такъдир. Икяе	75
--	----

КОНКУРС

Севиль КАРАШАЕВА . Парчалангъан юрек. Икяе	84
---	----

ЭДЕБИЙ ТАКЪВИМ

Зарема ИСЛЯМОВА . Озъюн санаткяр ве яызджы. (Эмир Фаикънынъ догъгъанына 105 йыл толды)	90
--	----

ЙЫРЛАР ТАРИХЫНДАН

Сервер БЕКИРОВ . Алуштадан эскен ельчик	93
--	----

КЪАРТЛАР АГЪЗЫНДАН

Къадыр ВЕЛИ . Элял пара. Энъ буюк недир? Риваетлер	103
---	-----

КИТАП РАФЛАРЫНЪЫЗГЪА

Корюмли эдиплеримизнинъ «Эдебий портрет» лери	106
Закир КЪУРТНЕЗИР . Ватан ёлу отаймады	108
Эдипнинъ рухий дюньясы. (Шамиль Алядин замандашларынынъ хатырлавларында)	109

МИЛЛИЙ ТАСИЛЬ ОДЖАКЪЛАРЫ

Гульнара ИЛЬЯСОВА . Мектеп коръмек – инсан ичюн бир девлеттир	110
--	-----

БАЛАЛАР ИЧЮН

«ЙЫЛДЫЗЧЫКЪ» №3 (18)	113
----------------------------	-----

Дилъвер ОСМАНИ,

баш муаррир

ВАЗИЕТКЕ КОРЕ ДАВРАНМАҖҖА МЕДЖБУРМЫЗ

Кырымда сонъки айларда укюм сюрген вазият кырымтатар халкъына айрыджа тесир этти демек мумкюн. Сёз маддий я да башкъа бир зорлуклар акъкъында да дегиль. Сёз халкънынъ миллий җаеси акъкъында. Онларнен йылар миллетни бирлештирген Кырымҗа къайтув, миллий девлетчиликни тиклев җаеси кене де телюкели бир вазиятке оҗрай биле. 1783, 1917 сенелери 2014 сенесинде текрарланган киби келе...

1783 сенеси башланган девир кырымтатар халкъы тарихында «къара асыр» деп таныла. Тек 1883 сенеси И.Гаспринский «Терджиман» газетасыны чыкъарып башлаган девирден насылдыр уянув, яни арекет девири башлана ве бу девирде, 1883-1917 сенелери, бир группа кырымтатар айдынлары шекилленип халкъқа хызмет этип башлай. Бойлеликнен, чарлыкъ девири шараитлерине коре биле, Гаспринский озъ миллий макъсадына иришмеге фырсаат тапты.

Дюнья тарихы да буны исбатлай. Насылдыр бир халкъ озюни сакълап къалмаҗа истесе, эр анги шараитте вазиятке коре давранмаҗ керек. Эки асырдан зияде азатлыкъ оҗрунда куреш алып барган кырымтатар халкъы исе бу теджрибенинъ энъ пар-

лакь орьнеги ола биле. Бу куреш ич бир вакыт токтамады. Бугуныкы кунюмизде бу куреш яны бир шараитте девам этеджек. Халкынын эсас макьсады ич бир вакыт деньишмеди эм бугунь де деньишмейджек. Буны тек кырымтатарлар дегиль, этрафтакилер де анылай. Анылайлар, эм бу гьаени ич де сарсытып оламайджакьлар, чюнки бу гьае халкынын эм джанында, эм кьанындадыр.

Амма макьсадкьа иришмек ичюн халкынын куреш усулы деньише биле. Чюнки вазиет буны талап эте, бундан гьайры чаре олмайджакькьа ошай. Онын ичюн бугунь Кьырым акимиети кьурумларына кирип чалышкьан инсанларымызгьа бирден «саткьынлар» демек янлыштыр. Оларнын якькан ишлерине, халкькьа не дереджеде ярдым эткенлерине коре пай пичмек керек оладжакь. Эльбет, оларнын арасында озьлерини энди чокьтан «косьтергенлер» де бар, амма сёз олар акькьында дегиль.

Дюнья Кьырымнын яны вазиетини танымады, амма бу вазиетке кесен-кес тесир этип оламагьанда, Украина бир де бир чарелер буламагьанда, насылдыр мемлекетлерге, сиясетчилерге кьырымтатар халкьындан насылдыр адден тыш арекетлер талап этмек эм белклемек сырасы тюшмей. Кы-

рымтатар халкьы олып кечкен вакьбияларгьа озюнинь сагьлам позициясыны бутюн дюньягьа энди нумайыш этти, амма озь такьдирини, келеджегини кимниньдир менфаатына кьурбан этмеге онынь акькьы ёкь.

«Заман саньа уймаса, сен замангьа уймакь керексинь», дегенлери киби, биз бу шараитлерге уймакь эм бу шараитлерде яшамагьа меджбурмыз. Буны бизге гоньюльдешлик бильдиргенлер де, хусусан украинлер аныламакь кереклер. Эсас телюке исе Кьырымда кьутурып башлагьан, баш котерген миллетчилерден келе. Оларгьа кьолтукьанлар Кьырымда да, шималь пайтахтта да барлар... Буньа бакьмадан, энь муими, куреш усуллары не кьадар деньишсе де, миллий гьае ве макьсадымыз Джетемен йылдыз киби огюмизде несильден-несильге парылдайджакьтыр.

Кеченлерде Кьазан шеэринде бармакь сырасы тюшкенде, Кьазан консерваториясынын ректоры, бизим семетдешимиз Рубин Абдуллин бир корреспондентнинь кьырымтатарлар акькьында берген суалине джевапланып: «Халкь икметлидир, о догьру ёлны сечер», – деген эди. Онынь бу сёзлери хатырамда бугунь де акс седа киби янгырамакьта. Барсын халкьымыз шу догьру ёлдан бир вакьыт таймасын!

СЮРГЮНЛИКНИНЬ 70 ЙЫЛЛЫГЫНА БАГЪЫШЛАНГЪАН ТЕДБИРЛЕР

РЕКВИЕМ АҚЪШАМЛАРЫ

Кырымтатар халкы тувган топрагындан къувулганына 70 йыл олды. Сюргюнлик ёлларында халкынын аман-аман ярысы эляк олды. Сюргюнлик къурбанларыны анъмакъ, оларнынъ хатырасына дуалар окъумакъ – боюн борджумыздыр.

Майыс 16 куню Акъмесджите Кырымтатар музыкалы драма тетринде реквием акъшамы откерильди. Матем тедбиринде кырымтатар джемаатчылыгынен бирликте, сюргон олунган башкъа миллет векиллери ве Кырым укюметининъ базы азалары да иштирак этти.

Бу киби матем тедбирлери Украина ве Кырымнынъ дигер кошелеринде де олып кечти. Шу джумледен, Украина пайтахты Киевде реквием акъшамы Украина миллий опера бинасында откерильди. Кырымтатар халкынынъ етекчиси Мустафа Джемилев, Украина Баш назири Арсений Яценюк, Авропа Комиссары Штефан Фюле чыккышта булундылар.

Тедбирде Украина халкъ артистлери, белли украин ве кырымтатар йырджылары иштирак этти. Белли йырджымыз Сусанна Джамаладинова (Джамала) иджра эткен

йырлар инсанларнынъ къальплерини тельче-тельче этти. Акъшам девамында кырымтатар халкынынъ фаджиясыны акс эттирген фото ве видео малюматлар нумайыш олды. Акъшамнынъ тешкилятчыларындан бири режиссёр Ахтем Сейтаблаев олганыны къайд этмели.

«СИЛИНМЕЗ ХАТЫРАЛАР»

Майыс 14 куню Къырым-Татар санат музейинде сюрюнликнинъ 70 йыллыгына багышлангъан «Силинмез хатыралар» адлы серги ачылды. 1944 сенеси майыс 18 куню халккымызга нисбетен япылгъан арекет вахший джинаеттир. Бу яра бизим анымыздан силинмез, эм де си-

линмемели. Бу агъыр кунлерни унутмамакъ ичюн бизге нидже ёллардан кечкен деделеримизден къалгъан шейлер имкян бере. Сергиде эскиден къалгъан мукафатлар, джедвеллер, хариталар ве дигер шейлер такъдим этиле. Бундан да гъайры, сюрюнлик-

нинъ о дешетли вакъияларыны белли рессамларнынъ ишлери де хатырлата. Асылында, эр бир экспонат – насылдыр бир агъыр такъдирнинъ саибидир ве олар сейирджилерге де айны бу киби дуйгуларны ис эттире.

Сергиде миллий арекет иштиракчилери, Улу Ватан дженки ветеранлары, рессамлар, язиджылар, санаткярлар сёзге чыккып, къальплеримизден силинмейджек хатыраларынен пайлаштылар.

«КЪАЙТМАКЪ»

Майыс 16 куню кырымтатарлар ичюн темсилийер олгъан Багъчасарай шеэрининь «Зынджырлы медресе» тарихий-мимарий комплексинде «Къайтмакъ» серлевалы фотолар сергиси ачылды. Мында Арвидас Шеметас Ватанына къайтып кельгенлернинь такъдирини айдынлаткъан 40 биньге якъын фотосуреттен ибарет шахсий архивинден 58 ишини такъдим эти.

Серги кырымтатар халкъынынь фаджиалы сюрюнлигини тасвирлеген «Хайтарма» фильминичыкъарув мейданчыгъындан алынган кадрларнен башлана, сонъра кырымтатарларнынь ватангъа авдети ве озъ акълары огърунда куреши косьтериле. Чешит наразылык нумайышларында иштирак эткен инсанларнынь суретлерини, етекчилер ве кырымтатар миллий арекети ветеранлары, медениет ве санат эрбапларынынь портретлери нумайыш этиле. Серги кечкен кузьде учъ балачыкъны догъурган кырымтатар къадынынинь фотосурети иле екюнлене, бу – миллетнинь гъайрыдан догъувынинь хусусий бир тимсалидир.

Шеметас чыккышта булунып, сюрюнлик кырымтатар халкъы ичюн унутылмаз бир яра олгъаныны къайд этерек, бу эеджанлы дакъкъаларны онынь иле пайлашмакъ ичюн кельген мусafirлерге озъ тешеккурлерини бильдирди.

ТАТАР КЪАДЫНЛАРЫНЫҢ БУТЮНДЮНЯ ФОРУМЫНДА

Татар къадынларының II Бутюндюня форумы Татаристанның пайтахты Къазан шезринде дюняның 19 мемлекетинден 500-ге якын иштиракчини топлады. Оның тешкиятчылары Бутюндюня татарлар конгресси ве «Акь къалпакь» къадынлар джемаат бирлешмесидир.

Тедбирге Къырым Джумхуриетинден 15 делегат, шу джумледен 8 кырымтатар векили де давет этильди. Татар къадынларының форумунда ана тилини сакълав, аиле, кырышыкъ никяхлар, бала тербиеси, урф-адетлер ве иляhre миллий меселелер музакере этильди. Шуну кьайд этмели ки, форумның бутюн тедбирлери тек

татар тилинде алып барылды.

Бутюндюня татарлар конгресси Иджра комитетининь реиси Ринат Закиров айрыджа Къырым делегациясынен корюшти, озь чыккышында Татаристан ве Къырым арасында алякъалар къавийлешкенини кьайд этти.

Тедбир кырымтатар халкъы сюрگونлигининь 70 йыллыгы арфесинде откерилигени мунасебетинен, Шефיקъа оджа сюрпонлик кърбанларыны сукюнет дакъкъасынен анъмакыны теклиф этти. Озь чыккышында исе тюрк-татар къавмының инкишаф ёлунда улу мутефиккир Исмаил Гаспринскийнинь мисильсиз ролони айрыджа кьайд этти.

Кырымтатар векиллери ичюн татарларның тарихий меяны, ислям дининен багълы мукаддес топраклары, «Шималий Мекке» адынен де белли Булгар шезрине сеят тешкиль этильди.

Солдан: Р.Аметшаева, З.Юсуфова, Л.Халилова, Л.Къадырова, Фаузия Байрамова (Къазан), Э. Черкезова, Ш.Абдураманова, З.Пинка, А.Кассара

БЕСТЕКЯР ЯЯ ШЕРФЕДИНОВНЫҢ ХАТЫРАСЫНА

Халккымызнын гоньюли бир чалгы алети киби. Аятымызда расткельген эр бир адисе чешит ренклер иле яньгырай, чешит дуйгуларны уяндыра. Бу дуйгуларны текрарланмаз нагъмелерге чевире бильген мешур бестекярымыз Яя Шерфединовнын 120 йыллыгына багышланган серги Кырым-татар санат музейинде ачылды. «Яя Шерфединовнын иджадында тувган топрак нагъмелери» серлевалы серги черчивесинде бестекярнын иджадына багышланган семинар олып кечти. Мында Таврия миллий университетинин ве Кырым муэндислик педагогика университетинин студентлери де иштирак этти.

Музейнин хадими Садиha Джемилева «Яя Шерфединовнын омюри ве фаалиети» адлы маруза иле чыккышта булунды. Яя Шерфединовнын торунынын кызы, Таврия миллий университети шарк ве кырымтатар филологиясы факультетинин студенти Эльзара Халилова озь дедеси акъкында белли инсанларнын хатырлавларыны ве презентациясыны такъдим этти. Чыккышта булунганлар арасында дженктен эвельки кырымтатар ансамблинин солисти Амжа Меметов, белли журналист Шевкет Асанов, языджы Аблязиз Велиев, Кырымтатар радиосынын баш муаррири Сервер Бекиров, сёз устасы Риза Юсуф, Кырымда нам кязанган артист, Кырымтатар театринин актёры Расим Юнусов бар эди.

Сергиде бестекярнын кыйметли фото, весикъа ве архив материаллары нумайыш этильди. Кырымда нам кязанган артист Рустем Меметов Яя Шерфединовнын йырларыны иджра этти.

Яя Шерфединов Кырым АССРде ве Озбекистанда нам кязанган артист. Бестекяр озьгон иджады ве фаалиети иле медениетимизге салмаккылы иссе кьошты. Бу сене онын догъганына 120 йыл ола. Онын яраткан йыр ве нагъмелери исе аля даа гоньюллеримизнин энъ гизли кошечиклерине тийип, бизни менлигимиз акъкында тюшюнмеге чагыра.

Чузет УМЕРОВ

АТАЛАР СЁЗЮ

Икяе

«Юз кумюш парань дегиль, юз достунь олсун», деген аталар сёзюни эпимиз яхшы билемиз. Лафым ёкъ, пек мергин аталар сёзю. Лякин сен къадыннен, хусусан озь апайыныннен

иш кореджек олсань, яхшысы джебиньде юз кумюш парань олсун, бойдакъ достларынь исе, аздажа олсун...

Мен не ичюн бойле тюшюнем? Халкъ энъ чокълашкъан вакъытта троллейбуслар токътаган ерге келинъиз де, къадынларнынъ аякъларына бакъынъыз. Даа догърусъ, аякъларына дегиль де, аякъкъаплагына. Эгер юзден докъсанынынъ аякъкъабынынъ сим-сия окчесининъ юксекиги эки юз граммлыкъ стаканнынъ юксекиги къадар олмаса, меним башымны кес де атынъыз!

Къайсыдыр белли языджы пек мергин айткъан: «Бютюн къадынлар акъылдан бир чешит азалар, акъайларыны исе эр бири озъдже-сине делирте». О языджы акъыкъатен де там нокътасына ургъан. Ана меним апайым да шай: о, къомшу къадын даа бир къарыш юксельгенини коръгенинен мени къайрамагъа башлады: «Къомшумыз Бекир пек дикъкъатлы акъай. Апайыны севгени бир кереден корюнип тура. Даа къар ягъып башлагъаны ёкъ, о исе энди Айшеге юксек окчели потюк алып берди. Энди о бизим самостройда къоркъмайып юреберир», деди.

Сюрюгюликтеки вакъытларымыз олса, мен агъзымны биле ачмаз, барып анавы «вездеход» деген аякъкъаптан алып берир эдим. Лякин аванс ве айлыкъ не экени унутылып башлангъан шимдики вакъытта...

Догърусы, автобазада бизге айлыкъ эсабындан кечкен сентябрь айы ичюн юзер гривна аванс бермекни ишандыргъан эдилер...

– Ах, джанчыгъым! – дейим мен апайыма незакетнен, – эбет потюксиз бизим самостройдан кечип оламазсынъ, лякин бу парагъа агъач ве комюр алып, бутюн къыш сыджакъта отура биле эдик.

– Зарары ёкъ, – дей къадыным, – отурырмыз. Якъында мен газе-тада бир экстрасенсиниъ меслеатыны окъудым....

– Сонъ, о не дей?

– Эркекни сувукъта не къадар чокъ тутсанъ, о шу къадар яхшы сакълана, дей.

Мен апайыма башкъа тарафтан янашмагъа тырыштым:

– Я биз ач отураджагъымызны тюшюндинымъи? Озюнь эсапла да бакъ – кунъде эки буханка отъмек сатын аламыз. Бу – эки кумюш докъсан капик. Учъ айгъа чокълаштыр да бакъ...

– Зарары ёкъ, – дей апайым, – бир шей этип кечинирмиз. Энь уджуз ундан бир чувал алырсынъ, отъмекни мен озюм пиширим.

Сонъ не беллейсиниз? Пишире. Сувукъта отурамыз ве ашаймыз. Кыскъасы, мен апайымнен давалашмакъны токътаттым ве онъа аякъкап алмагъа азырландым. Саба ёлда Айшени расткетирдим ве онъа комплимент яптым: «Насыл оськен ве дал-фидан бойлу олгъансынъыз. Энди сизге экинжи къатнынъ пенджересине етмек бир шей дегиль... – Яны аякъкапларына да ишмар эттим. – Бу сизинъ «салтын вездеход»ынъызнынъ фиаты не къадар я?

– Юз он учъ гривна кыркъ капик! – дей о манъа юксектен бакъып, – буны манъа акъайым Тюркиеден кетирди...

Мен, нефесим тутылып, эвге чапып кельдим ве босагъадан:

– Наджие, джанчыгъым, о потюкни Тюркиеден сатын ала экенлер!

– Будала! – деди ачувланып апайым. – Тюркиеден сатын алалар амма, кетирип мында Акъмесджитнинъ Меркезий базарында саталар!

– Джанчыгъым, о потюк бизим паранен юз он учъ гривна кыркъ капик экен, бизлерге тек юзер гривна бермекни ишандырдылар...

– Зарары ёкъ! – тынчландырды апайым, он учъ гривнасыны мен къошарым.

Автобаза директоры сёзюнинъ астындан чыкъты. Халкъара къадынлар кунюне бизге юзер гривна бердилер. Онынъ устюне Наджие де он учъ гривна къошты ве мен Меркезий базаргъа ёл алдым.

«Айше» къавеханесининъ янында мени апайымнынъ эки догъмуш къардашы Асан коръди. Сёз сырасы, къардашына мени нишанлагъан о эди. О мени къучакъ керип къаршылады:

– Юсуф, азизим, сени байрамнен хайырлайым! Бельки бу къуванчлы вакианы берабер къайд этермиз?

Асан учъ айдан берли ишсиз юргенини мен яхшы билем, онынъ

ичюн авучымнын ичине сыккып туткян параны косьтерип, онын кярдашына потюк алмак ичюн кетейкянымны айттым.

– Не, алтын потюкми шу? – сорады Асан.

– Э, – дедим теренден кокюс кечирип. – Устюнде алтын тюсте токъасы да бар...

– Мына бойле союмы? – дей янымыздан кечейкян къадыннын аякларындаки аяккъапларны косьтерип.

– Э, тамам ойле сою!

Асан къуванчнен меним омузларымны таптай:

– Тюневин Москольцода тыпкы бойле аяккъапларны мен докъсан кумюшке саткянларыны корьдим. Ялан айтсам, Алла бойнумны урсун!

Биз аяккъапкъа докъсан гривна, троллейбускъа да бир гривна айырып, догъру «Айше» къавесине таба ёл алдык.

Арадан тамам бир саат кечкенде, биз Асаннен Москольцода троллейбустан тюштик. Тюшип де етиштирмедик, Наджиенин уч догъмуш кярдашы Усеи бизни къучак керип къаршылап алды.

– Достлар! – дей къуванчнен о. – Сизлерни 8 Март байрамынен хайырлайым! Бельки бу шейни къайд этермиз?!

– Я парань бармы? – сораймыз биз Асаннен бир кереден.

Усеин джебинден бир кумюш чыкъара:

– Бутюн байлыгым бу!

Озь невбетинде биз онъа элимиздеки докъсан гривнаны косьтеремиз ве онын кярдашына, яни меним апайыма бахшыш алмагъа кельгенимизни анылатамыз.

– Мына бойле союнымы? – дей о янымызда тургян къадыннын аякларына ишмар этип.

– Э! – деймиз Асаннен экимиз бир кереден. Усеин шу дакъкъасы бизим эллеримизге япыша.

– Меним бир танышым шеэр меркезинде тамам бойле аяккъапны етмиш гривнагъа алды! Инанмайсызмы? Ялан айтсам, эки якъам бир ерге кельмесин!

Биз етмиш гривна саямыз, бир кумюш де троллейбускъа айырып, эминликнен къавеханеге таба ёл аламыз... Арадан бир саат кечкен сонь биз энди анавы, шеэр меркезиндеки тюкян огюнде турамыз, шу дакъкъада, Рустемнен Эдем арслан киби устюмизге атылалар:

– Акъайлар! Сизни расткетиргенимиз не яхшы олды! Байрам хайырлы олсун! Юрюнъиз, къавеге кирип, бу корюшювни, айны вакытта байрамны да къайд этейик...

Рустемнен Эдем – экиси де чалгьыджылар. Олар Наджиенин узак догъмушлары. Бизим тойны да олар чалгъан эдилер. Пек яхшы чалдылар ве энъ муими – бедава...

Озюнъиз билесинъиз, март айы – той вакыты дегиль, онын ичюн де йигитлер пара меселесинде сюмелеген девир. Биз де озь невбетинде 70 гривнаны косьтерип, алтын токъалы потюк акъкында айттык.

– Мына бойле союмы? – деди Эдемнен Рустем, янларындан кечейткән кыадынның аякларына ишмар этип.

Биз бирагыздан макъкулледик.

– Акъайлар! Бойле бронетранспортёрларны бит базарында кырк гривнаға берелер! Емин этемиз, ялан айтсак, турган еримизден кыбырдап оламайкы!

Биз кырк гривна сайдык, эки гривна троллейбуска калдырып, эминликнен кавеханеге тараф кеттик...

Бир сааттен сонъ биз кундогуштаки автостанцияға төкөлдик ве аяккап саткан тюканчыкларға яклаштык. Потюк энди биткен. Догрысы – бар, лякин юз он эки кумюш ве кырк капик, амма кырк гривналысы ёк... Бир афта эвельси олган экен, амма биткен. Биз рухтан тюшип, аяккаплар обаланып яткан бештахталар янындан кечер экенмиз, анапсыздан Асанның куванчлы сесини эшиттик:

– Таптым! Таптым!

Биз эпимиз Асанның янына ашыкмамыз. О, бештахта огюнде элинде алтын токъалы, кылын подворлары олган балабан босоножкаларны тутып тура.

– Сен не, – дейим мен ачувланып, – потюкнен босоножканы айырды этип оламайсыңмы?..

– Манъа бакъса, – деп Асан мени тынчландыраджакъ ола, – сен мас-мавы кокке, джылы авагъа, ем-ешиль отларға эмиет бердинъми? Не, бааръ кельгенини абайламайсыңмы?! Насыл потюк? Шимди потюк кимге керек? Кыч кумюш паранъ калды?

Джебимде калган параны чыкырам ве эпимиз бирликте сайып башлаймыз. Отуз докюз гривна ве бир-эки де капик. Усеин бир кумюш кырк капигини де кюша. Асан меним элимдеки параны алып, сатыджынен базарлыкъ япып башлай.

Не олса да, отуз гривнагъа босоножканы алдык. Бир гринагъа акыкий ботинканың дюльбер кютусыны алдык. Бир гривнагъа – мавы шерит. Наджие бу тюсни пек бегене. Калган парагъа бир шише багъасарай шампан шарабы, бир куту конфет ве бирер дане кыранфиль алып, Марьиногъа джонедик. Шеритнен багъы куту Асанның кюлунда. «Бахшышны Наджиегъа шахсен озюм берерим», деди о. Меним кюлума исе шампанскийнен конфетни тутурды... Наджие эр вакыт, бизим сой-соплар арасында Асан – энъ акыллы, энъ зеинли, деп нафиле айтмай.

Эм кетемиз, эм кулюшемиз, амма меним ичимни мышыклар тырнай. Эвге якынлашкан сайын буны зияде ис этем. Не олур экен?.. Бир ишанчым садык достларда. «(Оз кумюш паранъ дегиль, юз достунъ олсун)» деп нафиле айтканлармы?..

Гулнарна УСЕИНОВА

КЪАРАНЛЫКЪ СОКЪАКЪТА

Икяе

Акышам, юфкъа перденен къапалы ачыкъ пенджеренен къою-мавы кок ве къара пытакъларнынъ орьнеклери корюне.

Юзъни сийпагъан йымшакъ, енгиль ельчик эсе.

Пенджеренен къомшу азбаргъа козь ташлайым: къомшу эвнинъ артынадже ачыкъ ярыкъ айдынлангъан къапы-пенджерелеринден сес-шамата, кулькию, музыка эшитиле. Араба къапы янында бир сюрю машина – къомшуларда юрт дуасы, янычыкъ эвлерини къурып битирдилер, ичине ерлештилер.

Эльмира ачыкъ пенджере янында, балалыкъ чагъындаки киби элинде ачыкъ китапнен отура. Эм яшлыгъындан акылында сакълангъан рус тилинде: «О кто-нибудь, приходи, нарушь, чужих людей соединенность и разобщенность близких душ», деген сатырлар келе-келе мийинде айлана бере. Онынъ узун къара далгъалы сачларыны ельчик сийпай. Китапны козьлери огюне якъын кетире, бир шейлер окъумагъа тырыша, лякин окъуп оламай – фикирлери эп башкъа ерлерде долана. Догърусы, не окъумагъа, не тюшонмеге алы бар. Онынъ кунъделик омюри ишнен, чешит меселелернен толу, зияде болдура.

Ихтияр, чал сачлы къоджасы, онъа эр вакъыт дикъкъат айырмакъ керек. Балалы-чагъалы кызылары (эльбет, олар Эльмирагъа урьмет беслейлер, сёз ёкъ) къоранталарынен айры яшайлар. Чокъ дикъкъат талап эткен буюк азбарлы, эки къатлы балабан эв. Эм хастаханедеки кунъделик иш – Эльмира уйкен эмшире олып чалыша. Акышам исе эвдеки ишлернен мешгъуль – ашхане, аш азырлав, эм дигер уфакъ-тюфек ич битмеген чешит эв ишлери. Озь-озюне дикъкъат айырмагъа вакъты ёкъ. Бир бакъкъанда яшайышы гузель, зиядесинден гузель, атта сукълангъанлар биле тапыла. Лякин эр даим юрегинде насылдыр бир бошлукъ сезген Эльмира терен кокъос кечирди. Авучына бир топ ири, йылтыравукъ боюнджакъларны алып, бирер-бирер йипке кечирмеге истеди, озюне балалыкътаки киби дюльбер мерджан япып, къуванч ис этмеге истеди.

Еринден турып, чекмеджени кырыштырды, дөгме ве боюнджакларнен толү кытуны араштырды, тапмады.

«Къайда кыойдым шу тегерек кытуны?» деп, отургынкы чыккыты, шкафынын тегесинде кытуны кыдырды. Дерсинь, шу кытуны тапмак шимди энъ муим шей.

Кыапы артында агыр адымлар эшитильди, босагъада кыоджасы пейда олды – сачлары чыбалык, чырайы ап-акъ, сонъки вакытларда озюни яман дуя эди.

– Эльмира, джаным, мындасынъмы? – кыоджасы эр даим онен пек муляйим кыонуша, яшагъан дёрт йыл ичинде Эльмира ондан бир кыаба сёз биле эшитмеген эди.

– Э, Шевкет... Не олды? Бир шей керекми?

– Шу сен кетирген валерьянка кыайда экен?

– Ашханедеки долапта. Кейфинъ ёкмы ёкса?

– Эр шей яхшы, сен озюнь насылсынъ?

– Яхшым, сагъ ол, джаным.

Кыоджасы кыапыны кыапатып кетти.

Телефон чалды.

– Эльмира ханым, селям алейкум. Насылсынъыз? – муляйим сес эшитильди. – Бабам насыл? Мен онъа чанъ кыакътым, трубканы алмай, – кыоджасынынъ кызы Нияра бабасы ичюн раатсызлана.

– Э, яхшы, Нияра, бабанъ ашханеге чыккыты, телефонны эшитменгидир...

– Оннынъ телефоны бельки сёнгендир. Эльмира ханым, лютфен телефонны «зарядка»гъа мытлакъ илиштиринъыз. Биз ярын акъшам сизге бармакъ истеймиз... Ишлеринъыз насыл? Яхшымы? Мен сизге бахшыш азырладым. Айды, корюшкендже... – трубканы ташлады.

Кыоджасынынъ кызы Нияра мувафакъиетли иш адамы, эльверишли бизнесмен мешгуль. Серт табияты бар, кимнинъдир кыасеветлери оннынъ иши дегиль. Тек керекли инсанларнен кыонуша, тек керекли ишлер япа, онъа первасыз инсан демезсинъ, эльбет, лякин тек озюнинъ ишини бакъа, vessелям. Эльмира Нияранен кыонушкыанда, озюни кимерде нечюндир онъайтсыз дуя.

«Демек, ярын эвде мусафирлер оладжакъ, азырланмакъ керек, кобете пиширмек, Нияранынъ балаларына торт ясамакъ керек олур... Бахшыш азырлагъан, бакъса... Бельки, кене де, былтырки киби, Ялтагъа путёвкалардыр...».

Эльмира телефоныны пенджереге кыойды ве чыккып босагъада турды, тазе аванен нефес алып, кыомшу азбардан эшитильген музыканы динъледи. Араба кыапы килитленмегенини хатырлап, басамакълардан тюшти, учкоше ташларнен япылгъан ёлчыкнен араба кыапы тараф адымлады. Агыр демир кыапыны итеп ачып, каранлыкъ сокыакъкыа чыккыты. Ава темиз, бааръ кыокъулырынен толү, дым топракынынъ кыокъусы кебап тютюнининъ кыокъусынен кыарышып бурнуна урды.

Ярыкланган кьомшу азбардан дуа окьулганы эшитиле. Къаранлыкь сокъакь тарафтан кьомшу эв тылсымлы бир сарай олып корюне.

О, бир талай вакыт къаранлыкь сокъакьта турды.

Апансыздан козьлерини сокъакьа айланып кельген машинанынъ ярыгы къамаштырды – кьомшу эвининъ араба къапысы янына къара иномарка келип токътады.

Машинанынъ къапысы ачылды, ичинден юксек бойлу, къара кийимли адам чыкъты. О, Эльмирагъа бир назар ташлап, араба къапыгъа догърулды.

Эльмиранынъ юреги санки токътады: «Аджеба, бу Рушди дегильми?.. О олса керек!

– Рушди... – дегенини озю де дуймай къалып, огге ынтылды.

Адам арткъа чевирильди, козьлерини Эльмирагъа тикти...

– Рушди! Сенсиньми?!

...Къаранлыкь сокъакьта экиси тура, якъын-якъын, экиси бири-бирининъ козьлери ичине бакъа, эллерине токъунмагъа къоркъып, къыбырдамагъа биле сакъыналар...

Ава сувукъ. Нефеслери тутула, эеджан далгъалары юзьлерини якъа, кергин толу авада фикирлер ирип, ёкъ ола, дуйгулар алев-лене, янакълар аллана. Экиси де бир сёзчик айталмай, гонъю-лери севги дуйгуларынен толып-таша, козьлерини бири-биринден алалмай туралар.

«Истесень, юр меним эвиме, къызынърмыз, чай ичермиз, – деди Рушди, ниает.

– Онъайтсыз... – деди Эдьмира сувукътан буюккып.

– Сенинъ акъшам кельгенинъни кимсе дуймаз... – деди Рушди джесаретини топлап ве Эльмиранынъ элине токъунды.

– Ёкъ. Токъунма, Рушди. Энди саат он олды. Адымны чыкъарма сакъын.

– Сен не уйдурасынъ шу? Биз тек къызынмагъа, чай ичмеге бар-раджакъмыз да... Я сен бузладынъ да. Ёл да узакъ дегиль...

Ярым сааттен, чамурны къарыштыра-къарыштыра шеэр четинде ерлешкен къасабагъа, даа къурулып битмеген кичкене эвчик янына барып еттилер.

Рушди къапыны ачты, болдырып-талып ичери кирдилер. Оларнынъ къаршысына чубар мышыкъ баласы чапып чыкъты.

Рушди ярыкны якъты, олар йымшакъ ренкли килим устюнден кечип, кень диван устуне отурдылар.

– Насыл сыджакъ эвинъ бар! – Эльмира диванда отуруп, орта-лыкны козьден кечирди.

Рушди телевизорны илиштирди, мышыкъ баласыны сийпады.

– Кунъдюз собаны якътым, шимди даа комюр къоярым...

Термосындан савутларгъа сыджакъ чай тёкти, мышыкнынъ да чанагына отъмек уфатты ве пакеттен сют къуйды.

– О-о! Мышыккыа биле аш азырладынь...

– Эльбет.

– Я озюнье? – Эльмира кичкене оданы доланды, диварларда асылган фото эм ресимлерни тааджиппен козетти.

– Озюм ресим япам. Бу анамнынъ фотосы, бу Чатырдагъ, бу Учан-Сув. Истесень, сени де ресимге алырым, – деди Рушди.

Шу анъ къапы къакълды. Эльмира тап абдырады.

– Рушди, сен эвдесиньми? – деген сес эшитилди.

– Къомшуларымдыр. Анам Асиягъа къайткъанда оларгъа риджа этти, мени козетмеге. Санки мен балам, – Рушди кулюмсиреди. – Догърусыны айткъанда, шу къомшу козетювлеринден бездим.

– О, Рушди! Сенинь мусафирина бар экен! – Ири козьлю, гъайретли, пуф шалына сарынган къадын, артындан онъа ошагъан яш кызчыкъ одагъа кирдилер.

– Селям алейкум! – деди къадын бар сесинен, Эльмирагъа ири козьлерини тикип. – Биз Рушдининъ къомшулары оламыз, онъа акъшамлыкъ аш кетирдик.

– Меним адым Левиза, – деп къошты кызчыкъ ве: – Я сиз ким ола-сыз? – деп сорады Эльмирадан. Эм джевапны беклемей: – Рушдиге ашны биз беремиз. О, бутюн кунъ чалыша, эв къура, эльбет, къолай шей дегиль. Анасы да узакъта, тап Озбекистанда. Аш пиширмеге адамы ёкъ... Билесизми, насыл болдыра! – Левиза Эльмирадан козь алмай девам эте, озю исе санки: «Неге кельдинъ бу ерге?» деген киби бакъа.

Эльмира нечюндир озюни къолайсыз дуйды:

– Мен къайтам энди, раатсызланманьыз, – деди ве кийинмеге башлады.

– Мен сени озгъарырым! – деп Рушди де аяккъа турды.

– Ёкъ, ёкъ, отурынъыз, биз къайтамыз! – деди къомшу къадын кызыны элинден чекип, къапы тарафкъа юрди, – Рушди, ашынны аша сыджакъ экенде, – деди ве маса устюнде къапакънен орютюк чанакъны къалдырды. – Сагълыкънен къалынъыз! – экиси де ашыкъа-ашыкъа къапыны къапатып чыккып кетти.

– Ана, эр вакыт бойле, – Рушди кулюмсиреди. – Эр кунъ аш кетирелер, эр кунъ мени къайгыралар. Анама телефоннен хаберлерни эткизелер... Эльмира, токътаса шуны, къайда кетесинъ?!..

– Мен Рушди дегилим, меним адым Февзи. Сойларымызнынъ къомшусынен таныш олмакътан мемнюним, – деди муляйим сеснен къаранлыкъ сокъакътаки адам.

– Рушди дегилсиз?.. – текарлады Эльмира, озюне келип. О, чокъ йыл опоне олып кечкен атешин вакъиалар, биринджи севги чокътан ёкъ олгъаныны дешет иле сезип, омюрнинъ къаранлыкъ сокъагызнда янгъгъыз къалгъаныны ис этип, окюр-окюр агъламагъа истеди.

Мурат ТТАЧЕР

(Романия)

*МЕН КЪАКЪМАЛЫ АГЪЫ АЙНАМАН**

Мен къакъмалы Агъы Айнаман, кертик къашым ешилъ эльмаз,
Алтын муюз кемеримде, Татарлыгъым тартышылмаз.

Мен кертмели Агъы Айнаман, мен косътерермен догъры юзь,
Боя джакъмакъ ишим тувулдыр, тек къайтармакъ тамгъа, муюз.

Мен ишинъни догъры айтарман, болса да бек киришикли,
Мен бир юрекмен, хаялетмен, къайтармаджы, акъырлыкълы.

Мен эр шийнинъ асыл башыман, эскилигим тувул бузукъ,
Мен уйдурмам къадимий низам, мен уйдурмам кок-асыллыкъл.

Мен эбедий юкъл къуварман, янтарман олимджи тюштен,
Мен сойылып къуванган, ясаъланган Татарман мен.

Мен йылдыздан къопкъан парчаман, зарар кетирилъген алым,
Мен айнанынъ чечек къашыман, мираслары магъа теслим.

* Агъы Айна – деръя-денъиз манасында.

HE

Не тувып нурларға ачар эдим козь,
 Не чюрип топракьта болыр эдим тоз.
 Не осип баладан болыр эдим эр,
 Не джемаат ишинде табар эдим джер.
 Не ильхам, не нефес, не солыш, не эс,
 Не авуз фикирге, не эда, не сес.

Не Тоған учуртып джығар эдим кьуш,
 Не кирпич джумганда ясар эдим тюш.
 Не джуйрюк кьамчылап бойлар эдим кьыр,
 Не кьагып пенджере джырлар эдим джыр.
 Не дуйгы, не севда, не бизлер, не озь,
 Не шиир-манзуме, не лугьат, не сёз.

Не керип джайымны соғар эдим ав,
 Не кескин балтамман кесер эдим тав.
 Не зульфий сачымда ойнар эди джелъ,
 Не мағьа аркьадаш байлар эди бель.
 Не кьуват, не кьудрет, не атеш, не куль,
 Не достлыкъ, летафет, не чечек, не гуль.

Не чумны атлатып корер эдим танъ,
 Не бардан хаберли кьурар эдим анъ.
 Не джоньден сапмадан джурер эдим тюз,
 Не илим, фельсефе, аньлар эдим уз.
 Не билим, не ирфан, не заман, не анъ,
 Не эдеп, дин-иман, не намус, не данъ.

Не улу атағьа джаяр эдим кьол,
 Не тири балағьа ачар эдим джол.
 Не кьарап базардан алыр эдим пьан,
 Не этим-тамырым сувлар эди кьан.
 Не зихин, не зека, не акьыл, не ой,
 Не кьысым-акьраба, не тувған, не сой.

Не бир бош чанакькьа мени кьараттынъ,
 Не акьыл бермеден масал анълаттынъ.
 Не кьоркьтынъ тюшмеге атешке-сувғьа,
 Не эр кунъ джем етти балалы кьазғьа.
 Не раатлыкъ, не юкьу, не кулюв, не наз,
 Не ачыкь кунъ кординъ, не Ешилъ Эльмаз.

Кябеге аркьамда ташысам кене,
 Мен сағьа одемем боржымны, Нене!

КЕТМЕ!

Кетме, достым, джап къапыны!
Уйнинь ичи арув, джыллы.
Бызлавукълар койни басты,
Алчакъ уйлер къарлар асты.

Айлан, достым, дервезеден!
Къонышайыкъ, нечин-неден?
Анълатайыкъ шоны-боны,
Дарылмагъа недир къоны?

Къайдан кельген бу аджеле
Сувсап къалгъандай эджельге?
Ерсиз бир сёз айттыммы, не?
Унутайыкъ элешип, кель!

«Башынь алып кетме!» дейим,
Такъсиратым бардыр, эбет.
Ким янълышмаз ара-сыра?
Мени анъламагъа къара.

Аккъан сувлар арткъа къайтмаз,
Тур теракъай, токъта бираз!
Тапармыз дертинье дерман
Акълъ къошсакъ эки инсан.

Кетме джолдаш, анъла сёзден,
Къысыкъ сесим, я козимден!
Джаньгъызлыкътан отим патлай,
Даяналмам къолай-къолай.

Сенмен кетер тюм гонъилим,
Ташлап кетсень, балалыгъым?
Къатип яшарман мен сизсиз,
Эм Эльмазсыз, эм гонъильсиз?

БИЗДЕ ШАИР КЪАРТЛЫКЪ ТАПМАЗ

Бизде шаир къартлыкъ тапмаз,
 Шаиримиз олип битти.
 Тозы чангып учты Эльмаз,
 Кокнинъ баш уджына кетти.
 Эльмаз усти оськенмиз биз,
 Тоя-алмадыкъ иш яшавгъа.
 Гъает авурдыр сѣзимиз,
 Тартып турадыр къыршавгъа.
 Терс къарагъан умайлардан
 Шаир тувып, беклентисиз.
 Терен Айна тартар озан,
 Манзумели-манзумесиз.
 Джашлай олер джыравчымыз
 Аят тюшюнджелеринден,
 Джашлай тюшер акъ йырджымыз,
 Тюшмез талап тизмемизден.
 Догры язар, янлыш язмаз
 Атамыздан шаиримиз.
 Бизде шаир къартлыкъ тапмаз,
 Бизде шаир эп олюмсиз.

МЕН САКЪЛАДЫМ

Къапы парлап, шалтыратып тюфек,
 Ура-джыгъа олар кирип уйге,
 Джыртып аткъан эсабымны джерге,
 Мен сакъладым акъылымда, таа бек.

Уйден чыгып топрагыньдан бир таш,
 Олар согып магъа джыгъылгъанда,
 Джутып, буйреклерим арасында
 Мен сакъладым Аюв-Дагъны, яваш.

Джолда къарап, сеслеп, къокъып терен,
 Ешилъ Эльмаз сырын, байыр-мурен,
 Джурегиме комип мен джашырдым.

Кунешинден бир нур яшларыма
 Къарыштырып кирпик къыма-къыма,
 Эльмаз шафакъларын мен сакъладым.

МЕН НОМАННЫНЪ БИР ПАРЧАСЫМАН

Къоркъып, джелмятлар, батыр Номан Челеби-джиханнынъ
 Мевтасындан, оны парчалап Ағы Айнаға аткъан.
 Ағы Айна кып-кырмазы болған. Сув анасы келип
 Бутюн къанлы парчаларны бирер мор къарзакъ япкъан.
 Мор къарзакълар Айнанынъ тубюне къонып,
 Сонъра бирер дурдане яраткъан.
 Кумюштий джылтыраған джылтыравукъ дурданелерни
 Балабан-балабан балыкълар джутып алған.
 Балыкъларны Татар балыкчылары туткъан.
 Меним къартбабам да бир балыкчы эди,
 О да шундай бир балыкъ тугып уйине алған.
 Балыкны темизлеп пиширеджекте ичинден
 Балкъ-балкъ джылтыраған бир дурдане чыкъкъан.
 Оны, уйинде табылған алтынларыман барабар,
 Кенарлары индже-индже къаймалы, сутли коктий
 Ачыкъ мавы, бир йипек джавлугынъ ичине байлаған.
 Эки джийрен атлы арабасына минип къасабаға барған.
 Онда, къарт бир уста къуюмджугъа яхшы бир тай ясаткъан.
 Тайнынъ манълайына джылтыраған дурданени отырткъан.
 Сонъра тайны, пишип кечкен вишне ренкинде,
 Джымшакъ къадифемен къаплы бир сандыккъа сакълаған.
 Сонъ деликъанлы бабам бир джыйындан къайтып анесине:
 «Нений, мен дюльбер бир кызъға урулдым, джаным ненем,
 Шоны маға айттырса!» деп айткъан.
 Къартанам джавчыларға кызны айттырған.
 Ненем болған шо кыз да «Бараман!» деген сонъ,
 Тойда онынъ мойнына шу яхшы тайны такъкъан.
 Онда сонъра ненем мени доғурған.
 Мен тувғанда тайнынъ дурданеси ирип антлы сув болған.
 Мен шу сувны ичтим антыман барабар.
 Демек мен Номаннынъ бир парчасыман.

Къадимий кырымтатар
эдебиятындан

Неширге азырлагъан Риза Фазыл

Халиль огълу Али

КЪЫССА-И ЮСУФ

Дестан

(Эсернинъ язылгъан тарихы Хиджрий
609 (Миллядий 1212 с.).

(Девамы. Башы 1-2-нджи санда)

IV фасыл

**ДАГЪИР ОГЪЛУ МАЛИКНИНЪ
ТЮШ КОРЪГЕНИ**

169.

Мысыр ичре улугъ таджир олур ирди,
Анынъ ады Малик ибн Дагъир иди,
Дагъир огълы Малик бир тюш гёрди
Магъаббире⁴² та'вилини сорар имди.

⁴² магъаббире – тюшни табир этиджи, ёравджи

170.

Айтыр: «Бу тунь бир тюш корьдим,
Тюшюм ичре Кеньане варыб идим,
Ад кьююсы тигресинде юрур идим, –
Кунь, акыкьат, кокден йере инер имди.

171.

Толун Ай муаййен кокден индии,
Кьойынымдан гирибан якьамдан чыкьды,
Эм кокден дюр, мерджан, инджу йагьды, –
Бен аны итегиме тердим имди.

172.

Суенубен мен аны дерер идим,
Джем' кьылуб сандупьыма кьояр идим,
Бу тюшю ич гумансыз бойле корьдим, –
Я магьаббир, бунгьа та'виль кьылгьыл имди».

172-1.

Магьаббир айтур: «Отургьыл бу янымда,
Ёрусарым дюшюньи таъбиримде,
Ики кьызыл алтун кьойгьыл бу яныма, –
Дюшюньи изгу мубарек ёрам имди.*

173.

Эгер сен бундагь дюш корьдинь исе,
Дюшюнь ичре ол макьаме вардынь исе,
Ад кьююсы тигресинде⁴³ юрьдинь исе, –
Бир шериф кьул элинье кирер имди.

174

Ол кьулы уджуз сатун алдачысан,
Аны сатуб огуш ниймет булдачысан,
Девлет, мулькиет ийеси олдачысан,
Ол себебден рахат огуш корь юнир имди.

175.

Ол себебден улулукька дегинесинь,
Халикьнинь бирлигине инанасынь,

⁴³ тигресинде – янында, тарафында

* Базы дёртлюклернинь бир я да бир кьач варианты бериле. Булар дестаннынь Кьазан регионьнда сакьлангьан башкьа метинлеринден алынгьандыр (Р.Ф.).

Куфр-у ширкет михнетинден къртуласан, –
Дюнья-ахрет девлети корюнир имди.

176.

Аны иштуб, Малик Дагъир сефер кьылды,
Кеньан или ичине кельди кирди,
Ад кьююсы тигресинде юк душурди, –
Дюшюнде корьдюгини истер имди.

177.

Къуларына буюрды – дагъылдылар,
Ол кьююнынь тигресине яйылдылар,
Джумлеси эп арамагъа къасд кьылдылар, –
Малик Дагъир унь кельмесин истер имди.

178.

Истер икен, гъайыбдан бир унь кельди,
Маликинъ къулагъына ишитильди,
Айтур: «Байыкъ, элли йыл тамам къалды, –
Ол огъланнь алмагъа», – деюр имди.

179.

«Ич эксиксиз элли йыл тамам тургъыл,
Андан сонъра бу макъама⁴⁴ кене кельгиль,
Ол огъланнь аз бахая сатун алгъыл, –
Талим мал-бахая сатгъыл имди».

180.

Малик Дагъир аны ишитюб кери кочъти,
Андан сонъра элли йыл тамам кечти,
Дагъир огълу ол мензиле йене душди, –
«Вадаге йетти!» – деюб талим суйунир имди.

181.

Бир нече фериштелер кельмиш ирди,
Къушкъа бенъзеш Юсуфа иш олмыш иди,
Ол кьюя джумле меджмугъ олмыш иди, –
Джумлелери кьююдан учар имди.

182.

Малик Дагъир ол къушлары анда корьди,
Фериштелер идугин билюмеди,
(ол вакъыт Малик Дагъир къафир иди), –
Окъын алуб къуш атмагъа варыр имди.

⁴⁴ макъам – инсанлар яшагъан бир ер, бир эв

183.

Якъын келе – ол къушлар олды пенхан,
Аны кориб Малик Дагъир къалды хайран,
Бакъты исе – нур чыкъар ол къуюдан, –
Аны корип, би-худ олыб душер имди.

184.

Улугъ саат мензилине йене кельди,
Аньсыз дегиль, сизенди – зирек иди;
Къумларындан эки къула эмир къылды, –
«Шол къуюдан сув котеринь!» – деюр имди.

185.

Бешир, Башра икилеси къавгъа⁴⁵ алды,
Ол къуюнынь узерине азыр кельди,
Къую ичре къагъаларын незуль къылды, –
Юсуф анда бакъыб аны корер имди.

186.

Икилеси къавгъаларын индирдилер,
Тулугълаю къавгъаларын толдурттылар,
Хакъ Юсуфа Джебраили бат кондерди, –
Тышра чыкъмакъ бешарет келтурер имди.

187.

«Я, Юсуф, сен кузьгюе бакътыньмиди?
Кузьгюде коркинъ кориб укъдыньмиди?»
«Бен сатулыр къул олсам, диденъмиди,
Беним бахам ким еткурер?» диденъ имди?!

188.

Джебраиль айтыр: «Халә хазыр уре дургъыл,
Ургъаныньа⁴⁶ ябышгъыл, тышра чыкъгъыл,
Не бахагъа сатылурсень, козинъ корьгиль, –
Муштерилер азырдыр, алур имди.

189.

Икевлейин тартдылар Бешир, Башра,
Азиз Юсуф ол демде чыкъды тышра,
Къадир Мевлям такъдирини ким шашыра, –
Не чаре вар, анынъ укми ола имди.

190.

Къуюдан тюбюнден чыкъа кельди,
Тулун Ай тик нурлы юзи дуа къылды,

⁴⁵ къавгъа – челек, къопкъа

⁴⁶ ургъаныньа – аркъаныньа

Малик корип ол дем аны, бихуд олды.⁴⁷
«Я, Башра, хеза гъулам!»⁴⁸ – деюр имди.

191.

Ол Малик хамиша айтур иди,
Къуларына эп девам сёйлер иди:
«Аны сизден къайсыныңыз корьди исе,
Азат къылам, къызым анъа вирем имди...»

192.

Бешир келип Маликке мудждеledi,
Малик Дагьир суюнип къаршы варды,
Суюнубен Юсуфынъ элин алды, –
Кетурубен, рахте ичре гизлер имди.

193.

Юсуфынъ къардашлары тагда иди,
Бакъыбен ол мензильде керван корьди,
Тагджиль бирле къатарлашып йугьруп варды, –
Юсуфы къюда булмазлар имди.

194.

Анлар къачан бу менгиден хабер бильди,
Халкъа итип, ол керванны чугълап алды,
Айтур: «Бизим къулымыз качмыш иди, –
Аны, байыкъ, сиз алмышсыз!» – дирлер имди.

195.

Равуль айтыр: «Веринъиз минет иле,
Ёкъса бир кез нагге урам айбетиле,
Джумле эляк оласыз михнет иле, –
Унюм⁴⁹ ишиден джаны теслим къылур имди!»

196.

Малик къылды ихтият, акъыл иди,
Юсуфы бунлара кери верди,
Анлар дахи маслихат ойле корьди:
«Муны къул деп мунлара сатам имди».

197.

Бу тедбири бунлар бойле эйледилер,
Ибридже⁵⁰ Юсуфа сёйледилер,

⁴⁷ бихуд олды – шадланды, севинди

⁴⁸ хеза гъулам – «бу – шу огълан!»

⁴⁹ унь – давуш, сес

⁵⁰ ибридже (ибраниидже) – еудийдже

«Ольдирирмиз ёкъса, – деп къоркъуздылар,
Къул деп сатам, сен мутигъ олгъыл имди».

198.

Малик Дагъир зийрек иди, аны бильди,
(хафия бирле конъли шадлыкъ ичре къалды),
Анлар сатар – ол сатун алыр олды, –
Муны иштуб Юсуф зары агълар имди.

199.

Юсуф айтыр: «Сиз бени сатармусыз,
Асрет-гъурбет мейданына атармусыз,
Фийлиньизден бенден гъуман тутармусыз, –
Сакъаялум, ант ичелим», – деюр имди.

200.

Бени сатманъ, къафир къулы олмаялум,
Якъуб савчы асрет ичре къоймаялум,
Гъурбет оты багъырына якъмаялым, –
Дедем Халиль урьметини сакъланъ имди!»

201.

Анлар айтыр: «Биз сени зинхерледик,
Атамыза: «Юсуфы къурт еди», дедик,
Исраиле биз дишвар сёз сёйледик, –
Я, Юсуф, сен бу сакъыныч къойгъыл имди!»

202.

Бес,⁵¹ Юсуфы Яхуде эм огютледи,
Айтур: «Санъа бу къазаны танъры верди,
Къардашларынь батыл иши догъру коръди, –
Ёкъса байыкъ ольдирирлер, бильгиль имди.

203.

Йигрик будыр:⁵² рева коргиль сатылмагъы,
Къардашларынь фитнесинден къуртулмагъы,
Исраильден асрет иле айрылмагъы,
Къавуштырув Халикъ ичюн къолай имди».

203-1.

Айтырлар: «Къулы саталум бу кунъ санъа,
Ол шарт иле, сатар болсанъ, иракъ ере,
Не баа виресиз, корелюм имди бизе? –
Бизлер явлакъ сатучакъмыз», – дирлер имди.

⁵¹ пес – иште, бойле этип, бойлеликле

⁵² йигрик будыр – энъ эйиси

204.

Малик айтур: «Бу кѳулмыдыр, беян эйленъ,
Не манадан сатарсыз аны, сѳйленъ,
Не суч кѳылды, ничюн кѳачты – догъру сѳйленъ, –
Акѳлы, корке, ёкъса сизден артыкъ имди?»

205.

«Кучюк икен, атамыз сатун алды,
Тура-тура бизим иле хемарх олды,
Тура-тура бу огъланчыкъ явуз олды, –
Кѳачып келип бу кѳуюгъа кирмиш имди».

206.

Малик айтур: «Ахвалын эйленъ беян,
Ниче тюрлю айбы вардыр, кѳылынъ беян,
Хата сѳйлеп олмасын бунда гѳуман,⁵³ –
Шарты сахих, дурюст сатув кѳылам имди».

207.

Анлар айтыр: «Ич гѳуман ёкъ, эльбет, кѳулдыр,
Кѳулымызнынъ учъ тюрлю айыбы вардыр:
Огърудыр, яланджыдыр, кѳачыджыдур, –
Бу учъ тюрлю айбы бирле алгъыл имди».

208.

Малик айтыр: «Не деюрсиз – анълаюрмен,
Акѳыкъатда бу кѳулны мен эм алурмен,
Айыбы бирле аны кѳабул эйлеюрмен, –
Нидже баа алурсыз, айтынъ имди».

209.

Велякин алемде ич алтынум ёкъ,
Чешит тюрлю кѳумачым, атласым чокъ,
Ярмагъым⁵⁴ вар бир нидже – кѳыймети ёкъ, –
Нечук савда кѳылурмыз?» – деюр имди.

210.

Юсуф айтыр: «Кешке ойле олмасайды,
Къардешлерим аз баагъа сатмасайды,
Муштери укѳуш (зияде) баа вермесейди, –
Ярлы озим кѳул олмасам!» – деюр имди.

⁵³ гѳуман – шубе

⁵⁴ ярмакъ – акѳча, пара

211.

Мунлар айтыр: «Ол иши кълммаявуз,
Кълмыза кълмач-атлас алмаявуз,
Бу сатувга асла разы олмаявуз, –
Ярмак виргиль, ниче вирсенъ», – дерлер имди.

212.

Малик айтыр: «Он секиз ярмагым вар,
Акыкът, алтынум ёкъ – кълмачым вар,
Он секиз ярмакны алынъ сизлер, –
Къланыны банъа бахшыш къллынъ имди».

213.

Анлар айтыр: «Он секиз ярмак алдыкъ,
Сеннен бирле бу сатувны тамам кълдыкъ,
Джумлемиз бу сатувга разы олдыкъ, –
Къланыны санъа бахшыш кълдыкъ имди».

214.

Андан Малик Юсуфа кене сорды:
«Бунлар сени къл деюбен банъа сатты,
Ушбу иш, ушбу сёз растмы, – деди, –
Акыкътны сен муайен кългыл имди».

215.

Анлар айтыр: «Къллыкъа разы олгыл,
Тилинъ бирле сен дахи икърар кългыл;
«Ёкъ!» дер исенъ, ольдиризмиз, эм бильгиль!» –
Ибридже Юсуфа дирлер имди.

216.

Бу кез Юсуф анлардан эм къроркъты,
Къроркъусындан къллыкъ разы олды:
«Кълым мен», – деди,⁵⁵ козьлеринден яшлар акты, –
Ниетини Танърысына кълур имди.

217.

Бунлар атыр: «Я, Малик, бунъа инан,
Бу кълга сен тутмагыл хергиз гъман,
Багъ-бугавын чезмегиль аягындан, –
Мысыргдаже бугавлы варсун имди.

218.

Яланджыдыр, ич сёзине инанмагыл,
Аджыма ич, михрибанлыкъ эйлемегиль,

⁵⁵ «Кълым мен», деп о «Танърынынъ кълыман» манасында айта

Хергиз анъа изгу (яхшы) сёз сёйлемегиль, –
Таам арпа отьмеги вергиль имди!»

219.

Малик айтыр: «Сёзиньызге бен инандым,
Разы олдым, къулынъызны сатун алдым,
Эм учь тюрю айбы бирле къабул къылдым, –
Бу акъта бир бити (анълашма) керек имди».

220.

Анлар джумле бу сёзи рева коръди,
Бити язув вирмеге разы олды,
Къамулары батыл ише къани олды, –
Къол къоймагъа азырмыз деп язар имди.

221.

Шемгун ози эли иле бити язды,
Бити язып озьлеринден шефкъат узъди,
Юсуфтан юзь дёньдирип, джумле безди, –
Пейгъамбери къуллыкъкъа сатар имди:

222.

«Джумлемиз бу сатувгъа разы олдыкъ,
Къулымызы сатмагъа рева къылдыкъ,
Унуламыз разы олып бити яздыкъ, –
Къулымызы санъа теслим къылдыкъ имди».

* * *

223.

Юсуф аны ишидип, къан агълар,
Асрет оты ичин якъар, багърын дагълар,
Агълар икен, эм кери дестур тилер:
«Дестур вирсень, кери варсам», – деюр имди.

224.

«Дестур виргиль, кери ене бен варайым,
Улуларымны тоюнджа бен корейим,
Язукъымны анлардан бен тилейим, –
Ведалашып айрылалум бизлер имди».

225.

Малик буны ишидиркен, ози куер,
Ол дахи Юсуфтан бетер агълар,
Юсуфынъ бу ишлерин явлакъ анълар, –
Бу манагъа (алгъа) аджайбе къалур имди.

226.

Малик Дагъир Юсуфа джевап верди:
«Кормезмисинь, анлар санъа нелер кыйлды,
Ойле уджуз ярмакъкъа⁵⁶ сени сатты, –
Не варырсень, анлар сени севмез имди.

227.

Анлар сени саттылар кем ярмакъкъа
Тилеклери – тамам сенден айрылмакъкъа,
Ляйыкъ дегиль анлара сен вармакъкъа, –
Урьметинь сенинь бизден артыкъ имди».

228.

Ол ярмакъ кыймете эм ол вакъытын,
Бинь дёрт юз ярмакъ иди эм бир алтун,
Шул къадар баа иле алды сатун, –
Юсуф узьре ахвал игълям кыйлур имди.

229.

Юсуф анъа агълаю джевап вирди,
«Анлар боны ишлемеге рева корьди,
Тилеклери, муратлары шойле олды, –
Эр киши озь ляйыгъыны ишлер имди».

230.

Андан Малик Юсуфа дестур верди,
Ярлы Юсуф асретиле кери варды,
Бу он къардаш джумлеси уре турды, –
Эр бирисин опе-къуча, агълар имди.

231.

Айтыр: «Бильдим, бенден бизар олдыньыз сиз,
Уджмах верип, тамугъ сатун алдыньыз сиз,
Исраильден бени махрум кьойдыньыз сиз, –
Кьошулмакълыкъ явлакъ иракъ къалды имди.

232.

Ах, диригъа, азиз икен – зелиль олдым,
Къардешлернинь душманлыгъын бойле корьдим,
Ва-вейля, Исраильни махрум кьойдым, –
Агъламакътан ики кози корьмез имди.⁵⁷

⁵⁶ ярмакъ – баа, фият

⁵⁷ Акъикъатен, энъ севимли огълу Юсуф ичюн агълай-агълай Якъуб пейгъамбернинь козьлери сокъурлана.

233.

Мундан сонъра банъа тимар ким къыладжакъ?
Агълар исем, козим яшын ким силеджек?
Къайгылы озиме ким эш оладжакъ? –
Йене башым-тенимни ким ювар имди?

234.

Узун сачым тараюбен ким ореджек?
Махрумлыгым, махзунлигим ким сораджакъ?
Бу асрети акъибет ким унуттыраджакъ? –
Азад икен бенделикке дюшдим имди.

235.

Атам бени ози алып котерир иди,
Уйкъум кельсе, ястыкъ узе яткъырыр иди,
Уйгъансам, тюрюк таам едирир иди, –
Ол ниметден бу михнете дюшдим имди.

236.

Ах, диригъа, бен къуллыкъ ните (насыл) къылам?
Мадам къафир къуллыгында ните олам?
Улуларым, имди сизи къанда корем? –
Айрулмакълыкъ ози такъдир кельди имди.

237.

Бу такъдирни танърыдан бильмиш керек,
Хакъ укмине къуллар разы олмыш керек,
Шиддетине кемал риза вермиш керек, –
Къазасына дахи теслим олдым имди.

238.

Ярлы Юсуф къайгырыр, эм къан агълар,
Агълар икен къардешлерин опер-къучар,
Джумлесине дуа къылып, веда эйлер, –
Малик Дагъир дёне-дёне агълар имди.

239.

Къардешлери муны корип агълашдылар,
Яйлякъ къатты асретиле чуглашдылар,
Зар ве айран олып къатты инълешдилер, –
Ишлерине пешиман эм олыр имди.

240.

Айтырлар: «Сени кери алар идук,
Ален алыб, джумле теубе къылар идук,
Сатувмызы эп пешиман олар идук, –
Велякин гъарленурмиз», – дирлер имди.

241. «Атамыза ялан дахи айталмабыз,
Сени кери атамыза ильтемемиз,
Ушбу ише ич пешиман оламамыз, –
Бу михнете сен кятлангыл», – дирлер имди.

242.
Юсуф айтур: «Кечкен сёз кери кельмез,
Хакъ такъдири бойле икен, кимсе бильмез,
Мундан сонъра къул тедбире рейа олмаз, –
Ферманына разы вирмек керек имди.

243.
Бу такъдир танърымдан, билинь, малюм,
Атам Якъуб асретиле къалды махрум,
Къардешим Ибне-Ямин къалды магъмум, –
Мундан сонъра мени къанда корер имди!?)»

244.
Къардешлери Юсуфтан кетди иракъ,
Атасындан, къардешлерден олды фиракъ,
Бунлар джумле иште олдылар гъакъ, –
Агълар икен, мудам кери бакъар имди.

245.
Ульдам ёла Юсуфы гонъдердилер,
Кийиндирип бир девейе биндирдилер,
Элин багълап, явлакъ къатты беркиттилер, –
«Бошатылып къачмасын!» – дирлер имди.

* * *

246.
Бир хабаши къул вар иди, Къылыч адлы,
Къумларынынъ джумлесинден ол айбетли,
Къара юзьли, ози осал, къатты къоллы, –
Юсуфы анъа теслим къылур имди.

247.
Ол керван ушу саат андан кочъти,
Бир гурстан⁵⁸ къырагъындан отип кечти,
Юсуф савчы бир гур узъре кози дюшди, –
Ол анасы Рахиленинь къабри имди.

248.
Зары къылыб айтар: «Анам, умме-Рахиль,
Беним алым нителигин козинъ коръгиль,

⁵⁸ гурстан – къабристан

Къардешлерим сатды бени, беян бильгиль, –
Азад икен, бенделикге дюшдим имди.

249.

Хасед кылыб, атамдан айырдылар,
Фиркъат отын джаныма къойырдылар,
Гъурбет тонын бойнума кийдирдилер, –
Эль-аягъым зынджыр бирлер багълы имди!

250.

Къардешлерим кылды банъа рендж-у захмет,
Кучюкликтен дюшди банъа ушбу хикмет,
Ярдым итиб кылсын банъа танърым рахмет, –
Умюдим чокъ беним Хакъдан», – деюр имди.

251.

«Я, ана, беним алым корьгиль захир,
Бенделикге сатун алды бени кяфир,
Бу такъдире кылды банъа малюм гъафир, –
Мегер йене улугъ рахмет кыла имди.

252.

Эй, диригъа, азиз анам, ят корьмисень?
Бу ал ичре беним алым билюрмисень?
Бакъыб бени бу ал узьре корермисинь? –
Эллерим-аякъларым багълы имди».

253.

Анасынынъ сининден59 бир унь кельди:
«Я, Юсуфым, алынъ неге бойле олды?
Къардешлеринъ бу джефаны неден кылды? –
Нечук гъафиль бу беля дюшдинъ имди?

254.

Джаным огъул, бу джефаны ниден булдынь?
Санъа залым оланлара не суч кылдынъ?
Бу ал ичре не бойле хабернен кельдинъ? –
Къабиримде джаным яра кылдынъ имди!

255.

Атанъ Якъуб бу ахвалы бильмедими?
Ол махбунье алынъ малюм олмадымы?
Имбн-е Ямин сенинъ иле кельмедими? –
Гъафиль олыб бу белаяе дюшдюнь имди.

255-1.

Сенинъ атанъ Якубдур, бабанъ – Исхакъ,
Улу дедень Халикъге булмады гъакъ,

Сен дахи рахмете олгыл муштакъ, –
Умюддир ки, фаригъ таджиль ире имди.

256.

Худайым, бу хаджетим санъа малюм,
Мудам умют тута санъа джумле мазлум,
Залымлара саташмыш беним тыйфлум, –
Фазлынь бирле неджат асыл къылгыл имди.

257.

Юсуф аны ишидуб би-худ олды,
Халикъ рахиль мунаджатын къабул къылды,
Ол мунаджат Юсуфа догъру кельди, –
Тадж ве тахт ве султанат булды имди.

* * *

258.

Къылыч бакъды – Юсуфы буламады,
Излесе де, къандалыгын билямады,
Кенди ялнъыз истею келемеди, –
Ходжасына ахвал иглям къылур имди.

259.

Ол къычырыр: «Ходжа! – айтур. – Дурсун керван,
Эй, диригъа, байыкъ къачды бу къул огълан!».
Къафиле дурды ол дем ол арадан
Джумле керван Юсуфы излер имди.

260.

Ол Къылыч бир тазе аты бинмиш иди,
Тезлик иле барын озып барып етти,
Етишти де, Юсуфы бир къач урды, –
«Нечюн бойле къачарсынъ?!» – деюр имди.

260-1.

Иракъдан ол Юсуфы бакъты, коръди,
Ярлы Юсуф аны коре уре дурды,
Элин алыб, агълаю ёла кирди, –
Сёгер, бушар, ер узьре скойер имди.

261.

Юсуф айтыр: «Иляхи, бен не къылайым?
Бу михнетден имди ните къуртулайым?
Бу залымдан къуртулмагъа не къылайым? –
Худайым, къудретиные къуртар имди!»

261-1.

Буны айтыб, ах кылыб: «Я керим, дир,
Фазлынь бирле ярлыкягыл, я рахим, дир,
Беним алым сен билюрсинь, я алим, дир, –
Эр ал ичре санъа пенах кылдум имди.

261-2.

Улу дедем Ибрахим Халиль эди,
Халиль сенинь эмринье мутыг олды,
Оглы Исмаилни санъа кюрбан кылды, –
Диледи-се суйдигин», – деюр имди.

262.

«Худайым, бен эгер хата кылдым исе,
Эмринь кюйыб санъа асый олдым исе,
Атам Якуб хызметинден калдым исе, –
Тевбе кылдым, пешиман олдым имди.

263.

Худайым, бен эгер асый дегиль исем,
Хаталардан, зиллетлерден бери исем,
Ич гунахсыз бу джефая дюшмюш исем, –
Бу кявмге бир алямет косътер имди.

264.

Бу алда танърыдан ферман олды,
Кюдрет бирле кокте кяра булут тугды,
Еллер эсти, кяр-ягъмур кятты ягды, –
Явлакъ кятты эйбет бирле ягъар имди.

265.

Башларына докъунса – меджрух эйлер,
Тенлерине докъунса – мейбуъ эйлер,
Джумлелери чагъыршыб ферьяд эйлер, –
Ич кимседен медед-яры олмаз имди.

266.

Ич кимсени бирин-бириси корьмез олды,
Къамулары зульмет ичре айран калды,
Кок кокреди, йылдырым эйбет кылды, –
Аны кориб, Малик явлакъ кюркяр имди.

267.

Малик айтыр: «Алымыз олды виран,
Йа-Рабб, ниден олды бизге ушбу туфан?
Бардыр бизим арамызда бир мазлум жан, –
Келинь, барча истигъфар кылынь имди.

267-1

Малик Айтыр: «Азаб ирди, байык билен,
Азар итмиш кимсенъиз, сафи олунъ,
Язукъ кылан кимсенъиз, тевбе кылынь, –
Ёкса эляк олдукъ къаму бизлер имди.

268.

Мегер бизден кимдир бир зулум коръди,
Ол зулумнынъ мунаджаты кокке агъды,
Арш изеси бизлерге къааръ кылды, –
Тевбе кылынь, ёкса эляк олдыкъ имди».

269.

Шулукъ саат ол Кылыч азыр кельди,
Ишледиги хаталарын икърар кылды,
«Байык билен ушбу гунах менде, деди,
Шу къул ибрий огъланчыкъны урдым имди».

270.

Малик андан деди ол къара къула:
«Бар, Юсуфынь аягын опъ, узур тиле,
Конъюни хошнуд итгиль лафынь иле, –
Мегер бизчюн даим дуа кылсын имди.

271.

Бес, Юсуфынь янына Кылыч кельди,
Явлакъ къатты агълады, зары кылды,
Хата, гунах кылдыгына икърар кылды, –
Дюшюб Юсуф аягыны опер имди.

272.

Малик дахи анынъ иле бирге варды,
Тизге чёкип, хызметине эль къавшырды,
Зары кылды, Юсуфа чокъ ялварды:
«Хатамызы сен кечиргиль!» – деюр имди.

273.

Муны корип, Юсуфынь михри кельди,
Шу арада эль къалдырып дуа кылды,
Дуасыны танърысы къабул кылды, –
Михнет кетип, къар-ягъмур, сувлар акъты.

273-1.

Улукъ саат къар-ягъмур салим олды,
Ягъа турган къар-ягъмур джумле дёнди,
Буз ирубен сув олубен ере синъди, –
Кунъ ачылыб, джиан хуррем олур имди.

274.

Аны корип, Малик ибрет алып дюшти,
Баг-бугавын аягындан джумле чезди,
Малик-мамлюк – джумлеси ялварышты, –
Къамулардан Малик артыкъ ялварыр имди.

275.

Паласларын чыкъарып, тон кийдирди,
Эм тюеден эндирди, ат миндирди,
Улаларгъа, кучюклерге эм бильдирди:
«Худайым, керван Юсуфынь!» – деюр имди.

276.

«Джумленьиз Юсуфа бойсунынъыз,
Буюк-кучюк – эп онъа хызмет къылынъыз,
Бундан кери оны башлыкъ деп билинъиз –
Мудам анынъ эмиринден чыкъманъ имди».

277.

Андан сонъра Юсуф укми олды ферман,
Улугъ менсаб⁵⁹ верди анъа малик субхан,
Ич бир кимсе чыкъмаз олды тедбиринден, –
Малик Дагъир ози дюшюб ишлер имди.

278.

Сёзледикче Юсуфынь фехми артар,
Сёзи шырын, лафы татлы, акълы артар,
Некъаб ачса, джианны о нурлы тутар, –
Бакъкъан хергиз джемалына тоймаз имди.

279.

Андан отти, бир шеэрге анлар кирди,
Ол шеэр эхли джумлеси кяфир иди,
Анда онлар Юсуфынь коркин⁶⁰ коръди, –
Къамулары аджаибе къалур имди.

280.

Джумле Юсуф къатына дирнештилер,
Корип Хакънынъ бу санатын, эм шаштылар,
Юсуф иле олар пек чокъ сёйлештилер, –
Юсуфынь бу ахвалын сорарлар имди:

281.

«Бизге сёйле, сени бойле ким яратты?
Бунынъ киби коркли джемал ким дюзетти?

⁵⁹ менсаб – мертебе

⁶⁰ корк – гузеллик, дюльберлик

Бу накъышны юзинъе ким ийлетди? –
Бизлер дахи анъа бенде олалым имди!»

282.

Юсуф айтыр: «Яраткъыным халикътир о,
Ерде, кокте, къулларына рызыкътир о,
Халикълыкъкъа, рызыкълыкъкъа лаяикътир о, –
Сизни, бизни ол яратды, билинъ имди!»

283.

Къамылары ишбу сёзе инандылар,
Джумлеси бир танърыгъа букюльдилер,
Эм Юсуф пейгъамбере инандылар, –
Му'мин-мухлис олдылар анлар имди.

284.

Андан кечти, дигер шеэрге анлар кирди,
Ол шеэр эхли Юсуфынъ коркин коръди,
Юсуфа бенъзетю бир сурет къылды, –
Джумлеси ол сурете табына имди.

285.

Андан кечти, Къуддус шехрине кирди,
Къуддус бике дюшюнде коръмиш иди,
Джумле шеэрнинъ эхлине демиш иди:
«Керван келюр, джумле къаршы чыкъынъ имди!»

286.

Къуддус бике лешкер⁶¹ йыгъыб, къаршу варды,
«Беклеринъиз кимдир?» – дею хабер сорды,
Керван эхли джумлеси хабер верди:
«Бекимиз Малик Дагъир», – дирлер имди.

287.

Къуддус бике бу ахвалы явлакъ танълар,
Айтур: «Эр йыл бу Малик мундан кечер,
Бу йыл мунда, бу арада не хикмет вар? –
Банъа къаршу чыкъмакъ ферман ойле имди?!»

287-1.

Хакъ эмриле фериштелер кельмиш иди,
Бу ал ичре Юсуфа иш олмыш иди,
Аля девам Юсуф иле олмыш иди, –
Дильден, козьден Юсуфы сакълар имди.

⁶¹ лешкер – аскер

287-2.

Адем оғылы иле бир пери омур (доғар) имиш,
Юсуфле эм ол пери бир кунде доғмыш,
Эр ким доғса, бир пери доғар имиш, –
Олар исе ене бирге олер имди.

287-3.

Фериштелер ол маликге джеваб эйлер:
«Бу олдыр, байык, санъа буюрдылар,
Лешкеринь бирле къаршу варгыл, – дирлер, –
Дюшде кордюгинь ушбудыр, билинь имди».

287-4.

Ол оғланни малик бакъар, корюб даньлар,
Фериштелер бильдурсе, бильюб аньлар,
Къамунъыз бу оғланни урьметленьлер, –
Анынъ урьмети къамудан артукъ имди!

288.

Ол шу саат ушу бек анда кельди,
Юсуфа селям вируб, хызмет къылды,
Эдеб бирле Юусуфа хабер сорды:
«Ким экенсиз, бизге малюм къылгыл имди».

289.

Андан Юсуф ол беке джевад сёйлер:
«Бен шу ки, дюшде санъа бильдирдилер,
Къаршы чыккъыб, хызмет къыл, деп буюрдылар, –
Ич гъумансыз, шу кишимен, бильгиль имди».

290.

Бу сёзи ишидюб ол аджабленди,
Юсуфы кельтирюбен къонакълады,
Ёлдашлары бирле джумле агъырлады, –
Азиз эйлеб, мукаррам тутар имди.

291.

Къуддус бике айтур: «Банъа не деюрсень?
Банъа пенд-у насихат не къылурсень?
Я, Юсуф, сен не ферман буюрырсынъ? –
Сен буюрсанъ, бен аны къылсам имди».

292.

Юсуф айтыр: «Бенден ишит, эй-я мелик,
Ишитдюкен, тутубан олгыл салих,⁶²

Сенинь киби мелик путкъа табына нелюк? –
Му'мин олгыл, ишбу путтан дёньгиль имди!»

293.

Ол бик айтыр: «Ушбу сёзинь къабул къылдым,
Сен дедиктен танърыя бен бойсундым,
Акыкъат пейгъамбер деп сени бильдим, –
Велякин бир путхане кирем имди.

294.

Эгер шу пут дёнип санъа сёйлер исе,
Санъа бакъыб, къаршы джевап эйлер исе,
«Акыкъат пейгъамберсинь!» – деюр исе,
Ич гъумансыз му'мин олам», – деюр имди.

295.

Юсуф айтыр: «Разы олдым, тур, варамыз,
Икилемиз путхане бир киремиз,
Путнынъ алын-ахвалын биз сораймыз, –
Биз корермиз, ните джеваб вире имди».

296.

Юсуф иле путхане ол бик кирди,
Ол демде Юсуфы ол пут коръди,
Тепренди, ол Юсуфа селям верди:
«Акыкъат пейгъамберсинь!» – деюр имди.

297.

Ол Пут Юсуфа седже къылды,
Къуддус бике аны кориб эхваль бильди,
Танърынынъ бирлигине мокир къылды, –
Му'мин олыб, бельден заннар⁶³ чезер имди.

298.

Урьмет иле Юсуфы къонакълады,
Гузель кийим, джоргъа ат багышлады,
Алтын къушакъ белине къушандырды, –
Анъа тюрли къадыр-уръмет къылар имди.

299.

Юсуфа дурли нимет-аш кетирди,
Юсуф андан бирер локъма алып еди,
Учь юз докъсан киши джумле еди, тойды, –
Нимети эксильмейип къалыр имди.

⁶² салих олгыл – догъру ёлга мин

⁶³ заннар – междусийлернинъ эм христианларнынъ тар бель багы

300.

Андан Къуддус бике айтыр бу Маликте:
«Бу къул бизге ляйыкъ ирюр серверликге,⁶⁴
Къул демень бунынъ киби урьметликге, –
Акъылы бизден некъадарлы артыкъ имди!»

301.

Малик Дагъир бу Маликте джеваб вирди,
Айтыр: «Бизим сеййидимиз Юсуф, – диди, –
Сеййидликге Юсуф бенден ляйыкъ, – диди, –
Бен Юсуфынъ къулыман», – деюр имди.

301-1.

Къуддус малике Юсуфынъ къатына кельди,
Малик Дагъир бу маликден дестур алды,
Ол меджлистен кочьмеге ниет къылды, –
Игу сёз иле Юсуфы коньдурир имди.

302.

Тепренди керванлар, ёла кирди,
Къуддус бике сонъра ишни ойле корьди:
«Ол огълан ки, элимизден чыкъыб кетди, –
Келинъ, етип эллеринден алам имди!»

303.

Он ики бинъ эр бирле атландылар,
Юсуфы алмагъа къасд къылдылар,
Малик айтур: «Я, Юсуф, ош еттилер!» –
Юсуф айтур: «Ич къорыкъма, кельсин имди!»

304.

Къачан лешкер Юсуфа якъын кельди,
Юсуф дёнюб, ол лешкере назар къылды;
Аны кориб, барчалар бихуд олды, –
Бихош олыб, жумле атдан тюшер имди.

305.

Он ики бинъ эр джумле атдан тюшди,
Къамусынынъ усы кетиб, акълы шашды,
Керван кочьди, ол арадан учъ кунъ кечди, –
Анлар хенуз бихуд олыб ятур имди.

306.

Аны кориб, барчалары айран къалды,
Юсуфынъ хатирине аджеб дюшди,

⁶⁴ серверлик – рехберлик, реислик

Бир дем аджеб мейданына сейран кылды:
«Манъа бенъзер ич кимсе ёктыр имди!

306-1.

Ич тугъмады тугъмае бенден бешер,
Эр ким банъа бакъар болса, акълы шашар,
Коръмеге мухтадж олуб, олуныб дюшер, –
Дидарыма джанын фида кылур имди».

307.

Ол шу саат Джебраиль кельди азыр,
Вериб изди Юсуфа малик къадир:
«Я, Юсуф, сен акъикъат не дединъ? – дер. –
Аджеб кылдынь, Хакъ санатын коръгиль имди!»

308.

Учюнджи кунь бир шеэрге анлар кирди,
Ол шеэр эхли джумлеси пери эди;
Къачан анлары Юсуф юзин коръди:
Эр бириси Юсуфдан коркли имди.

309.

Къул сандыгъы эр гизде рейа олмаз,
Ол шеэрде Юсуфы кимсе коръмез,
Джемалын кимсе кориб къабул кылмаз, –
Барчасы Юсуфдан коркли имди.

310.

Эр бирининъ Юсуфдан юзи нурлы,
Суретлери муневвер дюрлю-дюрлю,
Джумлесининъ акълы тамам, ози гъарлы, –
Аны кориб, Юсуф магъмун олыр имди.

311.

Халикъдан Юсуфа вахи кельди:
«Я, Юсуф, сен къудретими коръгиль, – деди, –
Хуснинъ иле сен аджеб кылма, – деди, –
Курк берювчи акъикъатен беним имди».

312.

Чюн Юсуф бу ахвалы беян бильди,
Эм аджеб кылдыгъына тевбе кылды,
Аджиз олыб, танърысына седжде кылды, –
Тевбе кылыб, зарылыкълар кылур имди.

313.

Онъа даа танърысындан медед ирди,
Юсуфынь джемалыны кери верди,

Захир-батын⁶⁵ коркини ол бирлештирди:
«Я, Юсуф, башынь кьалдыр!» – деюр имди.

* * *

314.

Бес, анлар ол шеэрден отип кечди,
Керван халкы Мысра якъын макъам дутды,
Нил ирмагы кырагына якъын дюшди, –
Малик Дагъир Юсуфа ялварыр имди.

315.

Малик айтыр: «Я, Юсуф, имди варсань,
Нил ирмагы ушудыр, бакъыб корьсенъ,
Маслихат ойледир, сувгъа кирсенъ, –
Бойныньдан тоз-топрак кетсин имди».

316.

Юсуф Малик эмрине мункъад (разы) олды,
Варыб Нил ирмагына якъын кельди,
Эль кьалдырды, Халикгъа дуа кьылды:
«Фаздынъ бирле банъа перде виргиль имди».

317.

Юсуф савчы дуасы макъбул олды,
Шулукъ саат анда бир къуббе кельди,
Юсуф ол къуббе ичре гъусул кьылды, –
Эндамыны ич махлюкът корьмез имди.

318.

Ол сув ичре бир балыкъ ялдар иди,
Сувдагы балыкълара ол буюрды:
«Халикынь сыддыкы сувгъа кирди, –
Эдеб сакъланъ, ич биринъиз бакъманъ имди».

319.

Аны ишидиб балыкълар джумле къачды,
Макъамлы макъамына барды кирди,
Ич кимсе Юсуфа козь салмады, –
Джумле Юсуф урьметин сакълар имди.

320.

Ол балыкъ Юсуфа ене кельди,
Кенди озини Юсуфа захир кьылды,

⁶⁵ захир-батын коркини – ички-тышкы дюльберлигини

Юсуф анынъ узерине сабит олды, –
Аркъасына басубен бинер имди.

321.

Юсуф ол балыкъ узьре гъусул⁶⁶ кьылды,
Нуры дахи хезар чинден артыкъ олды,
Улукъ саат⁶⁷ Джебраиль азыр кельди, –
Хакъ селямын – тыш урбасын кетуир имди.

321-1.

«Эй-я, Юсуф, Халикъ санъа кьылды селям,
Эм пей-васта анынъ иле бойле олам,
Акъибет аны улу малик кылам, –
Велякин ол сабыр кьылсун», – деюр имди.

322.

Юсуф неби тамам гъусул кьылдыгьында,
Арыгъ ювуныб сувдан тышра кельдигенде,
Эм кийиниб конъли шадкям олдыгьында –
Юсуфдан балыкъ хаджет (афу) сорар имди.

323.

Юсуфа айтыр ол сервер балыкъ:
«Банъа девлет рузи кьылды джеббар-Халикъ,
Фазла бирле рузи кьылды падишалыкъ, –
Джумле балыкъ султаны беним энди.

324.

Балыкълар султаны, девлетли мен,
Велякин бир фарзанд ичюн мухтажлы мен,
Бала ичюн, я, Юсуф, асретли мен, –
Беним ичюн бир дуа кьылгьыл имди.

325.

Халикъ сенинъ дуанъы къабул кыла,
Фазла бирле бана огул рузи кыла,
Ол банъа бенден сонъра дуа кыла, –
Олер исем, сонъындан», – деюр имди.

326.

Юсуф савчы эль къалдырды, дуа кьылды,
Халикъ анынъ дуасыны къабул кьылды,
Ол балыкъга ики огул рузи кьылды, –
Икилеси девлет иеси олур имди.

⁶⁶ гъусул – устюнье сув къуйып ювунув, арынув

⁶⁷ улукъ саат – шу саатте, шу арада

327.

Ол икиси кераметли доғмыш иди,
Бириси анынъ Юнусны ютмыш иди,
Бириси ол эм юзюкни ютмыш иди, –
Ол юзюк Сулейманнынъки имди.

327-1.

Юсуф ушал балыкъ иле эсенлешди,
Экилеси алкышлашу айрылышды,
Балыкъ вида кылубен сувға дюшди, –
Юсуф кери Малик таба келюр имди.

328.

Юсуф неби кьайта кельди шад ве хандан,
Нуры дахи артыкъ олды хезар чинден,⁶⁸
Юзи балкыыр игниндеки халы тондан,⁶⁹ –
Ерден кокке нурдан дирек олыр имди.

329.

Юсуф кери кельдигини Малик корьди,
Улукь саат кьумарына эмир кылды,
Сандыкъдан етмиш дюрлю тон чыкьарды, –
Юсуф кийсин дею азыр кылур имди.

330.

Малик Дағир Юсуфа кьаршы варды,
Юсуфынъ игининде халы корьди,
Сорар: «Санъа бу тонны ким кийдирди?» –
Бакьар, таньлар, аджаибе кьалур имди.

331.

Юсуф айтыр: «Мевлям верди бу халгети,
Изим⁷⁰ банъа рузи кылды бу девлети,
Бен дахи андан булдым бу рахмети, –
Беним серими ол аян билур имди.

* * *

332.

Малик Дағир ол мензильден рихлет кылды,
Бир мензиль Мысыра анджакъ якъын кельди,

⁶⁸ артыкъ олды хезар чинден – бинъ кьат артты керчектен

⁶⁹ игниндеки халы тондан – устюндеки кийиминден

⁷⁰ Изим – Таньрым

Мысыр ичре хеядан⁷¹ бир унь кельди:
«Бир азиз шахс Мысыр ичре келюр имди.

333.

Малик таджир, сераене азыр келюнь,
Ол огъланны корьмекге авес кылынь,
Адабийге беньземездир, захир билинь, –
Мукерреб фериштее беньзер имди.

334.

Ол кельмеси сизге явлакъ къутлы дурыр,
Акълы тамам, сёзи явлакъ татлы дурыр,
Ози гярлы, хош кылыкълы кимсе дурыр, –
Корьмекге явлакъ ашыгыньыз аны имди.

335.

Мысыр эхли буны ишитюб сюйнешдилер,
Джумлелери вармагъа дирнешдилер,
Улу-кичи, эр ве аврат йыгылышдылар, –
Эр бириси къаршы чыкъыб бакъар имди.

336.

Керван бирле агъыр лешкер атлы иди,
Джумлеси ол фериштелер байыкъ иди,
«Юсуфа эш олынь!» – дею Хакъ буюрды, –
Юсуф иле Мысыра анлар кирер имди.

336-1.

Арасындан Юсуф келе хулле кийиб,
Шериф, лятиф шефагындан нуры балкъыб,
Кетирурлер Юсуфы агъырлайыб, –
Юсуф ашар къамулардан артукъ имди.

337.

Мысыр эхли аны коре къалды айран,
Айтурлар: «Бу дегильдир адабийден!
Мукерреб фериштелер энди кокден!» –
Джумлелери анъа седжде кылуру имди.

⁷¹ хеядан – коктен

Эдиге КЪЫРЫМАЛ

КЪЫРЫМ ТЮРКЛЕРИНИНЬ МИЛЛИЙ КҮРЕШИ

(Китаптан парчалар)

Девамы. Башы 1-2-нджи санларда.

1917-1918 сенелери инкыляп девиринде къырым тюрклерининь миллий арекети

1917 сенесининь Февраль инкылябы Рус чарлыгынын ички девлет къурумына темельден денышмелер кирсетти. Русиенин дигер ерлеринде олганы киби, Къырымда да идарий механизмининь денышмеси ве юксек мертебедеки чарлыкь мемурларынын ерини Бутюнрусие Кечиджи Укуметинде тайин олунган ве я мааллий халкъ тарафындан сайланган мемурлар алмасынен белгиленди. Халкынын чокьусы нефрет эткен сиясий незарет органлары олган чарлыкь жандармериясы ве полис къуветлери та инкыляпнын ильк куньлеринде лагьв этилип, оларнын ерини милислер алды. Вилаетнинь меркезий органы олган Таврия вилает идареси вилает комиссарлыгына чевирильди ве чарлыкь губернаторынын ерини Кечиджи Укуметке багьлы вилает комиссары алды. Вилает идаресинде бу энъ муим вазифе, ильк афталарда Русие Кечиджи Укуметинде сёз саиби олган «Кадет Партиясы»нын азасы Богдановга берильди. Къырымдаки беш уезд башынын ерини уезд

комиссарлары алды. Ярымададаки 18 муниципалитетнинь башлары гайрыдан сайланды ве бу вазифелерге яньы демократик девлет кучюнинь тарафдарлары кельди. Айрыджа инкылябий идаре органлары кьурулды: бу – виляет ве шеэр ватандаш комитетлери ве Петроград ишчи ве аскер шурасы орынек олып кьурулган виляет, уезд, шеэр ве саире ишчи, койлю, аскер ве деньгизджи шуралары. Эски идаре органларындан виляет ве уезд койлю топракь идарелери иле шеэр думалары муафаза олунды. Кырым улькесинден (Перекоп, Симферополь, Евпатория, Феодосия ве Ялта) ве 3 кьыта уездинден (Мариуполь, Днепровск ве Бердянск) Таврия виляетининь меркези эскиси киби Симферополь олды.

Инкыляп Русие халкына кьонушув, матбуат, топланув ве тешкиятланув урриетини кетирди ве шу джумледен, Русиенинь рус олмаган халкларынынь Чарлыкь Русиесиндеки ичтимай, диний, миллий ве сиясий сынъырланувларыны битараф этти. Буларнынь кьалдырылмасы чешит миллет векиллерине саип олган Кырым ичюн пек муим эди. Бу дурум, Кечиджи Укуметнинь Русие бутюн ватандашларына айны бир, тень укьукьлар бергенини билдирген, 1917 сенеси март 20 – апрель 2-де алган кьарарынен тасдикълады.

Февраль инкылябы, айны заманда, шу джумледен, кырымтатарларнынь да рус олмаган миллетлернинь миллий тарихларында яньы бир девирнинь башламасы ичюн керекли шартлар яратты. Кырымтатарларнынь миллий арекети та илык инкылябий куньлеринде ортагьа чыкьты ве кьыскьа заманда ярымададаки тюрк халкынынь кениш бир кьысмыны кьаврап алды.

Бу замангьа кьадар ич бир укьукькьа саип олмаган гайрырус кьавмларыны инкыляппен кьаршы-кьаршыгьа быракькан энь муим меселе, яньы Рус девлет шеклинен олган кьаршылыкьлы мунасебетлер меселеси эди. Бу мунасебетлер, Кырым тюклери ве Русие тюклери ичюн бойле олмасы мумкюн эди, бу – меркезий Рус девлети ичинде медений мухтариет шеклинде я да Русие топракьлары устюндеки девлетлер федерациясынынь азасы оларакь больге мухтариети шеклинде ве, ниает, кенди девлетлерини кьууракакь, тамамиле Русиеден айры шеклинде.

Белли олгьаны киби, кырымтатарлар 1917 сенеси марттан декабрь айына кьадар кьыскьа заманда юкьарыда кьайд этильген учь ихтималны да аджеле бир келишменинь бири-бирини такьип эткен девирлери оларакь амельге кечирдилер. Бу:

1. 1917 сенеси март 25 – апрель 7-синден майыс айынынь ортасына кьадар медений мухтариет девири. Бу тамамиле кырымтатарларнынь кенди тешеббюслери ве кучьлеринен амельге кечирильди.

2. Больге мухтариети куруши. Айны йылнынь майыс айынынь ортасындан ноябрь айынынь ортасына кьадар сюрди. Бу дава

Русиедеки бутюн мусульманлар ве ғайрырус ҡавмларынен бирликте алып барылды. Бу да хусусан 1917 сенеси майыста Бутюнрусие Мусульманлары Конгрессининь ве 1917 сенеси сентябрьде Киевде Ҡавмлар Федералистлери Конгрессининь ҡарарларынен тадбикъ этильди.

3. Ве, нисает, миллий мустақилликни керчеклештирген уңонджи девир. Бу, Русиедеки инкылябий ве миллий вақыаларнынъ даа да келишмесинен мумкюн олды ве 1917 сенеси ноябрь 11-24-тен 1918 сенеси ноябрь 14-27-ге ҡадар сюрди. Дигер Тюрк дюнъясындан теджрит этильгенлер вастасынен ҡырымтатарлар, миллий мустақилликлерине тамамиле озь кучьлеринен ҡавуштылар.

I. МЕДЕНИЙ МУХТАРИЕТ ДЕВРИ

Миллий медений мухтариет мерхалесинден эвель бир ай сюрген азырлыкь арекетлер деври кечти. Бу ишлерни исе юкьарыда ады кечкен гизли миллий группа ве уджейрелернинъ векиллери яптылар. Инкыляп башланмасынен, гизли тешкиятларнынъ азалары ачыкътан-ачыкъ ортаға чыкьып, фикирлерини тешвиқьат этмек ве халкьларны тешкиятландырмаға башламакь имкянына ириштилер.

Бу да ерли халкьнынъ дуйгуларына тесир этти ве 1917 сенеси март 17-30-да Кечиджи Укуметнинъ ант этюв куню Акьмесджитте (Симферополь) ачыкъна ифаде этильди. Джамилерде мерасимме япылган ибадетлерден ве илери муневверлернинъ темсильджиси Бекир Мехмед ве улеманынь темсильджиси имам Ибраим Тарпининъ ҡонушмаларындан соньра, бугунь биньлердже ҡырымтатарлар инкылябий ҡызыл байракьлар ве «урриет, мусавийлик, ҡардашлыкь ве адалет» шиарларынен соқьақьлардаки миллий нумайышларға ҡатылдылар. Бу да ҡырымтатарларнынъ Петрограддаки инкылябий дарбеге ве Русиенинь генч инкылябий кучьлерине олған мусбет мунасебетини косьтерди.

Азырлыкь деврининъ энъ муим вазифеси, актуаль миллий меселелерни аль этип, ҡырымтатарларнынъ медений мухтариети акькьында ҡарар аладжакь Ҡырым тюрк халкьынынъ баш конгрессини топламакь эди. Инкыляптан эвель Рус ордусына алынған гизли миллий арекетнинъ энъ итибарлы эки лидери – Номан Челебиджихан ве Джафер Сейдаметнинъ ёкьлугьындан долайы, бу макьсатнынъ керчеклештирilmеси гизли миллий тешкиятнынъ Ҡырымда ҡалған идареджилерине тюшти. Джафер Сейдаметнинъ ифадесине коре, буларнынъ арасында биринджи планда бу девирде миллий идаренинь бутюн муим йиплерини элинде тутқан ве чевресиндеки генчликнен бирликте бахс олунған конгресснинъ баш азырлайыджысы олған Сейдджелиль Хаттат эди. Сейдджелиль Хаттатнен бир сырада генч яызды ве тарихчы Абдулхаким Ильми Арифзаде ве Ҡырымдаки улеманынь илери группасына менсюп

Шейх Мехмет Веджди конгресснинь биринджи азырлайыджы ве тешкиятчыларындан эдилер.

Чалышмаларнынь меркези оларакъ Акъмесджит (Симферополь) сайланды. Бу ерден эр тарафкъа, ярымаданынь шеэр ве койлерине, конгресс темсильджилерини сайламакъ ичюн топлашувлар кечирмек макъсадынен генч ве корюмли кишилер ёлланды. Бу генчлерге, эр ихтималгъа къаршы, Шейх Веджди темин эткен силалар берильди.

Бу шекильде азырлангъан Къырым Мусульманлары темсильджилерининь конгресси 1917 сенеси март 25 – апрель 7-де Симферопольде буюк «Бажан» салонында топланды ве бир кунь девам этти. 1500 делегаты олгъан бу конгрессте 2000 киши иштирак этти. Къатылгъанлар о къадар чокъ эди ки, шаатларнынь ифадесине коре, къоджаман салон келименинь там манасыле толу эди. Мерасимле япылгъан ачылыштан сонъ Сейдджелиль Хаттатнынь башлыгындаки миллий генчлик тешеббюсни элине алды ве Сейдджелиль Хаттат конгресс башкъанлыгына сайланды. Теджрит этильген ве къулакъ асылмагъан кучюк бир реакцион улема группасынынь делегатлары бу тешеббюске къаршы чыкъмадылар. Бу группанынь менсюплеринден Сулейман бей Къырымтаев сёзге чыкъаджакъта делегатлар «ёкъ олсун» деп багъырдылар ве о, салонны терк этмеге меджбур олды.

Бу, 1917-нджи йылнынь сентябрь-октябрь айларында генч миллий-инкылябий кучьлерле кырымтатарларнынь кучюк бир реакцион табакъасы арасында башлайджакъ курешининь бир алямети эди. Факъат шимдилик кучюлю миллий бирлик косътерген бу конгрессте юзь берген кучюк бир вакъиа эди.

Конгрессте, кырымтатарларнынь кечиджи Ясама Меджлиси олып, къарарларны миллий мухтариет керчеклештирди. Эльге алынгъан сайысыз меселе учъ эсас группада топланабилир:

а) Къырымтатарларнынь миллий, медений ве диний аятларынен багълы бутюн меселелерни оларнынь элерине бермек.

б) Чарлыкъ режими эснасында Къырымда мевджут олгъан меркезий диний муэссиселернинь лагъвы ве тамамен деньишкен бир тарзда гъайрыдан тэсиси.

в) Къырымтатарларнынь бутюн миллий медений аятынынь идареси ве миллий мухтариет иле багълы акъларынынь темсили ичюн миллий, меркезий муэссиселернинь тэсиси.

Бу эсаслар ашагыдаки конгресс къарарларынен тек ачыкълыгъа къавуштырылды:

1. Къырымтатарларнынь миллий медений мухтариетининь ияны.
2. Башларында муфти де булунмакъ узьре Мусульман Улема идаресининь лагъвы иле вакъыф комиссиясы азаларыннынь вакъыт кечирмесининь шартлары.

3. Кырымда мевджут олган 95.499 гектар вакыф топрагы иле 800.000 рубле туткан вакыф фондынын бутон Кырым Мусульманларынын малы алына кетирилмеси.
4. Конгресс делегатлары тарафындан дерьал яны бир Таврия муфтининин ве вакыф комиссиясы директорынын сайланмасы.
5. Кырымда Мусульман Иджра Комитетинин тешкиятланмасы ве делегатлар тарафындан сайланмасы, Иджра Комитети конгресснин кьарарларыны керчеклештиреджек ве кырымтатарларнын миллий медений аятынын меркезий идаре органы оладжактыр.

Бу кьарарларга уяракъ, конгресс иттифакъле Номан Челебиджиханны Таврия ве Баты Русие муфтилиги иле Улема Идареси башкьанлыгына сайлады. Вакыф комиссиясы директорлыгына Джафер Сейдамет сечильди. Эр экиси де о эснада Одессада олганларындан, айны кунъ ичинде оларга телеграф иле хабер берильди.

Айны заманда Кырым Мусульман Иджра Комитетинин 45 азасы сайланды. Сайланганларнын чокьусы миллий генчлики темсиль эте эди. Челебиджихан, Джафер Сейдамет, Сейджелиль Хаттат, Ахмед Озенбашлы, Халиль Чапчакчы, Мехмеджан Хайбуллах Енилеев ве саире. Буларнен бир сырада ылымлы кьанатнын (Кьуршит бей Кырымтаев) ве улеманын бир кьач темсильджиси (Ибраим Тарпи) де сечильдилер. Сонъра 1917 сенесинин сонъ бааринде комитетнин сайланган бу азалары арасына Мусульман Кыадынлары Меркезий Комитетинин темсильджиси Айше Исхакова кьабул этилерек кьатылды.

Ниает, конгресс Петрограддаки Кечиджи Укумет иле багылы олган тутумына кескинлик кетирди; укуметке берильген телеграф Кырым Мусульманларынын «яны режим эр ерде дестекленеджек» кьарарларыны бильдирди ве Русие Ясама Меджлисине кырымтатар делегатларыны кьайтарабильмек ичюн сайлавлар кечирмеге кьарар берди.

Бу конгресс, кырымтатар миллий арекетинин ильк азырлыкъ баскычыны, сайландыклары эснада, Одессада булунган Челебиджихан ве Джафер Сейдаметнин догьрудан-догьру кьатылма-ларыны тасдикълады. Бир кьач кунъден сонъ оларнын Кырымга кельмеси кырымтатар миллий кучьлерини эр тарафтан кьуветлендирди. Эр экиси де кьадерлерини халкьларынын миллий курешине багышлады ве даа о заманлар миллий урриет арекетинин танылган лидерлери олдылар.

Номан Челебиджихан (Челебиев), 1885 сенеси улемадан топракъ сайби Ибраим Челебинин огьлу оларакъ, Кырымнын шималь кесиминдеки Сонакъ коюнде дюньяга кельди. Та генчлигинде миллий

аньанелерге багьлылыгы козьге чарпа эди. Кырымтатар койлю-лерининь агьыр маллий дурумларыны эзиджи оларакъ таний эди. Земаневийлештирилген миллий мектеплернинь рус акимлери тарафындан къапатылмасы девам эткени онынь ичюн бир фаджиа олды. Генч Номан темель тасилини ерли улема Мустафа Эфенди-ден алгъан, сонъра Кырымда бир медреседе ве, ниает, 1906-1908 сенелери Истанбулдаки бир медреседе окъугъан. Эвельдже де бахс олунгъаны киби, бу йыларда актив миллий сиясий фаалиети башланды. 1908-нджи йылда Истанбул университетининь укьукъ факультетине кирди ве 1911-12-нджи йыларда Тюркиедеки тасилини парлакъ бир мувафакьет иле битирди. Бунинь узерине Челебиджихан Русиеге къайтты, тасилини Петербург университетинде де-вам эти ве русча бильгисини мукеммеллештирди. Яз татилерини ватаны Кырымда кечирип, «Терджиман» газетасына макъалелер ве эдебий язылар язар ве Истанбул ве Парижде булунгъан «Ватан» тешкилятынынь азалары иле сыкы мунасебетлер ичинде булуна эди. Дженк йыларында Челебиджихан аскерликке чагъырылды, о идаре эткен гизли миллий тешкилятыннь азалары Одессада бир хастаханеге ерлешмесине онъа ярдым этилер. О ерде инкыляп башлангъандже Джафер Сейдамет иле булунды. Онынъле айны девирде яшагъанлар Челебиджиханни кескин бир зекъасы, сонъсыз энергия ве сабры, буюк ираде кучю ве юксек ахлякий дегерликлери олгъан, даима джиддий, къоркъусыз, тамамен идеализмле толуге бутюн тюшюнджелеринен халкъыннын истирапларына багълы бир адам оларакъ тасвир этелер. Буларнын сырасында, кендисини кырымтатарларнын огде кеткен шаирлери арасына кирсеткен эдебий къабилиетинден де бахс этмек лязимдир. 1911 сенеси Истанбулда дердж этилген «Къарылгъачлар дуасы» адлы икяеси кырымтатар несрининь энъ эйи эсерлериндендир. «Ант эткенмен» адлы шиيري онынь олюминден сонъ кырымтатарларнын маршы – гимнине чевирилди.

1889 сенеси сентябрьде Кырымнын дженюбий саилинде Кызылташ коюнде догъгъан Джафер Сейдамет Челебиджиханнын энъ эйи досту ве меслекдеши эди. Сейдамет Кырымда мектепте окъугъан сонъ лицейни битирип, 1910 сенеси Истанбулда укьукъ факультетине киргенде таныш олдылар. Истанбулдаки миллий сиясий фаалиетини ве 1911 сенеси Парижде ерлешкенини билемиз. Парижде тасилини Сорбоннада девам эти. Франсызджаны эйидже огренди ве Баты Авропадаки социалистик арекетинен таныш олды. Бу арекет, кенди ифадесиле, онынъ Русиеде инкыляпнын токътымайджагы акъкъында фикрини къавийлештирди. Бу, онынъ 1914 сенеси юртуна къайтып, шахсен гизли миллий инкылябий ишлерге къатылмасына себеп олды. Сейдамет, 1915-16-нджы йыларда тасилини Петербург университетининь укьукъ факультетинде девам эти ве айны йыл аскерликке чагъырылды. Челебиджихан

киби Джафер Сейдамет де юксек фикри ве ахлякы, буюк ираде кучю ве къабилиетлери иле беллидир. Джафер Сейдаметнинъ 1917-1918-нджи йылларда миллий фаалиетини кескин тенкыт эткен совет язиджысы Элагин биле онынъ «парлакъ беллагатинден, эдебий истидатындан ве къабилиетли тешкиятчылыгындан» бахс эте.

1917-1918-нджи йылларда бу эки инсан энъ буюк миллий лидерлер эди. Бириси 1918 сенеси февральде вахшийдже бир шекильде эляк олды. Дигери исе аля даа миллий къырымтатар урриет арекетининъ башында булуна.

Юкъарыда аныълган конгресс иле (апрель 7) бутюн Русие Мусульманлары Конгресси (майыс 1-11) арасындаки бир айлыкъ девирден сонъ къырымтатар халкы Къырым Мусульман Иджра Комитетининъ идареси алтында тешкиятланмакъ ичюн арекет этти. Эр шейден эвель 1917 сенеси апрельден ноябрьге къадар кечиджи мухтар миллий къырымтатар укюмети вазифесини эда эткен Иджра Комитети тешкиль олунды. Бу комитет шу болюклерден ибарет эди:

- Башкъанлыкъ ве кятиплик,
- Диний меселелернен огърашкъан Диний Идаре,
- Вақыф,
- Халкъ тасили,
- Малие,
- Статистика болюги.

Бу болюклер, Челебиджиханнынъ ифадесине коре, къырымтатарларнынъ бутюн меселелерини къаврап алган кучюк бир мааллий назирликлерни тешкиль эте эдилер.

Комитетнинъ башы, айны заманда диний идаре болюгине де ёлбашчылыкъ япкъан муфти Челебиджихан эди. Бутюн ярымаданы къаплаган ве фаалиетлерининъ чешитине коре, ашагыдаки группаларгъа айырылган мааллий миллий тешкиятлар къурулып башланды.

1. Иджра Комитетине догърудан-догъру багълы ве онынъ мааллий иджра органлары олган Мусульман шеэр ве кой комитетлери. Меркезий комитет иле район комитетининъ джанлы фаалиетлеринен 1917 сенеси майыс айы башында ярымада мааллий Мусульман комитетлери агы иле багъланып, Сейдаметнинъ ифадесине коре, Къырым бу бакъыштан бутюн Русие тюрклерининъ огъ сыраларында ер ала эди.

2. Экинджи комитет 1917 сенесининъ апрель ве майыс айларында Мусульман комитетлерине параллель оларакъ Къырымнынъ бир чокъ шеэр ве койлеринде къурулган ве озъ структурасында мусульман къадынлары топланган къадын комитетлери эди. Олар къадынларнынъ тешеббюсинен тешкиль этильген эди. Баш тешкиятчылардан бири Исмаил Гаспралынынъ къызы ве ильк тюрк къадын

межмуасы олган «Алем-и Нисван»нын сабык язы ишлери мудариси Шефика Гаспралы эди. Бу комитетлернин вазифелери, кыадынлар арасында фаалиет косьтермеккен бир сырада, медений айдынлатув ве умумий фаалиетлери саесинде сайлав кампаниялары эснасында муим бир роль ойнадылар ве кыадынларнын сайлавларга кыатылмасыны теминледилер. Соньра 1917 сенеси августта Симферопольде шеэр ве кой кыадын комитетлеринден 30 делегатнын кыатылганы саесинде Мусульман Кыадынлары Конгресси топланды, о, учь кунь девам этти, мусульман кыадынларынен багылы бир сыра актуаль меселе бакылды ве меркези Симферопольде олган Кыырым Мусульман Кыадынлары Меркезий Комитети сайланды. Шефика Гаспралынын ифадесине коре, бу комитетнин азалары: Ильхамие Токьтар (реисе), З. Амирхан (кятибе), Шефика Гаспралы (мухасибе) ве кыадынлар конгресси тарафындан Кыырым Мусульман кыадынларынын махкеме-и шериеде темсильджи оларакь сайлангьан Хакиме Шемседдин. Джафер Сейдамет, Кыадынлар Меркезий Комитетининь азасы оларакь айрыджа Айше Исхакьова ве Дилъра Бугакованын исимлерини кьайд эте. Шефика Гаспралы: «Бу комитет, Кыырымнын бутюн кыадын комитетлерини бирлештирген ве бундан да гьайры Кыырымдан тыштаки кыадын тешкиятларынен де бирлешмеге гьайрет эте эди», – деп яза.

Кыадын комитетлери тамамиле яны, Русие тюрклери шимдиге кьадар корьмеген бир тешкият олып, Шаркьта кыадыннын ичтимай азатлыгыны муджессемлештирди.

Кьурулушлары Кыырымнын базы ерлеринде, хусусан улеманын реакцион такьымы тарафындан, тирелип кьаршыланды. Меселя, Алуштадаки кыадынлар комитети улеманын тешвикьы иле «бир башы бошлукь оджагы» оларакь корьген аиле реислери тарафындан кьапатылды. Ускютте кыадынлар комитетининь кьурулушы, о ернинь имамынынь серт тепкисине ёл ачты. Элине бир сопа алгьан имам кыадынларнынь меджлисини дагыгыты ве тешкиятчыларны койден кьувды. Амма булар тек-тюк расткельген вакьиялар эди; эсасен, Кыырымда кыадын илериде де корюледжеги киби, миллий мухтариет девиринде укьукьый джеэттен эркеккен тень вазиятке кетирилди.

3. Миллий Генчлик Тешкиятлары. Булар шу джемиетлерден ибарет эди:

- Мектеп генчлиги иле мектептен тыш генчлерни озь структурасында бирлештирген Татар Генчлери Джемиети.

- Мектеп ве медресе генчлигинден ибарет Талебе Джемиети.

Биринджи группа генчлик джемиетлеринден базылары джанлы фаалиетлеринден долайы кьайд олунмага льяйкьлар. Бу, Багьчасарайдаки «Татар Генчлик Джемиети», Кырасувбазардаки «Кок Байракь» джемиети ве Кезлевдеки «Алтын Орду» тешкиятлары. Соньки экисининь белли бир сиясий тарафы да бар эди. Абдур-

рахим Джемаледдин ёлбашчылык ыпкыан «Кок Байрак» джемиеи 1920 сенесине кьадар фаалиет косьтерди. Кьарасувбазар улькесининь генчлигини озь структурасында, та «Генч Татарлар» заманында кьурулган «Азм-у Умид» тешкилятынынъ аньанелерине таяныр ве бир менсубининъ ифадесине коре: «Челебиджихан ве Джафер Сейдаметнинъ идеологияларынь» кьабул эткен эди. Джемиет азалары орта Кьырымнынъ бутюн халккы арасында актив, ичтимай ве медений айдынлатув фаалиетлер алып барыр эдилер. Кьырымлы ве саире тюрк языджыларынынъ бир сыра пьесаларыны санагьа чыкьарган миллий театр де тешкиль эткен эдилер.

Яхья Билял ёлбашчылыгында Евпатория улькесиндеки «Алтын Орду» да кьарарнен буньа бенъзер бир тешкиляттыр. Бир шаатнынъ ифадесине коре, азалары куреш руху иле толугу, миллий мефкуреге сыккы багьлы олып, шеэр ве кой идарелерине сайлав кампаниясы заманында халккьа буюк хызметлер косьтердилер.

Экинджи группа тешкилятарынынъ башында Симферопольдеки Меркезий Талебе Джемиети тура эди. Бу джемиеи 1917 сенеси апрельде Симферополь Татар Лицейининъ салонларында топланган Кьырым миллий мектеп ве медресе талебелери темсильджилери конгрессинде сайланды. Бу конгресснинъ тешеббюси иле Кьырым мектеп генчлиги мааллий талебе джемиетлерининъ структурасында топланган эди.

Бутюн бу тешкилятларнынъ структурасы ичинде генчлик миллий-мефкуревий бир талим-тербие корьген ве ичтимай-медений ишлерине тешвикиль этильген эди. Бойледже, Багьчасарай Талебе Джемиетининъ азалары 1917 сенеси декабрь айында диньлейиджи оларакь, Кьурултай топлантысына кьабул этильдилер ве бу адисе оларнынъ хатырасында унутулмаз тесир кьалдырды.

4. Дёртунджи группа мааллий миллий тешкилятлар исе та инкыляпнынъ башына кьадар мевджут олган Мусульман хайыр джемиетлери эди. Миллий мухтариет идареси алтында текрар фаалиет косьтермек имкянына малик олдылар. Хаджы Билялнынъ ифадесине коре, о девирде актив ве джанлы бир фаалиет косьтерип, хусусан мааллий талим-тербие муэссиселерине кьолгутаракь, талебелернинъ маддий ихтияджларыны теминлегенлер.

Амелий ишлерини башлаган Мусульман Иджра Комитети таянган кьырымтатар мааллий тешкилятарынынъ чокь тарафлы агы иште бу корюнюште эди. Анджакь булар даа якьындан аньлатылмадан эвель бутюн Русие Мусульманлары Конгрессине бираз вакьыт айырмакь керектир. Бу конгресс Иджра Комитети фаалиетининъ темелини тешкиль этерек, оны кьырымтатарларнынъ больге мухтариети ёлунда аткьан ильк адым оларакь кьабул этмелидир.

(Девамы бар)

Аблязиз БЕЛЕЗ,

ЯЗЫДЖЫ

ТЕРДЖИМЕ САНАТЫ

Бедий эдебият насыл узун тарих-къа малик олса, терджиме де ойле омюрбакыйдир.

Затен, терджименин бир алидже-нап хусусиети бар ки, о, инсанларны, халкъларны бири-бирине якынлаштыра, бири-биринен таныш эте, достлаштыра.

Къадым заманлардан берли нидже-нидже улу затлар келип кечтилер ве биз оларны эсасен терджиманлар вастасынен бильдик, таныдыкъ.

Терджиме – эдебиятнын бир жанрыдыр. Онынъ озь хусусиетлери, озь усуллары, озь инджеликлери бар. Бу шейлерни яхшы бильмей тура, эсерни бир тильден экинджи тильге мувафакыйетли чевирмек мумкюн дегиль. Чюнки бедий терджиме эдебий эсернинъ тек мундериджесини ифаделемек дегиль де, аины вакытта онынъ бедий хусусиетлерини ве услубини де сакълап къалмакны талап эте.

Терджиман эр эки тильни мукеммель бильмели, озюне хас олгъан бедий ифаделерни берювде ибарелернинъ бири-бирине уйгун олгъан хусусиетлерини тапып ишлете бильмели.

Терджиме чешит торлю ола. Булар: сатыр терджимеси, ширий терджиме, несир терджимеси, бедий терджиме ве сербест (муэлифлештирильген) терджиме. Буларнынъ эр бирининъ озь хусусиетлери бар. Биз, къыскадан олса да, оларгъа токъталып кечермиз.

Бундан эвель исе, азачыкъ олса да, терджиме тарихына бир назар ташлайыкъ.

Бүтүн халкъларда, эдебиятлары не кьадар тарихке малик олсалар, о эдебиятлардан япылган терджимелер де ойле узун тарихке малик экенини коремиз. Месея, тап XII – XIII асыларда иджат эткен шаиримиз Махмуд Кырымлынынь («Хикает-и Юсуф ве Зелиха») дестаныны тап о вакытта Халиль оглу Али исимли экин-джи бир шаиримиз тюрк тилине терджиме эткен ве бойлеликле о эсер бизим кунюмизге кьадар етип кельди. Я олмасам Гьазай тахаллюсинен де белли олган мешур шаиримиз Бора Гьазы Герай ханнынь шиирлерини XIX асырда немсе тарихчысы ве шаири Й.Хаммер-Пургшталь немсе тилине чевирген эди. XX асырда исе онын терджимесинден украин эдебиятынын классиги Иван Франко озь тилине терджиме эти ве бойлеликле украин халкыны ханлык деври кырымтатар эдебиятынын нумюнелеринен таныштырды. Айны вакытта кечкен асырнын башында рус фольклорджысы ве терджиманы Алексей Олесницкий де Гьазайининь базы шиирлерини рус тилине терджиме эткен эди.

Бизим замандашымыз олган Сергей Дружинин Кырым ханлары ве оларнын даиресинде олган шаирлеримизден 12 иджаткярнын эсерлерини рус тилине чевирип, 2003 сенеси («Грезы любви») ады иле аджайип бир назм джыйынтыгы чыкьарды.

Ве даа бир кьач сене эвельси кырымлы рус шаиреси Ольга Голубева ханлык деври кырымтатар эдебиятындан бугунки куньгедже олган 8 шаирнинь эсерлерини рус тилине чевирип, «Севги багчасында – В саду любви» ады иле эки тильде айры китап чыкьарды ве о джыйынтыкь Бекир Чобан-заде адына халкьара эдебий мукьафатнен такьдирленди. Кырымтатар языджылары ве дин эрбаплары Риза Фазыл ве Закир Кьуртнезир мусульманларнын мукьаддес китабы олган («Кьурьан-ы Керим»)ни ана тилимизге айры-айры чевирип, нешир эттирдилер. Бунунь киби де мукьаддес китапны терджиме институты Юнус пейгамбер акькында («Юнус»), Иса пейгамбер акькында («Иса Месих акькында риваетлер»), «Алланынь пейгамберлери», «Теврат» китапларыны кырымтатар тилине терджиме этип чыкьарды. Бойле мисаллерни чокь косьтермек мумкюн.

Эдебиятымызда Абляжим Ильмий, Асан Сабри Айвазов, Эшреф Шемьи-заде, Решид Мурад, Осман Амит, Эмил Амит, Эрвин Умеров, Айдер Осман, Шакир Селим киби чешит девирлерге аит уста терджиманларны нумюне этип косьтермек мумкюн. Оларнын эр бирининь терджиме мектеби терен тедкыкьаткьа ве такьлидге льяйыкь.

Биз кьукьарыда терджименинь шекиллерини сайып кечтик. Булардан биринджиси – сатыр терджимесидир. Бу, эсасен чевириледжек эсернинь манасыны там догьру анылатып, терджиме этмектир. Соньра терджиман ондан башкьа тильге бедий терджиме эте. Эгер эсер шиирий (назм) шекильде олса, онынь кьач эджалы,

анги сатырлары бири-биринен кыафиеленгенини де косьтермек керек.

Назм эсернинь терджимеси энъ муреккеп сайыла. Чюнки бу ерде эм шаирнинь фикирини, эм эсернинь услубини, эм кыафиелештирюв усулыны сакыламагъа арекет этмек керек ола. Бу, эбет, терджимандан буюк усталыкъ талап эте.

Шу мунасебетнен истидатлы эдип ве терджиман Шакир Селимининь теджрибесинден бир мисаль кетирмек истейим. О, озюнинь «Кырымнаме» китабынынь экинжи томы сайылган «Тамчылар» джыйынтыгында басылган «Терджиме – кыалем ичюн «кыайракъ-таштыр» деген макъалесинде шойле икяе эте:

«1978 – 79 сенелери терджимега урулган эдим. Шу йыларда М.Лермонтов ве А.Пушкиннинь базы эсерлерини терджиме этмеге кюл урдым. Буны тек озюм ичюн, озюмни сынап бакъмакъ ичюн яптым. Терджименинъ кыалем ичюн «кыайракъташ» олганыны о заманларда анълап башладым. Аджеба, элимден келир экенми? – деген суальге озюмдже джевап бермеге истедим. Озьбекче окъуварны битирген, русчаны исе, – рус филологиясыны битирсем де, – эсасен бедийи китаплар окъуп бир джорукъ дегендайын, менимсеген эдим... Буюк рус классиклерининь шахэсерлерине кюл урмакъ исе кюркюнчлы бир шей олып корюльди манъа.

Ишни анавы-мынавы дегиль, Лермонтовнынъ энъ белли («Смерть поэта») шииринден башладым. Рус мектебинде окъуп да, оны эзберден бильмеген талебе ёктыр.

*Погиб поэт! – невольник чести –
Пал, оклеветанный молвой,
С свинцом в груди и жаждой мести,
Поникнув гордой головой!..*

Иште, биринджи дёрт сатыр бойле. Башта «молва» сёзюнинь там манасыны кыдырдым. Русча – бу, слухи, толки, демек экен. Бизимдже исе «эмиш-демиш» деп де айталар. Амма бу келишмей. «Ошек» сёзю бираз келише. «Оклеветанный молвой» – «бефтан – ошеклер» деген манагъа якъынжа келе. Бу сёзлерни кырымтатарджагъа терджиме этмек мумкюн. Я, кыафие меселеси де бар! Лермонтовда биринджи сатыр учюнджи сатырнен, экинджиси дёртюнджисинен кыафиелене. Мен де терджимеде бойле шекильни кыдырмакъ кереким. Биринджи сатырны терджиме этмекнинь ич де кыйынлыгы ёкъ. Бисмилля, деп башлайым. «Махв олды шаир! – намус эсири». Амма бираз догъру чыкъмады. («Погиб») сёзюне «Эляк олды» манаджа пек якъын келе. Бундан гъайры манъа эки эджалы сёз керек. Демек, «Эляк олды шаир! – намус эсири» оригиналгъа баягы догъру келе. Ойле де калдырам. Экинджи сатырны «Йыкты оны бефтан ошеклер кири» деп таптым, амма бу ерде биринджи

сатырнен экинжи сатыр кьафиедаш олып кьалмакьта. Муэллифте исе «перекрёстная рифма», яни бир-биринен кесишкен усулда кьафиели сатырлар. Демек, мен бу сатырны учюнджи сырагьа кьоймакь кереким. Элимде исе терджиме акькьында бир дане биле кьуланма яхут башкьа дестюр ёкь... Учюнджи сатырны «Коксюнде алевли интикам, кьуршун», дёртюнджи сатырны – «Йыкьылды эгилтип о магьрур башын!...» деп терджиме эттим. Кьана, энди бакьайыкь, не олып чыкьты:

*Эляк олды шаир! – намус эсири –
Коксюнде алевли интикам, кьуршун.
Махв этти бефтан ошеклер кири,
Йыкьылды эгилтип о магьрур башын!..*

Эмиет берген олсаньыз, «Йыкьты оны бефтан ошеклер кири»ни «Махв этти бефтан ошеклер кири» деп тюзеттим. Буны мен «Йыкьты», «Йыкьылды» сёзлери текрарланмасын деп яптым. Даа бир шей: «пал» сёзю йыкьылмакь, эляк олмакьны бильдире. Бу бир эджалы сёзни бир эджалы бизим сёзюмизнен терджиме этмек истедим. Занымджа, фикир ве кьафиелер еринде, амма бираз сатырлар ольчюси бозулды. О да биринджи ве учюнджи сатырларгьа аиттир. Экинжи ве дёртюнджи сатырлар айны ольчюделер. Иште. Элимден кельгени бу кьадарлыкь олды...

Доғрусьны айтсам, терджиме (бу ерде лаф Лермонтовнын «Шаирнинь олюми») шири акькьында кете – А.В.) юз файыз гоньлюме ятмай. Лякин меселе шунда ки, терджиме узеринде чалышыр экеним бар-бисатымда олган ана тили «запасыны» ве бир сыра тюркий тиллер лугьатларыны кьарыштырып чыкьтым. Буюк тиль хазинемизнинь кучюк бир кошесине далып чыкьтым.

Бу, илериде манъа тиль мукеммеллигини менимсемеге ярдым этти. Яш эдиплеримизге, умумен тиль маниасындан кечювде кьыйналганларгьа терджименен огьрашыньыз, деп тевсие берир эдим. Ич бир тиль оджасы – академик олса биле, – тиль байлыгыны сизге терджиме бергени киби берип оламаз. Лафьма инаныньыз».

Иште, сизге шаирнинь терджиманлыкь теджрибесинден бир дерс!

«Тиленджи», «Тюш», «Кьанджал», «Шаирнинь олюми», Абдулла Токьайнынь «Ахлякьсызлыкь» шиирини ве дёртлюклерини, Пушкиннинь «Кавказ эсири» поэмасыны, сонъра «Кучюк фаджиалар»ыны, Твардовскийнинь «Хатыра укьукьынен» поэмасыны, Адам Мицкевичнинь «Кьырым сонетлери»ни ана тилимизге терджиме этти. Сонъра истидатлы рус шаири Константин Левиннинь кьырымтатарлар акькьындаки «Кьарт» серлевалы шиирини, Тарас Шевченконь

«Катерина» поэмасыны, Степан Руданский, Вл. Сосюранынь эсерлерини, тюрк шаири Шабан Къалкъаннын, белли озыбек эдиби Рауф Парфянинин манзумелерини, татар шаири Адхат Сеногулнын фердлерини, Владимир Высоцкийнин «Асав атлар»ыны, онгъа якъын драматик эсерни ана тилимизге усталыкънен чевирди.

А.Мицкевичнин «Къырым сонетлери»ни къырымтатар тилине чевиргени ичюн Полониянын «Покуль», Уильям Шекспирнин «Макбет» эсерини терджиме эткени ичюн Къырым Юкъары Шурасынын мукафатынен такъдирленди.

Бу куньлерде Шакир Селимнин «Шаир болсань» адлы янъы китабы дюньяюсю корьди. Онъа шаирнин янъы бир салмакълы терджимеси даа кирген. Бу, шаркъ эдебиятынын классиги, дюньяджа мешур азербайджан шаири Фузулийнин «Сохбату-ль – эсмар» («Мейвалар субети») фельсефий дестаныдыр.

Дестан ойле буюк усталыкънен терджиме этильген ки, оны окъуп айретленесинь. Чюнки мен о эсернин оригиналыны окъуркеним, терджименен теньештирдим ве Шакир Селимнин бойле агъыр юк тюбюнден насыл мувафакийетли чыкъабильгенине бинь бир кере эвалла айттым.

Терджиман эр эки тильни яхшы бильмек керек, дедик. Акс алда базы вакытларда терджиме этильген эсер оригиналдан узакълашабиле. Бунъа бир мисаль кетирейик.

Шаире Ольга Голубева Шакир Селимнин бир сыра эсерлерини рус тилине терджиме этти. Бир мусбет тарафы шунда ки, Ольга ханым къырымтатар муэллифлеринин эсерлерини сатыр терджимесинден дегиль де, эксери аларда оригиналдан терджиме эте. О, Шакиринин «Истанбул ялысында» шиирини русчагъа чевирген.

Истанбул ялысында

(Ш. Селим)

Истанбулнын ялысында козюм тюшти бир къызгъа,
Тири балыкъ сата эди тутып Къара деньизден.
– Не къадар, я? Дедим тюркче шу балыкъчы йылдызгъа.
– Балыкънымы соруёрсыз? – деди кулип о бирден...

Шашмаладым, сонъ аныладым тюрк къызынын шакъасын.
– Ёкъ, ёкъ, дедим, – соруёрым балыкъчынын фиятын.
Дюльбер ёсма деди манъа: – Лаф арамызда къалсын:
Беним киби балыкъчийи алып олмазсыз сатын.

тип вазифесинде чалыша эдим) марузаны бир кьач терджимангъа такъсим эттим. Олар терджиме этип битирген сонъ манъа теслим этилер. Мен отурып, терджиме этильген метинлерни редактирлейим. Терджиманнынъ метнинде бойле сатырларны окъуйым: «Бу беш йыллыкъта Фергъана вадийсинде суний тола чыкъараджакъ янъы завод ишке тюшюриледжек».

Тюшюнджеге далдым. Суний тола олса, демек, табийй тола да олмакъ керек. «Суний тола» ибареси догърумы?

Терджимандан «Сиз суний тола заводы къуруладжакъ» деп терджиме эткенсиниз. Бу догъру олмаса керек. Чюнки табийй тола олмай да, дейим.

– Мына, телетайпта шай язылган, – дей терджиман ве меним опюме озъбек тилиндеки телетайп лентасыны кюя. Албу ки о, кюлайджа деп, марузаны озъбек тилинден терджиме эткен. Озъбек тилини яхшы бильмеген терджиман иште бу ерде янълышлыкъкъа ёл берген.

Окъуп бакътым. «Бу беш йилликда Фаргъона водисида сунийй тола чыкъарувчи янги завод ишка тушурилади», – деп язылган. Озъбек тилинде ишлетильген «тола» сёзю кырымтатар тилинде «лиф» демектир. Яни суний лиф (русча – «искусственное волокно») олмакъ керек эди. Коресиньизми, тильнинъ инджеликлерини яхшы бильмеюв лифни толагъа (кирпич) чевирип ёллаган.

Терджиме эснасында бойле алларгъа чокъ расткелине. Буньа аит юзлернен, тап кулюнчли алларгъа алып кельген, мисаллер кетирмек мумкюн.

Несир эсерлерни терджиме эткенде де терджиман аллегориялардан, антонимлерден, икметли сёзлерден, жаргонлардан, метафоралардан, образлы ифаделерден, омоним ве манадаш сёзлерден (синонимлерден), ошатувлардан усталыкнен, ерлеринде файдалана бильмек керек. Бойле алда, терджиме этильген эсер меракълы, джанлы олып чықар.

Сербест (авторизованный) терджимеге кельгенде, терджиман метиннинъ эсас манасыны сакълап къала ве эсерни озюндже сербест бедийй терджиме эте. Буньа да бир мисаль кетирейик.

Къар тюбюнде къалды севгим гуллери

(А. Велиев)

Къар тюбюнде къалды севгим гуллери,
Мени терк эйледи назлы гуль – пери.
Янмакъ, якъылмакътан ёкътыр ич файда,
Ферьяд этсем биле къайтмайджакъ кери.

Бильмем менми олдым себепчи бунья?
 Бильмем сенми олдың яланджы дюнья?
 Буны аныламакынын ич ёкъ чареси,
 Парча-парча олды севгимиз гуя.

Бельки кьарлар ирир, ачылыр гуллер,
 Бельки унутылыр о адджы кинлер.
 Сен де аныламасань меним алымы,
 Бу кьырыкъ омюрни анылайджакь кимлер?

Бу йырны Ольга Голубева рус тилине бойле терджиме эткен:

Под снегом остались цветы любви

Ночью падал снег и мне снился ты,
 Белый, белый снег падал с высоты.
 И под небом звездным, в сумраке морозном,
 Засыпая мерзли, нежные цветы.

Утром стало белым, что было черным,
 Серым и зеленым, красным, золотым.
 И под снегом белым спрятались покорно
 Наших встреч с тобою, белые цветы.

Пусть растает снег, и вернешься ты,
 Белые, как снег, принесешь цветы.
 Но под этим небом, под безбрежным снегом
 Затерялись где-то все твои следы.

Бу – йыр. Эм о эки тильде де бир музыка иле йырлана. Эбет йырны терджиме этмек даа кыйын. Чюнки о башкья тильде де йырланмасы ичюн эм эджалары, эм ургусы, эм мусикыйлиги сакьланмакь, яни бутюн бу шартларгья риаает этмек керек.

Бу хусуста профессор А.И.Губарь мешур украин шаири Тарас Шевченконынъ кьырымтатар ве украин тиллеринде чыкькъан «Узакь ве якьын Шевченко» адлы китабына язгъан «Кьучакьлашынъ, меним кьардашларым...» деген кириш сёзюнде Шевченкодан япылгъан меним терджимелерим акькьында токъталып бойле деген эди: «Шаир Абляиз Велиев Т.Шевченконынъ медитатив лирикасына меф-тюн олгъан инсанлардан биридир. О, терджимелер ичюн аджайип шиирлерни сечип алгъан. Бу шиирлерде айны шу мевзу – «инсан такьдиринынъ муджизевийлигини косьтерген мевзу» яньгырай:

«Мор деньизге акъа сувлар», «Юксек сарайларда мени анам догъурды)... Бу эсерлерде зулум астында булунган инсанларнынъ драматизми социаль джеэттен кескинлеше. Аблязиз Велиев Кобзарьни озьджесине анълай: «Меним ичюн Т.Шевченконынъ шиириети озь Ватанына олган севгиден хасталанган юректен чыккыан бир музыкадыр. Шиирлерни терджиме эткенимде мен эсерлернинъ мундериджесини там догъру бермеге ынтылмакынен бир сырада оларнынъ аджайип, озьюн ритмомелодикасыны сакълап къалмагъа тырыштым, – дейи» («Узакъ ве якъын Шевченко». 49-51 с.).

Терджиме хусусан сонъки эки-учь асырдан берли кырымтатар эдебиятында айрыджа муим бир ер тутып кельмекте. Башкъа тиллерден кырымтатарджагъа юзлернен ве атта айтмакъ мумкюн ки, биньлернен чешит китаплар, эсерлер терджиме этильди ве олар миллий эдебиятымызнынъ инкишафына семерели тесир этилер.

Шуны да айтмакъ керек ки, сонъ девирде кырымтатар языджыларынынъ эсерлери Авропа тиллерине чокъча терджиме этилип башланды. Айны вакытта Авропа языджыларынынъ эсерлерини оригиналдан кырымтатарджагъа чевиргенлер пейда олдылар. Бу – къуванчлы ал.

Терджиме – эдебиятлар арасындаки копюрдир. Терджиманлар исе иште о копюрни къурган къуруджылардыр. Бунынъ ичюн оларгъа тек тешекюрлер айтмакъ мумкюн.

Бу куньгедже бизим эдебиятымызда терджиме жанрына багъышланган макъалелер, араштырувлар, тедкъикъатлар отъкерильмеди. Албу ки, бу ишни мытлакъ япмакъ керек. Чюнки бу саада да проблемлеримиз ёкъ дегиль. Умют этем ки, илериде эдебиятымызда бу ишнен огърашкъан мутехассыслар пейда олурлар.

2014 с.

Ташкентте кьалгъан кьырымтатар зиялылары

Сафтер ЧАТАЕВ

(1941- 2009)

БАЛИЧЛЕР СЮЛЯЛЕСИНДЕН

Корбек денъиз ялысындан алты километр узакьлыкьта, дерелер ичине пысылып кьалгъан, ташлы, чакьылы, багъчасы, тютюн тарлачыкьларынен кьырларда, чёллерде сепильген балабан койдир. Ялыбою койлери арасында энъ юксекте олмакьнен бирге, коктен

булутларнен сырдашкьан кьарт Чатырдагьга тырмашкьан Корбекте кечинюв кьолай дегиль, чокь эмек тёмек, эр ишни чапанен, лескернен япмакь керек ола эди. Вакьыт пек агьыр, чокь сюрген дженклер нетиджесинде ходжалыкь йыкьылгъан, эр ерде ачыкь башлады, чокь балалар оксюз кьалдылар. Шунынъ ичюн де корбеклилер инкылябий куреште фааль иштирак эттилер, ондан чокь эйиликлер бекледилер. Лякин бу арзу-умютлер акыкьяткьа чевирильмеди, аксине, олар инангъан акимиет оларны тувгъан топракьларындан узакь-узакьларгьа сюрگون этти.

Корбекнинъ эалиси, аяткьа озюнинъ инкылябий ве прогрессив бакьышынен айырылып тура эди. Янъы мектеп, яш оджалар дигер койлерге бакькьанда эрте пейда олып, окьувгьа, медениетке ынтылышы ве мерагьы зияде олгъан адамларынен беллидир. Бу кой мектебинде окьугъан балалардан базылары Акьмесджиттеки «татарская школа»гьа, Кьазан ве Уфагьа, атта эджнебий юрткьа

* Муэллифнинъ «Гьурбетте кьалгъан эдждатларымызнынъ хатырасы» китабындан.

окумагъа кете эдилер. Кой мектебинде кызлар огълан балаларнен берабер окудылар. Койде джемиет хайриеси олып, тек 1913 сенеси Корбек мектебинде яхшы окугъан он дёрт фукъаре баласыны джемаат эсабына Къазангъа янны усулда окуувы олгъан медресеге ёллагъан эди. Шунынъ ичюн олса керек, халкъ «Корбекте мектеп корьмеген адамны тапмазсыны», деген лакъырдыны нафиле ерде айтмагъандыр.

Мен бу койнинъ сакини, корюмли журналист, мерхум Сеитхалиль агъа Сейдаметовнен етмишинджи сенелери олгъан субетимизни хатырлайым. Мен о вакыт корбекли, Къырым Иджра Комитетининъ Реиси, Къырым Языджылары бирлигининъ реиси Ильяс Тархан акъкъында очерк язмагъа ниетленген эдим.

– Корбек дегенде, мен къырымтатар халкъынынъ парлакъ келджеги ичюн курушкен корюмли эвлятлар етиштирген Баличлер, Тарханлар, Дагъджылар, Чачилер сюлялелерини козь огюне кетирем, – деген эди Сеитхалиль агъа. – Койдешлерим Усеин Балич, Абдулла Балич, Умер Тархан, Рамазан Тархан, Абдулла Дагъджы, Абдулла Чачи киби онларнен корюмли эрбапларынен гъурурлана эдилер. Мен комсомол деген сёзни, эр айтылгъан лаф арасында Ленин деген адны илькиде олардан эшиткен эдим. О вакыт, мен он учъ яшымда туварджы, ыргъат бир бала акъшамлары меракъ этип яшлар джыйынына бара эдим. Алуштадан комсомол райкомынынъ векили Бекир Умеров бизим койге келип яшларны топлай эди. О топлашувларда Къуртсеит Мустафаевни, Умер Балични, Абдулла Чачини, Амет Граловны, Ильяс Джанкъылычны, Ильяс Тарханни, онынъ кърдашы Айшени, Абдулла Дагъджыны ве онынъ кърдашы Эдиени, Джеббар Султановны, Эмир Амзаевни ве дигерлерини коре эдим.

Бойле джыйынарда уйкен несиль векиллери белли инкъиляпчы Абдулла Балични, онынъ эмджеси Усеин Балични, догъмушлары Аджибекир ве Абдулла Одабашларны анъа эдик. Бу адамлар рус тилини яхшы биле, ичтимаий-демократик эдебиятнен яхшы таныш эдилер. Биз, яшлыкъынъ сиясий анъыны, дюньягъа бакъув даиресини шекилендирювде оларнынъ тесири гъает буюк олды. Олар сонъунда партия-совет муэссиселеринде месуль вазифелерде чалыштылар ве чокъ языкъ ки, шахыскъа табынув девирининъ къурбанлары олдылар.

Адлары буюк тарихий вакиаларнен багълы олгъан адамлар несиллер хатырасында эбедий къалалар. Халкъ озюнинъ къуванчлы кунлеринде де, кедрли дакъыкъаларында да бойле эвлятларыны унутмай. Олар миллетине япкъан эйи хызметлеринен халкъ афьзасында даимий яшамагъа акъ къазаналар. Юкъарыда адлары анъылгъан корбекчилер де тек койдешлерининъ дегиль де, бутюн къырымтатар миллетининъ хатырасында эбедий къалдылар. Шу койнинъ сакини, корюмли девлет эрбабы ве яызджы Ильяс Тархан 1923 сенеси язгъан «Биз деньизджи яшлармыз» шиирининъ шу

сатырларында корбеклилернинь курешчен табиятыны шойле тасвирледи:

*Деньиз кьайнай...Биз ёлдамыз, узакъ ешилъ ялылар,
Чал далгьалар омузына алып-ташлай кьайыкьны.
Деньизджини титретмеге бораннынъ не алы бар,
Деньизджиге бойле куньде умютсизлик ляйыкьмы?
Куреширмиз, шень саильге чыкьармыз,
Биз чайлакълар, биз деньизджи яшлармыз!...*

Иште бойле боранлы куньлерден биринде, 1920 сенеси декабрь 25-те корбекли Мустафа Баличининь кьорантасында догъган ве белли хирург олып етишкен Якьубгъа чайлакълар киби деньизджи яшлар сырасына кьошулмагъа кьысмет олмады. Такъдир оны секиз яшында тувгъан юртыны терк этмекни, ябаний юртларда яшамакьны ляйыкь корьди. Затен, отузынджы йыларнынъ башларында белли кырымтатар зиялылары башлары узьре пейда олгъан кьара булутлар Баличлер сюлялесини де четлеп кечмедиле. Эвель оларны аллы-такъатлы койлюлер сыфатында такьип этселер, сонъунда инкьиллябий гьаелерге кедер эткен шахыслар оларакъ кьабаттавлан башланды. Шунда Мустафа агъа кьорантасынен бойле хышымдан кьуртулув ёлуны арады ве Озьбекистангъа келип чыкьты. Эбет, бунъа себеп де бар эди. Онынъ тувгъанларындан бири Абдулла Балич чар ордусында юнкер оларакъ хызмет эткен ве большевиклер тарафындан атылгъан эди. Аблямит Балич де чар ордусынынъ забити эди. Айны заманда бу сюляледе кьызыл забитлер де бар эди. Инкьиллябий девирде бу агъа-кьардашлар чешит баррикадаларда бир-бирлерине кьаршы курештилер.

Якьуб иште бойле кьарама-кьаршы ёллардан кечип, аятта озь ерини тапмакъ инюн курешмеси лязим эди. Ташкентнинъ дживарында булунгъан Янъыйёл шеэри (о йылары Къавунчы кою) Мустафа агъанынъ кьорантасына дуракъ олды. Сонъра Кьырымдан чешит ёлларнен чыкьып олгъан дигер сойлары – Баличлер де шу ерде топландылар. 1940 сенеси мектепни алтын медальнен битирген Якьуб Ташкент медицина институтынынъ девалав факультетине окьумагъа кире. Биринджи курсны битирмеге етиштирмей, дженк чыкьа ве оны ордугъа алалар. Саратов шеэринде арбий азырлыкьтан кечкен студентни Белорусие джебэсине ёллайлар. Джебэнинъ техника кьысмы командирининъ муавини оларакъ Польшаны азат этювде иштирак эте. Дженкнинъ сонъунадже джебэде булунгъан капитан Якьуб Балич эки кере Зырхлытанк кучьлери академиясына окьумагъа йибериле ве тек шунда бутюн кьырымтатарлар ватандан сюргюн этильгенинден хабериле ола. Бойле акьсызлыкьтан пек кьаарленген забит академияны ташлап, 1946 сенеси Озьбекистангъа кьайта. Ташкентке келип чыкькъанынен медицина институтында окьувны девам эттирип, 1952 сенеси оны кьырмызы дипломнен битире.

Меракълы ери шунда ки, шу девирде тек Баличлерден бириси – Айше апте Кырымда кьалган эди. Айше аптенин кьоджасы Абдураман ага Судак районьндаки Кьутлакь коюнден олып, (онын кьардашы Алиме апте белли партия-совет хадими, соньунда «Ленин байрагы») газетасынын муарррири Абселям Ислямовнын рефикьасы) олар эвленгенлери себебинден, такьиптен кьуртулып кьалган эди. Шунын ичюн де сьургюнлик вакьытында Айше апте тувганларынен кьавушкьанына пек севине эди.

1944 сенесинин кьыш куньлеринден биринде Яньиёл шеэринде топланган Баличлер сюлялеси озьара кеньешип, бундан сонь олардан ич бир адам арбий зенаат саиби олмайджакьы ве бу кьурумга хызмет этмейджегине ант-емин эте. Инкыляптан эвель безлардан, соньра кьызыллардан эзиет корьген бу сюляле озь кьарарыны Якьубга билдирди. Якьуб Баличке Зырхлы танк кучьлери Академиясынын курсантлыгындан вазгечип, медицина институтында тасилини девам эттирмеси теклиф олунды.

Сюляле аныанелерине садькь олган Якьуб Ташкентке кьайтты ве эким зенаатын джиддий менимсемеге киришти. Талебе экенде Ава Кьурбединованен таныш олды ве 1946 сенеси олар эвлендилер. 1952 сенеси институтны ая битирген Якьуб намлы профессор И.И.Орловнын хирургия хасталыкьлары кафедрасында ординатор оларакь кьалдырылды. 1954-1957 сенелери болюк мудири олып чалышкьан Якьуб 1957 сенеси хирургия хасталыкьлары кафедрасына ассистент олып кече ве бутон фаалиетини илимге багышлай. Хирургия хасталыкьларынын мааллий шараитнен багьлы хусусиетлерини амелияткьа тадбикь этювде топланган теджрибесини умумийлештирип, 1965 сенеси медицина илимлери намзети дедреджесини алмакь ичюн диссертация кьорчалай. Бу девирде Орта Асия демир ёлунын клиника хастаханесинде хирургия болюгинин мудири оларакь эльде эткен ильмий тедкьикьатларыны амелияткьа тадбикь этип башлай.

Бутон анылы омюри медицина институтынен багьлы олган Якьуб Мустафьевич шу йыллары талебелерге хирургия хасталыкьлары боюнджа лекциялар окьуй. Бу девирде белли профессор Васит Вахидович Вахидовнын ёлбашчылыгында ильмий-тедкьикьат ишлерини «Инсаннын бедени янгьанда эм де комбинирленген нур ве термик янувлар саесинде кьаннын теркибиндеки газларнын деньишюви» мевзусында айдынлатты. Бу ильмий ишнин актуаллиги шундан ибарет ки, кескин нур хасталыгы ве термик янув саесинде кьаннын теркибиндеки газларнын деньишюви даа тамамынен огренильмеген эди. Термик-ядро ве атом сиясы кьулланылувынын ихтималы козь огюне алынса, бу меселенин эмиети даа зияде анылашылыр. Онын ичюн де бу тедкьикьатлар медицина илиминде муим ер алды.

1970 сенеси доцент унванынын саиби олган Якьуб Балич озь тедкьикьатлары боюнджа алимлернен даима багь тута. 1965 се-

неси хирургларнынъ биринджи съездининъ делегаты олгъан алим бундан сонъ хирургларнынъ Бүтюниттифакъ конференцияларынынъ фазалъ иштиракчиси ола ве оларда къафес, отъ ёллары, ашкъазан хасталыкълары, янувнен багълы олгъан шоктан къан теркибиндеки газларнынъ деньишюви боюнджа марузаларнен чыкъышта булуна. Пек чокъ алимлер Якъуб Баличнинъ ильмий тевсиеелерини озъ теджикътларында къуланалар. Профессор Т.Я.Ариев «Термик янув хасталыкълары» (Москва, «Медицина». Нешриятъ, 1966 с.) монографиясында ве профессор Е.А.Вагнер «Къафес яралары» китабында (Москва, 1975 с.) Якъуб Мустафаевичнинъ ильмий ишлери айрыджа къайд олунаракъ, олардан файдаланув усуллары беян олуна.

Балич хирургия хасталыкълары боюнджа республика Сагълыкъ сакълав назирлигининъ меслеатчыларындан бири оларакъ, чешит вяляетлернинъ аджеле ярдым хызметлеринде булуна, экимлерге озъ теджрибесини ашлай.

Зенгин теджрибе ве бильги саиби олгъан Якъуб Балич оджа сыфатында да институт джемааты арасында белли олып, онынъ умумий хирургия ве хирургия хасталыкълары боюнджа лекциялары ильмий кенъешлер тарафындан такъдирлениле. Онынъ дженкявер хызметлери ичюн такъдирленген 12 медали сырасына «Сагълыкъ сакълав аляджысы» нишаны да къошулгъаны, джемаат ишлериндеки ярарлыкълары чешит Фахрий ярлыкъларнен такъдирленгени исе онынъ гъайретли эким ве къабилиетли тешкилятчлыкъ фаалиетине делилдир.

Манъа чешит девирлерде Орта Асия демирёл клиника хастаханесинде чалышкъан экимлернен субетлешмек сырасы кельген эди. Олар зенаатдашлары акъкында шойле деген эдилер:

Терапевт Гульсюм Аблятифова: «Клиникамызда Якъуб Мустафаевич киби къолу энгиль хирург чокъ дегиль. О тек хирургия болюгининъ мудири дегиль, дигер саа экимлерининъ де якъын меслеатчысыдыр. О тек энгиль элинен дегиль де, муляйим, алчакъгоныюлли, тесирли насатларынен де хасталарны тедавийлей».

Козъ хасталыкълары болюгининъ мудири Альберт Арустамов: «Якъуб Мустафаевич хастаны татлы сёзнен, эйи мунасебетнен тедавийлеген эким. Пычакънынъ тюбюне чокъ адам истекнен кирмей, сакъына, экимнинъ корюнишинден шубелене. Бойле вакъытта хирургнынъ теджрибеси ве бильгиси, хастагъа нисбетен эйи мунасебети онъа ишанчны къавийлештире. Балич иште бойле чизгилернинъ саиби оларакъ, хасталарнынъ итибарыны къазана».

Якъуб Мустафаевич акъкында къайдларымызда семетдешлеримизден бирининъ шойле икяесини де къошмакъ мумкюн:

– Мен Ташкент транспорт институтынынъ оджасы Кязим Билялов олам. Хирург Якъуб Мустафаевичнен мен шойле таныш олдым. Баръ айлары эди. Бир кунъ дерстен къайткъан сонъ пек алсызландым, ашкъазанымда агърылар сездим. Бираздан сонъ исе агъызымдан къан келип башлады. Гедже мени агъыр бир алда («аджеле ярдым»)

машинасынен бу хастаханеге алып кельдилер. Операцияны хирург Балич япты. Онын усталыкынен япкъан операциясы нетиджесинде мен саг кьалдым. Бир айдан сонъ хастханеден тюзелип чыкътым. Мына бугунъ исе мени олюмден кьуртаргъан экимге озъ тешеккюримни бильдирмеге кельдим.

Эльбет, о вакыт меним вазиятим пек агъыр эди. Ашкъазаннынъ кескинъ язва хасталыгы деп диагноз кьойгъанлар. Гемоглобиним 24 фаизге тюшкен... Олюм алында экеним. Якуб Мустафаевични эвинден машинанен алып кельгенлер. Операция муреккеп олгъаны ичюн беш саат девам эткен. Мен олюмден кьуртарылгъаным. Бир айдан сонъ исе кьанымда 68 фаиз гемоглобиннен хастханеден саглашып чыкътым. Шунда бир топ гуллернинъ устуне шу сёзлерни язып, онъа такъдим эттим. «Мен сизинъ зенаатынъыз, бильгинъыз ве алтын кьоларынъыз оюнде тиз чёкем! Мени олюмден кьуртаргъанынъыз ичюн сизге юректен тешеккюр...».

Якуб Балич бойле юректен айтылгъан тешеккюр сёзлери беян олунгъан мектюплерни Озбекистаннынъ бутюн кошелеринден ала эди. Эльбет, эким ичюн хастанынъ тешеккюринден де кыйметли эдие ёкътыр.

Бойле миннетдарлыккъа ялынъыз о дегиль де, онынъ бутюн айле-си лыйкътыр. Чюнки о Ташкентте экимлер аилеси сыфатында да яхшы беллидир. Омюр аркъадашы Ава Исмаиловна Кьурбединова акълы раатлыккъа чыккъандже Ташкент медицина институтынынъ стоматология-ортопедия факультетинде дерс берди. О, кьоджасынен бир вакытта «Сагълыкъ сакълав аляджысы» нишанынен такъдирленди. Ана-баба эки кыз ве бир огълан тербиелеп осьтюрди. Оларнынъ эписи де ана-баба ёлуны куттилер. Айше стоматология факультетини аля битирип, чокъ йыллар шу институтнынъ кафедрасында чалышты. Шимди Къырымгъа келип, акъайы мимар Руслан Асановнен берабер эр кес киби эв кьуралар, эм чалышалар.

Якуб агъанынъ кызлары Эльмира ве огуллары Эльдар – эгизлер. Эльдар бабасыны да озып кечти, гинекология саасында етекчи мутехассислардан бири, анестезиолог-реаниматор, медицина илимлери докторы олды. Профессор Эльдар Балич шимди Америкада, Нью-Йорк шеэри клиникаларындан биринде чалыша. Эльмира алий категориялы стоматолог эким, Ташкент медицина институтынынъ оджасыдыр.

Баличлер акъкында айткъанда бу сюляенинъ даа бир азасыны кьайд этмек лязимдир. Ташкенттеки Низамий адына педагогика институты (шимди университет) дженктен эвель битирген Абдулла Балич омюрини бу алий тасиль оджагынен багълады. Энди элине тарих оджасы дипломыны алгъан Абдулла талелелерге лекциялар окъуп башлагъанда дженк чыкъты. Дженкнинъ башындан сонъуна къадар джебзде булунгъан Абдулла майор рутбесинде Ташкентке кьайткъан сонъ, кене де оджалык фаалиетини девам эттирди. Институтнынъ окъув ишлери мудир, сонъра проректоры

олып чалышты. Шимди университет илимий музейинин директоры вазифесинде чалышкан доцент Абдулла Балич 1970-нджи сенелери Ташкент педагогика институтында кырымтатар тили ве эдебияты кафедрасыны, кырымтатар тили ве эдебияты болугини тешкиль этювде тешевбюсчи олды. Абдулла Дерменджи, Джафер Бекировнен бирликте дженктен сонъ биринджи дерслик-кыуланма «Эдебият хрестоматиясы»ны тертип этти. Газетада кырымтатар эдебияты меселелерине багышланган махалелер бастырды. Языджи Юсуф Болатнынъ омюри ве иджады акъкында «Эдебий сурет» китабыны нешир эттирди...

Бу сюляленинъ даа бир азасы медицина илимлери докторы, профессор Шевкий Бекиров акъкында да бир кьач сёз айтмакъ джаиздир. Шевкий, Баличлерден бири Айше аптенинъ огълудыр. Сюляле кулаклар джевелине язылган сонъ, ватанда да тамырымыз кьурумасын, деген ниетнен Айше апте Кырымда кьалган эди. Сюрюнлик вакътында, бизим кьорантамыз киби, Айше апте де кызлар Ульвие ве Шефкъа, огълу Шевкийнен Фергана виляетининъ Кыокъанд шеэри дживарындаки Учкопюр кышлагына тюшти. Омюр аркъадашы агроном Абдураман Бекиров джебэде эди.

Шевкий Бекиров менден баягы буюк олып, о девирни шойле хатырлай:

– Бизни Кыокъанд шеэринден 7 километр узакъта Учкопюр кышлагына алып кельдилер. Буюн кьоранталарынен ачылыктан кечинген кырымтатарларнынъ джеседлерини азбарлардан джыйганлары ала бугунъ козюм огюнде тура. Къартанам вефат эткенде анам комендант режиминден отърю дженазеге барып оламаганы ичюн агълаганыны ич де унутып оламайым.

1952 сенеси мектепни битирип Кыокъанд нефть техникумына кирмеге истедим. Имтианлардан кечип къабул комиссиясынынъ субетине кельгенде, НКВДден маъна окъумагъа мусааде этильгени акъкында справка кетирмекни айттылар. Нефть техникумы бутюн-титифакъ эмиетиндеки окъув журты олып, онда сенинъ ишинъ ёкъ, дедилер. Весикъаларым ярым йыл чешит окъув журтларында булунган сонъ, кой ходжалыгы техникумында тасильни девам эттирмеге рухсет бердилер. Бу техникумны битирген сонъ механизатор олып чалыштым, сонъ ордугъа кеттим. Арбий хызметтен сонъ Ирригация институтына окъумагъа кирдим. Институткъа къабул имтианларында мени ачыкъ-ачыкьтан бегенмеген оджагъа расткельдим. О маъна математикадан эки кьойып, бу институтта окъумагъа ёл бермей-джегини айтты. Мен дигер имтианларны бермеге изин алдым, ярым йылдан сонъ талебе весикъасыны алдым. Келеджек сенеси медицина институтына да имтиан берип, эки институтнынъ талевеси олдым. Бойледже, учъ йыл эки институтта тасильни девам эттирген сонъ, мен ичюн медицина эсас меракъ догъургъаныны аныладым ве девалав факультетинде дегиль де, педиатрия факультетинде окъуп башладым эм 3-нджи курстан операциялар япып башладым.

Шу вакытта медицина институтының кафедрасында ассистент олып чалышкан Якъуб дайым манъа операция вакытында янында булунмагъа ве базыда онъа ярдым этмеге рухсет берди.

Якъуб дайым акыллы, сабырлы, джебзде булунган, атта академияда окъуган къабилиетли тешкилятчы бир адам эди.

Баличлер сюлялесинден эм безларгъа, эм кызылларгъа хызмет эткен арбийлер олып, большевиклер акимият башына кельген сонъ башымызгъа чокъ белялар кельди. Шунуны ичюн де сюляленинъ къарарынен бир даа кимсе элине сила алмамакъ керек эди. Аиле аныанелерине садакъ Якъуб дайым академияны ташлап, кене де медицина институтында тасилини девам эттирди. Шашыладжакъ шей, дайым омюр бою, не ерде окъумасын, даима аляджы ве биз ичюн нумюне олды. Хирургия хасталыкълары боюнджа етекчи мутехассыслардан бири олгъаныма бакъмадан, мени, кырымтатар олгъаным ичюн операцияларгъа якъын къоймай эдилер. Манъа алты йыл девамында операция япмагъа мусааде этмедилер. Сонъ башкъасынынъ сойадынен операция япып башладым. Достларымнынъ ярдымынен гедже-кунъдюз демей, керек олгъанда хирургия болюгинде булундым. Фергъана виляет хастаханесине ёлланма алган сонъ да, бойле киргинлик мени терк этмеди. Анестезиолог боюнджа ярым ставка иш бергенлеринден сонъ, ресмий оларакъ операция япмагъа рухсет этилер. Энди къоркъмадан озъ сойадымнен операция япмам мумкюн олды.

Мен Фергъана шеэринде башкъасынынъ сойадынен операция япкъан виляет хастаханесинден Ташкент медицина институтына къайткъанда, 150 фидан отуртылып аллея (хиябан) о меним адымнен адландырылды. Сонъра Ташкент медицина институтында чалыштым, намзетлик диссертациясыны къорчаладым. Сонъра Онкология ве радиология ильмий-теджикъат институтына кечип, торакаль болюгининъ мудири олдым, докторлыкъ диссертациясыны къорчаладым, профессор унваныны алдым. 1992 сенеси Кырымгъа къайтып кельдим, республика онкология диспансеринде чалышам. Лякин мен ичюн Якъуб дайым даима ватанпервер, халкъыны юректен севген, элинден кельген ярдымыны аямаган инсан, медицина илимини хасталарны дертлерден къуртармагъа хызмет эттирмеге билъген эким сыфатында къалды. Онъа хас энъ эйи чизгилерни мен Акъмесджит медицина институтында талебелерге ашламагъа тырышам...

Бойле аят ёлуны кечкен Якъуб Мустафаевич Балин 1977 сенеси агъыр хасталанды ве 1979 сенеси 59 яшында вефат этти. О, Ташкентнинъ нуфузлы Кукча къабристанында дефн олунды.

Лилия МЕМЕТОВА

1983 сенеси июнь 27-де Озбекистанның Андижан вилаяети Ходжаабат кысабасында догъды. 1990 сенеси ана-бабасынен Кырымгъа кочип кельдилер. 2000 сенеси Арма-Эли коюнде 10-нджы сыныфны битирип, Кырым муэндислик-педагогика университетининъ кырымтатар тили ве эдебияты боюгине кирди ве 2005 сенеси университетни битирип, анда кырымтатар тили ве эдебияты кафедрасында чалышмагъа къалдырылды. Айны вакыт «Кырым» Фонды» хайрие тешкилятынынъ хадими, «Лингвист» эджнебий тиллер мектебинде терджиман ве тюрк тили оджасы вазифесинде булунды. 2006-2013 сенелери айны университетнинъ аспирантурасында окъуды. 2007-2008 сенелери Халкъара Славян университетинде тюрк тили оджасы олып чалышты. 2013 с. Ахмед Ихсан Кырымлы адына Халкъара эдебият конкурсынынъ лауреаты олды. 2013 сенесинден КъМПУ янында кырымтатар тили, эдебияты, тарихы ве медениети боюнджа Ильмий араштырма меркезининъ лабораториясында етекчи мутехассыс вазифесинде булуна.

ТАКЪДИР

Икяе

Кышнынъ къарлы, сувукъ геджелеринден бири эди. Кокни къара булутлар къаплагъан. Къар бораны увултынен ердеки къарларны авагъа котерип къайдадыр алып кетмекте эди. Кучюк койнинъ сакинлери терен юкьудалар. Аязлы къап-къаранлыкъ ве къоркъутуджы геджеде янъы ай кимерде-бир булутларнынъ арасындан корюнип къала. О, санки бу зиль-къаранлыкъ ичине комюльген койчикни озь ышыгынен айдынлатмагъа истей. Амма булутлар оны къапатмагъа ашыкъалар.

Къомшуларнынъ чыракълары энди чокътан сѣнген, олар сыджакъ тѣшеклеринде татлы юкьудалар. Тек Сабриенинъ эвчигинде зайыф бир чыракъ ярыгы корюнмекте. Онынъ омюринде шимди муим бир вакъиа олып кечти. Омюр аркъадашы Ильмий иле йыллардыр арзу эткен, Аллахнынъ буюклиги, къудрети ве мераметлигине иман этип, эр сабанынъ сааринде, кунъ девамында ве гедженинъ дер маалинде Яратангъа дуалар окъуп, ибадет этип, умюдини кесмегенинден, бала корьмек мурадына къавушты. Теджрибелери, омюринде аз эбанайлыкъ япмагъан Афизе эбанайнынъ ярдымынен дюньягъа кельген балачыкъ анасынынъ юрегини къуванч иле толдурды. Сабриенинъ юкьусыз, ёргъун, амма буюк севги ве шефкъат толу козьлери томарчыкъ киби кучюк, ушюгенинден титреген балачыкъкъа бакъмакъта. Бутюн вуджудынен буюк бир севинч ис эткен Сабриенинъ козьлери бирден торланды. Озь балачыгыны багърына басып, инълеген юрегининъ адджжысы ве къуванчыны козьяшларынен тѣкти.

Омюр аркъадашы Ильмий дѣрт ай эвельси агъыр хасталыкътан дюньяны терк эткен эди. Таянчы ве севгилисинден айырылгъан Сабрие келеджекте догъаджакъ баласында озь теселлисини тапа эди.

Муляйим, юксек бойлу, гурь къара сачлы ве кок киби мас-мавы козлю Ильмий козюнинъ огюне кельди. Онынъ элинден эр бир иш келе, амма эсасында о, оймаджылыкънен огъраша. Ишини япкъанда эр бир эсерине озь юрегининъ парчачыгыны къоша. Усталыкънен чалышкъан эллер эр сефѣр янъы орьнеклер яратып, мукѣммель эв эшьялары ве башкъа эсерлер ярата. Кой ве башкъа шеэр сакинлери арасында буюк урьмет саиби олганына бакъмадан, Ильмий пек алчакъгонъюлли бир адам эди. Ич бир вакыт озь усталыгындан къопаймаз, оны макътагъанда биле, озюни къолайсыз бир алда дуя эди. Озь эмеги ве пайрети иле къазангъан пара ве шурутке къувангъаныны ачыкъ бакъыш ве юзюни яраштыргъан тебессюм иле бильдире. Онынъ тебессюми Сабриени де къувандыра, онынъ ичюн гъурур дуйгъусы пейда олмасына себеп ола эди.

Сабрие онынъ иле янма-ян, бири-бирине садыкъ ве дестек олып кечирген он йыллыкъ омюрлери, бераберликте якъан ишлери ве къалыглерининъ гизли кошелеринде сакълы тургъан уютлери иле пайлашкъанларыны хатырлады. Языкъ ки, бу гедженинъ къуванчыны онынъ иле пайлашмагъа къысмет олмады. Юрек инъильтиси ве балачыкънынъ кучюджик тенчигиндеки джаныны ис этерек севингени, онъа эм мазунлыкъ, эм де теселли бере эди. Бойлеликнен, озъ багърына къызчыгыны бастыргъан Сабрие талгын ве такъатсыз бир алда къатты юкъугъа далды.

Биринджи кере кунешнинъ ильк нурларыны къаршылап оламагъан, озъ ёргунлыгыны терен юкъу иле кеткизмеге истеген яш ананынъ тынч алда булунганына бала биле кедер этмей. Санки анасына раатланмагъа керек олганыны анылап, кимерде-бир козьлерини ачып юма эди.

Афизе эбанай энди чокътан аякъта, керекли ишлер япып ананен баланынъ уянмасыны сабырсызлыкъ иле беклей эди. О, энди эки кундир Сабриенинъ эвинде, онъа эм рухий, эм де озъ зенаты боюнджа ярдым этип къолтутмакъта эди. Онынъ ашыкъкъан ери ёкъ. Ярым асырлыкъ омрюни кечирген Афизе эбанай озъ огълу ве омюр аркъадашыны гъайып эткенине энди аман-аман йигирми йыл олмакъта. Уджсыз-буджакъсыз масмавы денъизнинъ копюкли далгъалары Афизе эбанайнынъ энъ якъын, энъ азиз адамларыны алып кетти. О, адджылар чеккен, гъам-кедер козьашларына богъулып кечирген кунъ ве геджелерден, янъгъызыкътан къуртулмакъны онъа мухтадж олгъанларгъа ярдым этмекте тапты. Озь ишине юректен берилип, инсанларнынъ миннетдарлыгыны къазанды. Бугунъ де Афизе эбанай Сабриенинъ бирден-бир ярдымджысы эди.

Уйлеге якъын Сабрие ёргунлыгыны кеткизип козьлерини ачты. Яш ананынъ къыбырдамасы иле сабий балачыкъ да ачыкъкъаныны бильдирип, кескин сеси иле агъламагъа башлады. Сабрие текмиль уянды, Афизе эбанай оларгъа ашыкъты. Оны корьгенинен Сабриенинъ юреги тынчланды, демек олар янъгъыз дегиль, онынъ ишанчлы бир адамы янында эди. Афизе эбанай озъ кескин сесинен озюне дикъкъат талап эткен къызчыкъны элине алып, анасына тешектен котерильмеге ярдым этти, оны анасынынъ назик ве шефкъатлы эллерине узатты. Анасынынъ сыджагъы ве къокъусыны ис эткен сабий тынчланды. Афизе эбанай ана ве баланынъ бири-бирине не къадар къыйметли олгъанларыны пек яхшы биле. Оларнынъ озъара дуйгъуларнен пайлашмаларына кедер этмемек ичюн одадан чыкъты.

Азбарда сувукъ къыш куню эди. Сабадан одун парлап, собаны туташтыргъан Афизе апте собанынъ сыджагъы эксильмесин деп, алевли атешке даа бир къач парлангъан одун ташлады ве аман, эвельден азырлагъан кучъ бериджи сют ве эки тилим отъмекни табакъкъа къойып, яш анагъа алып кетти.

Сабрие козьлерини озь кызындан айырып оламай. Бутюн вуджудынен буюк бир бахт ис этип, баласынынъ башындан охшай, кучюджик маньлайчыгындан опе. Афизе эбанай кирип кельгенде, ана сютюни тоя-тоя ичкен балачыкъ энди юкъуда эди.

– Юкъадымы? – деп сорады Афизе эбанай.

– Юкъады, – деди Сабрие ве безъ накъышлы къундакъкъа сарылган кызчыгыны агъачтан ясалган ве оюлып сюсленген дюльбер бешикке къойды. Бу бешикни рахметли Ильмий буюк незакет ве усталыкънен ясаган эди.

Пенджерен урган кунеш шавелери бешикте яткан баланы охшай, этрафкъа айдынлыкъ бере, чешит тюрю агъач эшьяларынен донатылган къынтавлы оданы яшарта эдилер. Къаршыда турган маса устуне табакъны къойган Афизе эбанай:

– Кель, Сабрие, буюр софрагъа, сен баягъы такъаттан къалдынь, тазе эчки сютю санъа шимди пек файдалыдыр. Сиз саба юкълагъанда мен эчкичигинъни сагъдым, онъа да, улачыкъларгъа да бол-бол пичен ташладым, – деди.

– Сагъ олунуыз, Афизе апте. Бу куньлерде сиз манъа пек чокъ ярдым эттинуыз, ана киби олду нуыз, сиз де болдыргандырсынуыз, бираз раатланынуыз, – деп джевапланды Сабрие.

– Аллах разы олсун, кызым. Ёкъ, сен мени ич де тюшюнме, мен алыштым, меним ярдымым шимди санъа керек, – деди эбанай.

– Алах сизден де разы олсун, эллеринииз дерт корьмесин, – деп, фильджандаки сонъки ютум сютни ичип, Сабрие Афизе эбанайны къучакълады.

Сабриенинъ козьлери кене де торланды. Даа кучюк кызчыкъ экенде ана-бабадан айырылып оксюз къалганыны, къартана-къартбаба эвинде осип етишкенини, ана севгиси, шефкъатына ич де тоймагъаныны хатырлады. Рахметли Момине къартанасы эм аналыкъ, эм де къартаналыкъ япмагъа тырышса да, кызынынъ хатырына яш ананынъ сымасы, незакетли лафлары, индже назик эллери эбедий синьиپ къалды.

Он бир яшындаки Сабрие Акъяр базарына кеткен ана-бабасыны чокъ йыллар бекледи, куньдюзлери къартана-къартбабасына ярдым эткенде, достларынен къонушкъанында козьлери эп ёлда эди. Геджелери Сабриенинъ къальби бир дешет ичинде къала, козьяшларыны ястыкъкъа тёкип, гуя ана-бабасынынъ бойнуна сарылганыны зан этерек, хаяллар ичине дала эди. Ана-бабасы бельгисиз бир себеплер саесинде Акъяр базарындан къайтып кельмеди, оларны сонъки кере себзе сатып отурганларыны корьгенлер, амма девамлы араштырма-сораштырмалар биле файда этмеди, бундан сонъра оларны ич кимсе корьмеген.

Сабриенинъ анасы да оксюз, балалар эвинде осип тербие-

ленген. «Анамнынъ такъдири манъа да кечти», – деп окюнген кызнынъ юреги буюк аджыныкъ иле даима сызламакъта эди.

Къартана-къартбабасы онынъ сёнюк бакъышыны корип пек теляшлана ве къасеветлене эди. Озьлерининъ яшлары да сексенни кечкен ичюн, кызны, он алтыгъа киргенде, къудалыкънен босагъаларыны биринджи оларакъ атлап кечкен Ильмийнинъ ана-бабасына эманет этилер.

Яш келин яны къорантада озюни пек янъгыз дуймай, Ильмий ондан он яш буюк олса да, оны урьмет эте, севе ве къорчалай эди. Онынъ ана-бабасы да келинни озь кызлары киби коре эди.

Сабриенинъ гымлы козьлери бираз нурланмагъа башлады. Бир къач бахтлы йылдан сонъ Момине къартанасы, къартбабасы ве аджувсыз хасталыкътан Ильмийнинъ бабасы ве анасы бу дюньяны терк этилер. Ильмий ве Сабрие бутюн дюньяда тек башына къалгъан киби олдылар. Севги ве сайгъы толу гоньюлеринен бири-бирине сарылып, такъдирнинъ огюнде озьлерини аджиз олгъанларыны анылап, къыйынлыкъларгъа къатланып, тек бир бала арзусынен омюрлерини девам этилер. Шимди чокъ йыллар бекленильген бу балачыкъ эвде, темиз урбачыкъларда, токъ къурсакънен татлы юкъуда булуна.

Сабрие темиз авагъа чыкъмагъа истеди. Афизе эбанайнынъ: «Сен даа алсызсынъ, раатланмакъ керексинъ», – деген сёзлерине: «Къасеветленменъиз, мен яхшым», – деп, анасындан къалма юнь чевреге сарылып къапыгъа таба адымлады.

Къапыны ачкъанынен Сабриенинъ юзюне аязлы темиз ава урды. Кунешнинъ шавлелеринде йылтырап тургъан, козь къамаштырыджы бем-безд къар орьтюси, тереклернинъ далларындаки акъ пуф озь муджизевий корюнишинен яш ананынъ юрегине нурлы келеджек муждеси киби корюнди. Терен-терен нефес алып, акъджигерлерини тендюристлештириджи аязлы авагъа толдургъан Сабрие, вуджудында бир кучь пейда олгъаныны ис этти. Тылсымлы къыш манзарасыны сейир этерек, алчакъ ахырлар тарафына кетти. Анда оны эр кунь эчкилери ве олды-оладжагъы беш тавугъы беклей эди.

Биринджи ахырнынъ къапысыны ачкъанынен «ме-ме-ме» эчки сеси эшитильди. Сабриени таныгъан ана эчки, секириклеген озь улачыкълары иле саибининъ янына кельди.

– Ах, меним садыкъ достларым, – деп, Сабрие оларнынъ башларыны сыйпады. – Ашлавларынынъ толу, ашаныз. Тезден бааръ келеджек, къарлар ирип, этраф ешереджек, сонъ кене де ешилъ отлакъларда кезинерсиз, – деди о.

Ахырдан чыккып, кумеснинъ кучюк пенджересинден ичери бакъты, тавукълар ерде сепильген богъдай данелерини ашыкъмадан чокъуй эдилер.

Озь айванларына буюк мерхаметлик ве месулиет иле янаш-къан Сабрие, сувукъ къыш кунюнде оларнынъ алыны зияде къайгы-ырмакыта эди.

Эвге къайтып киргенде, Афизе эбанай балачыкынынъ эскилерини ювмакыта эди.

– Афизе апте, итина ичюн чокъ сагъ олунъыз, мен озюм юварым, сиз де бираз раатланмакъ керексинъыз, – деп ашыкты Сабрие.

– Биринджи кунълери мен япайым, сонъра санъа даа чокъ ишлер япмакъ керек олур, етиштирерсинъ, – деп джевапланды эбанай.

– Чокъ сагъ олунъыз, Афизе апте, якъан эйиликлеринъиз ичюн Аллах сизни де къуwandырсын, – деди Сабрие ве мелек киби юкъуда олган къызына ашыкты.

Бойлеликнен, Сабриенинъ даима юкъусыз, ёргун, бир вакъытлары сёнюк эля козьлери умют ве бахт нуру иле кене де йылтырамагъа башлады.

Биринджи кунълери Афизе эбанайнынъ ярдымы иле олган бутюн эв ве азбар ишлери сонъундан Сабриенинъ назик омузларына юклendi. Амма о, болдыргъанына бакъмадан, озюни эп бахты дую, чюнки онынъ янында омрюнинъ эсас манасы, онъа мухтадж олган ве къальбине севинч багъышлагъан Арзы къызы янында эди. Танъда турып кунь батмасына къадар арекет эткен, темиз къальпли, ачыкъ юрекли Сабриенинъ эмексевер, ишченлик ве талапкъарлыгына къомшулар биле сукълана ве урьмет эте эдилер.

Къыш битип баарь де кельди. Эр ер ешерди, тазелик къокъусы этрафкъа даркъады, тереклер ешилъ урбалар кийип, бёз, гульгули чечеклер иле сюслендилер. Ешилъ отлар арасында козь къуwandыргъан тюрлю чечеклер, кунешнинъ шавлелери ве хафиф ельнинъ охшамасы иле эр бир инсаннынъ юрегине омюр къуванчы, келеджек иле багълы арзулар мытлакъа керчеклешеджеги акъкында умютлер багъышлай эдилер.

Сабриенинъ гонъю де буюк бир шадлыкъ ве раатлыкыта. Онынъ сют киби бёз кулер ачыкъ юзю, ал дудакъларынынъ араларындан инджи данелери киби корюнген тишлери, панти буруны, ири эля козьлери, къара къалем къашлары, арекет эткенде енгиллик иле далгъаланган узун гурь къувурчыкъ къара сачлары, бинъ-бир иш якъанына бакъмадан, назик нарын эллери, тюзгюн эндамлы, индже бели баарь кельгенини бутюн вуджудынен селямлап, севине эди.

Умют толу баарь кунълеринден сонъ сыджакъ яз кельди. Сабрие Арзы къызынен кунь девамында азбарда огърашып, къуванч толу кунълерни кечире. Акъшамлары исе ачыкъ пенджереден яш ананынъ кучюк къызына севги толу юрегинден тёкюльген «ай-нени» этрафкъа даркъай эди.

Айя, айя, айясы,
«Ай-нени»лер йырлайым,
Меним гулюм, гузелим
Раат-раат юкласын!

Айя, айя, айясы,
Саглам, бахтлы буюсин!
Меним кызым бир данем,
Кьокьулы пападием.

Сабриенинь назик беденинде бирлешкен метинлик ве ле-
тафет кой сакинлерини айретте кьалдыра ве онъа нисбетен
урьметни кьат-кьат арттыра.

Сайылы кунь тез кечер, денильгени киби, кьургьакьлы язнынъ
артындан берекетли кузь кельди. Сары, кьырмызы, кьаверенки
ренклерге боянган тереклер, чевре-четни яраштырып Аллахнынъ
кьудрети сынъырсыз олганыны бильдире эди.

Тарла ве багчаларда берекет топланды. Сабрие де озю-
нинъ кучюк бостанында осьтюрген махсулатны букь гьурур иле
джыйды. «Кьышта ач кьалмайджакьмыз, кьызым, эр шей етерли»,
– деди янында отурган Арзыгьа. Беяз тенли, мавы козь кьызчыкь
анасынынъ айткьаныны анълаган киби башыны котерип кулип
бакьты, сонъра исе кене де элиндеки агъач кьашыкьны чанакькьа
урып бир шейлер гурюльдемеге девам этти.

Куньлер эп кьыскьармакьта. Кузьнинъ титис ели, сувукь ве ягь-
мурлы куньлери язнынъ сыджагьыны сагьындыра эди.

Эр кес келеджек кьышкьа азырлыкь корьмекте. Сабрие де
комшуларнынъ ярдымы иле бираз одун чареледи, амма бу
етерли дегиль эди. Эм кьадын, эм де эркек ишлерини япмагьа,
озь меселелерини озю чезмеге алышкан яш ана, бу сефер
де эвельки киби, озен артындаки ормангьа барып, чокь олмаса
да, бираз чырпы джыйайым деди. Эр заманки киби, Арзыны Алие
кьомшусына кьалдырып, уйледен сонъ ёлгьа чыкьты. Тапталган
тар сокьачыкьнен озен устюндеки эски агъач копюрни кечип ор-
маннынъ ичине далды. Бу ерлер онъа пек таныш ве якьын эди. Эр
бир ишини темелли ве виджданлы япкан Сабрие, чырпыларны
да тек кьуру сойларыны кьыдырып чувалыны толдырды, агьзына
йип багьлап тартып кеткенде акьшам кьаранлыгьы тюшмекте
эди. Копюрнинъ устуне чыкькьанда эр заманки киби тахталар
гьыйчылдамагьа башлады. Апансыздан эски чюрюк тахталар бир-
ден болюнип, озь тюшюнджелери иле эвге ашыкькан Сабриени
озьлеринен берабер буз киби сувукь сувгьа алып кетти. «Ярдым
этиниз, Аллахым, кьуртар мени!» деген Сабриенинь телашлы
сеси акс сада оларакь орманда эшитильди. Вуджутны бузлат-

къан сувда чапаланган Сабриенинъ арекетлери эп явашлай. Тени бузлап, нефеси тутлуса да, эп ялдамагъа тырыша. Козюнинъ огюне Арзы кельди. «Оны оксюз къалдырмагъа акъкъым ёкъ, мен мытлакъа чыкъмакъ кереким», деп, озен ялысында оскен тал терегининъ ачылган тамырына илишти. Сонъки кучюни топлап, сувдан чыккып, ердеки сарарган япракълардан токъулган килимнинъ устуне эссиз серильди.

Кунеш чокътан кунъбатыда ёкъ олган эди.

Бутюн кунъ Арзынен эгленген Алие къомшу къасеветленип башлады, эвеллери Сабрие бу вакыткъа къадар энди эвге къайта эди, амма бугунъ не олды? Омюр аркъадашы Мустафа агъагъа ормангъа барып Сабриени бакъып кельмесини риджа этти. Мустафа агъа буюк огълу Ниязи иле ёлгъа чыкъкъанда этраф къаранлыкъ эди. Булутлар арасындан янъы айнынъ тек кучюк бир парчачыгъы корюне. Эллериндеки фенерлер иле тез-тез адымлап озенге кельген ёлджулар, копюрнинъ устундеки парланган тахта парчалары ве бир оба коръдилер. Мустафа агъанынъ башында мутхиш фикирлер пейда олды, юреги дюкюльдеп башлады. О, аджеле копюрге догъру адымлады. Огълу да этрафларны бакъып чыкъмакъ ичюн озен бойлап чапып кетти. Мустафа агъанынъ эеджан толу козьлери копюрнинъ устундеки обада эди, якъынлашкъанынен Сабриенинъ чувалыны таныды. Амма Сабрие къайда?! Сув бетинде яткъан тахталаргъа текрар козь ташлап, Сабрие сувгъа тюшкенине эмин олды. Тюшюнмеге вакыт ёкъ, аджеле сувгъа далып Сабриени тапып чыкъармакъ керек. Бирден огълу Ниязийнинъ: «Баба, баба!», – деп кычырмасыны эшитти. Сес кельген тарафкъа айланды. Елли, къаранлыкъ кузь акъшамында янъы айнынъ зайыф ярыгында корюнген огълуна таба чапты. Ниязийге якъынлашкъанда ерде бир къадын яткъаны козюне илишти. Мустафа агъанынъ юрегинде чешит дуйгъулар пейда олды. «Баба, бу Сабрие апте, о кыбырдамай, баба», – деп кычыргъан Ниязийнинъ сёзлеринден Мустафа агъанынъ теляшы даа зияделешти.

Сабриенинъ вуджуды сувукъ, арекетсиз ве сес-солукъсыз ерде ята. Фенерни козюне якъынлаштырып, агъарган бетине бакъып, сылак урбаларда бузлагъан къолуны элине алды, зайыф набызыны эшиткенинен Мустафа агъанынъ юрегинде умют пейда олды. Сабриеге аджеле ярдым керек.

– Огълум, тез ол, аякъларындан котер, оны эвге алып кетейик, – деди Мустафа агъа.

Къолларында юк, юреклеринде теляш ве умют, башларында бинъ-бир фикир долашкъан ёлджулар, ердеки пытакъ ве чырпыларгъа абынып-сюрюнип эвлерине етип кельдилер.

Арзы ве беш яшындаки кучюк огълу Февзийни юкълатып, омюр аркъадашы, огълу ве Сабриени сабырсызлыкънен беклеген Алие

апте, яваштан дуа окъугъан алда, ёлгъа чыккып бакъмакны тюшюнип къапыгъа якъынлашкъанда, къапы бирден ачылды.

Мустафа агъанын къолунда козьлери юмулган, ап-акъ чырайлы, сылакъ урбалы Сабриени корьген Алие апте текмилъ шашмалады.

– Сабрие сувгъа тюшкен, онынъ урбаларыны денъиштирмек, сыджакъ бир шейге сармакъ керек, – деди Мустафа агъа.

Алие апте аджеле суретте долаптан ювулган ве тертип иле тизильген урбаларындан бирер къат алып, Сабриенинъ устюни денъиштирди. Сыджакъ ёргъан кетирип Сабриени яхшы этип сарды. Эр шей Аллахнынъ къудретинде эди. Яш ананынъ янына отуруп, Юдже Раббимизден Сабрие ичюн сагълыкъ ве кучъ истеди. Сонъра текрар Сабриеге бакъты. Онынъ янакълары алланган, козьлери юмукъ алда агъзыны ачып бир шейлер айтаджакъ ола эди. Алие апте элинен Сабриенинъ манълайына токъунды, онынъ вуджудындан кучъю бир сыджакъ келе, сыджагъы котерильген. Алие апте аман сув алып кельди, бир-эки ютум Сабриеге ичирди. Сыджагъыны тюшюрмек ичюн сиркели сувгъа сылаткъан безлер-нен тинини серинлештирди. Бютюн гедже ве сонъраки кунълер онынъ янында олып, шифалы отлардан чай азырлап, Сабрие иле бирликте омюр ичюн курешти.

Бир афтадан зияде Алие апте ве Мустафа агъанынъ эвинде алсыз-меджалсыз, атеш ичинде янып, оксюрюктен богъулган ве сандыракълагъан Сабриенинъ козьлери, сувукъ елли ве ягъмурлы кузь сааринде эбедий юмуды. Акъджигер янгъысына огърагъан яш ананынъ сонъ сёзлери «Арзы, Арзы, къызым!» эди.

Къолум-къомшу ярдымынен дженазе, дуа мерасимлери кечирильди.

«Ананынъ бахты – къызына», денильгени киби, Сабриенинъ омрю де там анасынынъки киби олды. Аятнынъ эр дакъкъасына севинип, гуллеп яшагъан омюр йипи узюльди. Дюнъяда эр кестен ве эр шейден зияде севген къызчыгъыны янгъыз къалдырып, сувукъ ерлерге ерлешти. Арзы да догъып бабасыны корьмеди, сабийликте анасындан айырылды. Бу фаджиалы кунъден сонъ сабийчик Афизе эбанайнынъ васийлигинде булунды. Амма, ким билир, вакъыт кечип онынъ аяты насыл девам этеджек, онынъ такъдири насыл оладжакъ?!

Эр шей Аллахнынъ къудретиндедир.

Севиль КАРАШАЕВА

Севиль Карашаева 1990 сенеси июнь 6-да Кырымнын Судак шеэринде дюньяга кельди. 2007 сенеси Судак районунын Салы коюнде орта мектепни битирди. Окыв девамында джемаат ишлеринде фааль иштирак этип, чешит олимпиада ве джумхуриет ярышларынын иштиракчиси ве палиби олды. Илк эсер ве макалелерини мектепте язып башлады. 2007 сенеси ТМУ кырымтатар тили ве шарк фило-

логиясы факультетинин студенти олды. 2012 сенеси эдебиятшынаслык боюгини битирди. 2008-2010 сс. «Къардашлык» яшлар джемаат тешкиатынын эм де «Ильхам» эдебий бирлешмесинин азасы эди. «Ильхам»нын гүлдестеси джыйынтыгында икяеси басылды. Айны о девирде «Несиль» меджмуасында муаррир, мухбир вазифелерини эда эти. 2009-2013 сс. «Мейдан» радиосында ве АTR телеканалында хаберлер боюгинин редакторы, мухбир, музыкалы-эглэнджели программаларнын редакторы, спикер, алып барыджы, ди-джей, анонслар боюгинин муаррири вазифелеринде чалышты. Радиода Севиль Кендже адынен яйынлар алып барды. Бир сыра мультфильм, фильм ве сериалларнын кырымтатар тилине сеслендирильмесинде иштирак эти. Кырымтатар медениетини популярлаштырган бир сыра концерт ве тедебирлерини алып барды. Чешит халкыра фестиваль ве семинарларнын иштиракчисиدير. Шимди Тюркиеде алий тасилини девам этмек ичюн азырлык коре.

ПАРЧАЛАНГАН ЮРЕК

Икяе

Сеитхалиль къартбаба газетасыны алып, башында бийлеген тюрлю ой-тюшюнджелерни тертипке кетирмек истегинен, ич де ашыкъмадан, элиндеки таячыгынен ерге таяна-таяна, арада-бир озь башына сомурданаракъ эвине кетмекте. 80 яшыны толдургъан къартбабанынь узун омюр ёлу, кечмиштеки агъыр йыллар козю огюнде насылдыр фильминь левхалары киби бирер-бирер джанланалар. Орталыкта юз берген вакъиалар юрегини сыкъа, сонъсыз къайгылар багърыны якъа. Артыкъ ич бир шей – кунешнинь сачкъан алтын нурлары да, баарьде ачылгъан тазе гуллер де юрегине теселли бералмай. Сеитхалиль къартбаба элиндеки газетагъа козь ташлап, оны даа да къатты сыкъты – энди эвине де келип чыкъты.

– Ниает, кельдиньми, баба? Мен сени ёлда йыкьылып къалдынъ белледим, – деп мырылданды огълу бабасыны босагъада корип. – Я бу не? Кене сенинь татар газеталарыньмы? Олгъан акъчаны бошуна масраф этесинь...

Сеитхалиль къартбаба огълунынъ гафиль козьлерине бакъып, эеджанлангъан алда:

– Бугунь джума, намазны къалдырмакъ олмай. Билесинь де, керек олса, эки дегиль, он километр джаяв кетерим, Аллахнынъ истеги олса, ёлда къалмакъ бир шей дегиль, амма джамиге бармакъ эр бир мусульманнынъ боюн борджудыр. Бу газета исе... – къарт агъыр кокюс кечирди... – Бу газета тилимизни сакълап къалды, онынъ къадрини окъугъан адам билир...

Медиевлернинъ къорантасы Кырымгъа 2000 сенеси къайтып кельди. Бундан эвель Озьбекистанда яшагъан къорантанынъ эви де, къазанчлары да буюк эди. Сеитхалиль къартбаба ве онынъ омюр аркъадашы Назмие апте фикир ве тюшюнджелерде эп Кырым давасынен яшадылар. Оларнынъ огълу Джафер исе Кырымгъа кочьмектен не къадар баш тартса, бабасы озь сёзюнде о къадар къатты турды. Ниает, Джафер Кырымда ана-бабасындан айры яшайджагына эмин олгъан сонъ, бираз йымшады, ахыр сонъу кочьмеге де разы олды.

Юдже Раббимиз миннетдар олмагъан къулларыны севмей дейлер. Кырымда Джафер ана-бабасына, олар истегенлери киби, тувгъан койлеринде деделеринден къалма эски бир эвчик сатын алды. Озю исе аилесинен пайтахтта ерлешти. Бойледже алты-еди йыл кечти. Амма баш язысыны козь корер – Джафернинъ шеэрде яхшы башлангъан бизнеси кет-кете толусынен батты. Ве

о, ана-бабасының янына кяйтмагъа меджбур олды, эски эвни тамирледи, кенишлетти, тиджарет ишини де ёлуна кьойды...

Назмие кьартана эр вакыт олганы киби, акъайына онъайтлы отурмагъа ярдым этип, ичмеге де бир фильджан сув кетирди.

– Газетада не язалар шу? – деп сорады о яваштан.

– Даа бильмейим, – джевапланды Сеитхалиль агъа, – кене Украина-Русие, Русие-Къырым мунасебетлери акъкында олса керек.

– Э, шимди хаберлерде кене Къырымның Русиеге кьошуладжакъыны айттылар. Ойле олса, алымыз не олур экен?

– О мемлекеттен не вакыт яхшылыкъ корьдик де, шимди кореджекмиз...

– Энь эсасы Ватандамыз, эдждатларымызның топрагында, бизге бирев бир шей десе де, акъкыат бизим тарафымызда.

– Сизинь акъикъатының кимсеге керекмей, – деп кестирди одагъа кирген Джафер. – Русие аскерлери Къырымда юре, орталыкны басып алдылар. Демек, яхшы бир шей олмайджакъ. Соньки вакъиалар биз кимсеге керек олмагъанымызны косътерди. Мындан кетмек керек, веселям.

Соньки бир къач айның ичинде ильк кере Сеитхалиль кьартбаба озь огълуның сёзлерине даянамады. Элиндеки фильджанны пат этип маса устюне кьойды.

– Сус, агъзының кьапат! – деди о ве озь одасына кетти.

– Айтма ойле, огълум. Биз мындан кьайда кетеджекмиз? Бу бизим топрагымыз, – деп агълап башлады Назмие кьартана.

– Бу топрак тек сёзде сизинь топрагыныңыз. Керчекни айтаджакъ олсакъ, оны кырымтатарларгъа кимсе бермез! Бу топрак пек кыйметли. Сиз айткъан тиль, урф-адетлер, анъанелер халкъны мында тутуп оладжакъмы? Яшларгъа бакъыңыз. Олар бу акъта тюшонелер деп беллейсизми? Шимди эр кес озюни кьуртармакъ пешинде.

– Эр кес, деме, огълум...

– Референдумдан сонь, бесе-бели, Къырым Русиеге кьошулып, демек мындан кетеджекмиз!

Сеитхалиль кьартбаба бутюн гедже козь юмып оламады. Оның акълына чешит тюрюл фикирлер, де Джафернинь тикенли сёзлери, де севимли деньизи... келе. Къайгы исе буюк къасыргъа киби юрекни кьаплап, оны даа зияде сыкъа.

Бир къач куньден сонь референдум нетиджелери бутюн дюньягъа илян этильди. Ялан ракъамлар, ялан сёзлер... амма базы унсурлар истеклерине иришти. Къырым да оларның кьолуна тюшти. Иш иштен кечти, Аллахның имтианы, лячаре...

Медиевлернинь эвинде сукюнет, ич кимсе лаф этмеге истемей. Къартлар бири-бирине бакъып, огълу чыкъараджакъ укюмни эшитмеге азырланалар. Бир кунь Назмие къартана тикиш ишлеринен огърашкъанда, озюни ярамай дуйды, чырайы ап-акъ кесильди. Келинлери Сафие сессиз-солукъсыз одадан чыкъып, онынъ эр кунь ичкен иляджларыны кетирди. Къартий яваш-яваш озюне кельди.

Экинджи куню Сеитхалиль къартбаба огълунынъ ёлга джиддий азырлангъаныны корип, онъа «япма, огълум, мени тамырларымдан айырма, бунъа даянамам», деген киби бакъты. Аллахкъа ялварып, эллерини котерди: «Яраббим, бизни бу белялардан къорчала...» – деди. Джафер буны абайлап, озюни къолайсыз дуйды, гуя бирине телефон этеджек киби, тезликнен одадан чыкъты.

– Къартбаба, я не ичюн битам агълай, сизинь де кейфиньиз ёкъ? Эр ерде Кырым Русиеге къошулды, деп айталар? Биз де къошулдыкъмы? – деп сорады он яшындаки Азиз.

– Шимди мен санъа рухий кучлю, адалетли, ич бир шейден къоркъмагъан кырымтатар халкъымыз акъкъында икяе этерим, – деп Сеитхалиль къартбаба эски халкъ аваларыны чалдырып, торуныны тизлерине отуртты ве Кырым ханлыгы, джесюр къараманларымыз, эрбапларымыз, дженк, сюрюнлик, авдет, миллий арекет акъкъында гурур ве эфкарнен бирер-бирер айтмагъа башлады.

Бир кунь Джафер къайдандыр келип, аджыджы хаберни илян этти. Къарар алгъан – аиле эр шейни быракъып, сеvimли Ватанны терк этмек, Кырымнен багълагъан къавий йипни бир кереден узип атмакъ керек экен:

– Беклемеге вакъыт ёкъ, чюнки ёллар къапатыла. Ярын не оладжагы белли дегиль.

Сеитхалиль къартбаба пенджереге бакъты. Козю дедесинден къалгъан эски дут терегине тюшти. О, еринден сычрап, таячыгыны салламагъа башлады:

– Олмаз! Мен мындан кетмейджем! Халкъымыз озь Ватанында яшамакъ ичюн курешти, онынъ авдет ёлунда башындан кечиргенлери ич бир китапкъа сыгъмаз! Къурбан кеткенлерининъ, эджатларнынъ шаны ичюн, оларнынъ хатырасы ичюн мен мында къаладжам. Бу ерлернинъ бекчиси оладжам! Бу ярымадада сонъки кырымтатар олып къалсам биле, кетмем! Билем, сен Кырымны ана-бабань къадар севемединь, онынъ кыйметини билемединь. Бунда мен къабаатлым... Языкъ, юрегинье Ватан севгисини кереги киби ашлап оламагъаным. Амма насыл олса да, бу меним Ватаным! – къарт таягына къавийдже таянды: – Сен бизни къалдыр. Биз санъа арткъач юк оламыз. Озюньни кыйна-

ма. Бар, тиджарет ишлеринь юреджек эйидже яшайыш ёлуны тап. Мен исе озь ёлумны чокътан таптым. Мекаям мында. Мында сонъки нефесимни алмакъ истейим. Сонъки адымымны бу босагъадан атмакъ истейим... бу чешмеден сонъки сув ютумыны ичмек истейим... – къартбаба даа бир шей айтаджакъ эди, амма шу анъ онынъ юрегине санки пычакъ урулган киби олды. Эллерини кокюсине басып: «Аллахым!», – деп тыныкъ сеснен ах чекип, ерге серилъди.

Кокни къара булутлар сарып алган, эр кес ичериде, Сеитхалиль къартбабанынь ятагъы янында топлашып, экимни дикъкъатнен динълей.

– Шимди сизге къасеветленмек, кедерленмек мумкюн дегиль, къартбаба, инфаркт олмасы мумкюн, – тенбиледи эким. – Юрек хасталыгъы кучъ-такъаттан кескен. Шимди тек раатлыкъ керек, чокъча ятмакъ керек...

Къарт не дейджегини билмей, башыны диваргъа тараф чевирди.

Къара булутлар Джафернинъ юзюни де къаплады. Кочъмек меселеси бир къач афтагъа четке сюрюлип, планларыны боза да. Амма оладжагъа чаре олмаз.

Сафие келин саба эрте къартларны къавеге чагъырды, амма олардан сес-солукъ кельмеди. Джафер ачувланды, бабасы кене форсалана, инатлыкъ эте, деп тюшюнди ве сабырсызлыкънен къартларнынъ одасына ашыкъты. Къапыны къакъты, амма кене джевап кельмеди. Джафер къапыны бар кучюнен итеп ичери атылды. Анасы тешекте ята, бабасы исе онынъ янында сессиз отуруп, адджы козьяшлар тёке... Таньда анасынынъ юреги токътагъан.

Назмие къартананынь учю олган куню ава инанылмаз дережде хош эди. Къушчыкълар чивильдешмекте, укъумран баарь озюни къыраличе киби дуя. Этрафкъа озь шавлелерини сача, ешиликке ешилик, гузелликке гузеллик багъышламакъта. Амма ава не къадар тырышса да, бу баарь Къырым ичюн, энъ-эвеля кырымтатарлар ичюн ич де хош дегиль. Эскиден къалма яны укъумдарларнен ве яны шараитлернен разы олмагъан базы къоранталар озь эвлерини ташлап, яны ерде озюне тынч мекян къыдырып кетмекте. Базилары къайтмакъ умютинен, базилары исе артыкъ умют багъламадан ёлгъа чыкълар.

Мерхуменинь едиси кечкен сонъ Медиевлернинъ эвлери огюнде юк машиналары токътады. Эшьялар алель-аджеле машиналаргъа юклене. Ватанда сонъки дакъкъалар. Ватаннен ведалашув анылери. Сеитхалиль къартбаба омюр аркъадашы ольген сонъ, умюттен кесильди, санки сонъки таянчыны джойды. Онынъ да джа-

ны, дерсинь коклерге учып кетти. Несилининь девамджысы огулу исе бабасыны, эвини, ватаныны ташлап кетмекте, о, бабасыны коньдюрмек ниетинде:

–Баба, джанынь агьырмасын, мени догьру аньла, мен мында ишсиз къаладжам, нидже къыйынлыкъларнен ёлуна къойгъан тиджаретим ёкъ оладжакъ. Ялварам санъа, кетейик. Яньгъыз къаладжанъ...

–Мен дегиль, сен яньгъыз оладжанъ. Мен мында аньнен, эджатларымнен, озь халкъымнен озь топрагьымда къалам, сен озюньни, баланьнынь Ватансыз келеджегини тюшон... – деп, Сеитхалиль къартбаба азбаргъа чыкьып кетти.

Къарт терен кокюс кечирди, не япсын, дарылды, къычырды, пиязлады, аньлатты, – огулуна бир шей кяр этмеди. Огулуна бир тарафтан ачувангъан, дигер тарафтан исе аджынгъан баба озь аджизлигинден рухтан тюшип, къарт теректен имдат сорагъан киби онъа таянды. Къаршысындаки эв де эр шейни аньлагъан киби тенха тура. Къадыны Назмиенен омюрлерининь энъ бахтлы йылларыны бу эвде кечирдилер.

– Ах, Назмиечигим, бу кунни корьмегенинь хайырлыдыр. Багьышла мени, – фысылдады Сеитхалиль къартбаба, – мен огул-мызгъа сёзюмни кечирип оламадым. Сенден айырылгъан сонъ белим букюльди. Къальбим пара-парча олып агьыра.

– Къартбаба, къартбаба, – чапып кельген торунчыгъы онынъ агьыр тюшонджелерини больди, – сени бабам чагьыра, биз кетмек керекмиз.

Къарт торуныны къучакълады ве ичин-ичин агъламагъа башлады.

– Къартбаба, – фысылдады Азиз, – сен агълама, меним бир планым бар. Мен балабан олсам, мытлакъа озь эвимизге къайтып келирим. Тек сен бир ерге кетмей мени бекле.

Азиз джесарет ве эминликнен толу козьчиклерини къартбабасына тикледи, онынъ къулагъына якъынлашып: «Акъылындамы, озюнь айткъан эдинь, шанлы адымызны биз сакъламасакъ, оны ким сакълар?!» – деп къартбабасынынъ къолуны сыкъты. Орта-лыкъ исе энъ самимий, энъ сыджакъ ве аэнкли бала үмюти ве ишанчнен толды...

ОЗЫГҮН САНАТҚАР ВЕ ЯЗЫДЖЫ

Эмир Фаикънынъ догъгъанына 105 йыл толды

Эмир Ибраим огулу Фаикъ 1909 сенеси, майыс 9-да Багъчасарай шеэринде догъды. Орта мектепни битирген сонъ, Акъмесджит педагогика институтына кире. Сонъундан Москвадаки Бүтюнитифакъ девлет кинематография институты (ВГИК)нынъ режиссёрлыкъ факультетини битире. Анда окъугъан девринде Москвада яшагъан Мамут Недимнен, ВГИКнинъ сценаристлер факультетинде окъугъан Эшреф Шемъи-заде иле сыкъ-сыкъ корюшип, эдебият акъкъында мунакъашаларда иштирак эте. 1935 сенеси киноинститутны битире ве теджрибе алмакъ ичюн Мо-

сквада «Восток-фильм» киностудиясында режиссёр ярдымджысы олып чалыша. Бу девирде о «Бахт акъкъында йыр», «Горькийнинъ балалыгъы» адлы фильмлерни яратувда иштирак эте.

1938-1939 сенелери Эмир Фаикъ Ташкенттеки кинохроника студиясында чалыша ве анда «Совет Озбекистаны» сериясында 25 киножурнал чыкъара. 1939-1941 сенелери Куйбышев шеэринде весикъалы фильмлер киностудиясында чалыша.

Дженк башлангъанынен джебэге кете, башта адий топчы аскер ола, сонъра батальон командири вазифесинедже котериле. О, Дон, Ор, Одесса ичюн урушларда иштирак эте. 1944 сенеси яраланып, госпитальден чыкъкъан сонъ, 3-нджи Украин джебэсининъ Сиясий идареси тарафындан тешкиль олунгъан киногоруппа эркъанында кинооператор оларакъ Романияны, Булгъаристанны,

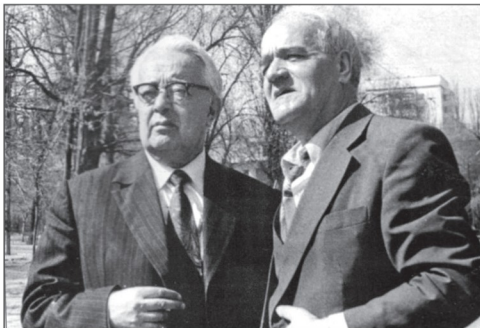
Югославияны, Маджаристанны фашистлерден азат этюв боюнджа урушларны кинога чыкъара ве биньлердже метр шеритлерде фёдакар дженкчилеримизнинь кьараманлыкларыны эбедий оларак муурьлеп кьалдыра.

Джебэде косьтерген дженкявер ярарлыклары ичюн II дереджели «Ватан дженки» орденинен, эки дефа «Кызыл Йылдыз» орденинен ве беш медальнен мукьафатланды.

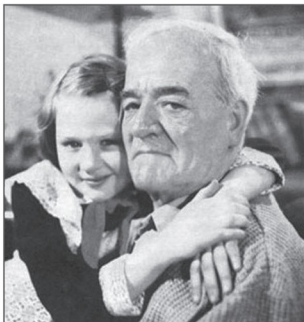
Дженктен сонь Эмир Фаикъ Кьазахистаннынъ пайтахты Алма-Ата шеэринде яшады ве чалышты. 1946–1990 сенелери «Казахфильм» киностудиясында режиссёр оларакъ етмиштен зияде весикъалы эм де «Къанатлы бахт», «Гедженинъ дер маалинде», «Юрегиньден сора», «Меним огьлум» киби бедий фильмлерни чыкъарды.

Исмаил Гаспринский адына кьырымтатар миллий кутюпханесинь Информацион-библиографик болуги режиссёр ве язьджы Эмир Фаикънынъ 105 йылыгына багышлап махсус библиографик косьтергич тертип этти. Косьтергичте Эмир Фаикънынъ яраткъан фильмлери, язгъан публицистик очерклери, мектюплеринден ибарет менбалар кьайд олунгъан.

Буныньнен берабер косьтергичке Эмир Фаикънынъ Кьазахистан киностудиясында 1946-1974 сенелери девамында чыкъаргъан весикъалы фильмлерининъ джедвели де кирсетильди. Кьазахистан Девлет кинофотовесикъалар архиви эсасында тизильген бу джедвельге 100-ге якъын кинохроника ве весикъалы фильмлернинъ адлары кьайд этильди.

Эмир Фаикъ (сагда) ве Эшреф Шемьи заде

Эмир Фаикънынъ режиссёр ве сценарист оларакъ яраткъан бедий фильмлери ве бу фильмлер акъкъында къыска малюматнен де таныш олмакъ мумкюн. Меселя, 1938 сенеси Москвада «Союздетфильм» киностудиясында чыкъарылган «Горькийнинъ балалыгы» адлы фильм – Эмир Фаикънынъ ильки бедий фильмидир. Фильмнинъ режиссёры Марк Донской, режиссёр ассистенти Эмир Фаикътыр.

Эмир Фаикънынъ аяты ве яратыджылыгына багышланган мезкюр косътергич тертип этильгенде Исмаил Гаспринский адына кутюпханенинъ Эльязма ве архив материаллары болуги фондларындан ве Къазахистан Миллий кутюпханеси такъдим эткен библиографик менбалардан файдаланылды. Менбалар къырымтатар, рус ве къазах тиллеринде кетириле. Косътергич окъуйджыларнынъ кениш даиреси, оджалар ве алий окъув юртларынынъ талабелери ичюн къарарлаштырылган.

Эмир Фаикъ айны вакъытта бедий яратыджылыкънен семерели оърашмагъа да вакъыт тапты. Ташкентте онынъ «Мен сизни унутмадым» (1974), «Бир тамчы сув» (1980), «Борандан сонъ» (1984) киби икяе ве повестьлер джыйынтыкълары дердж олунды.

СССР Кинематографчылары бирлигининъ азасы олган Эмир Фаикъ республика кинематографиясы саасында семерели хызметлери ичюн Къазахистанда нам къазанган санат эрбабы унванынен такъдирленди. Озъгюн санаткяр ве ызджы 1993 сенеси февраль 3-те Алма-Ата шеэринде вефат этти.

**Зарема ИСЛЯМОВА,
И. Гаспринский адына миллий
кутюпханенинъ хадими**

АЛУШТАДАН ЭСКЕН ЕЛЬЧИК

(«Гүзель Кырым» йырының 45 йыллыгы мунасебетинен)

Кеченлерде кълума «Кырымтатар муаджир тюркюлери» адлы Кджыйнтык тюшти. Муэллиф ве тертип этиджилер Аблязиз Велиев ве Сервер Какура. Китап 2007 сенеси «Кырымдевокъувпед-нешир» тарафындан чыкъарылган.

Козюме бир кереден китапның 88 ве 89 саифелеринде дердж этильген «Гүзель Кырым» йырының эки варианты илишти.

Йыр метнининь экинжи вариантының тубюнде Шукри Османов ве Фатма Халиловадан язылып алынгань бильдириле. Китапның 179 саифесинде исе: музыкасы Шукри Османовның, сёзлери Шукри Османовның ве Фатиме Халилованынь, деп бериле. Меним козьлеримде къуванч яшлары пейда олды. Акыкът бир кунь ола илле тиклене экен. Йыр аман-аман 40 йылдан сонь озь муэллиф-лерини тапты, деп къуwandым. Мисаль ичюн, «Сени маньа гьает гүзель дедилер» классик йырның муэллифи Джевхерий олганы даа якъынларда, Риза Фазылның эки томлыкь «Джевхерий» адлы китабы чыкъканындан сонь, билинди.

«Гүзель Кырым» йырыны маньа муэллифининь озь иджрасында эшитмек кыисмет олды.

1970 сенесининь соньунда иш муджиби маньа Наманган шеэринде булунмакъ керек олган эди. Бу шеэрде мен эр вакыт аджайип бир инсан, белли фотомухбир ве журналист Иззет Эмировның эвинде токътала эдим. О исе мени Сакине Налбандовагьа, Лёман Сулеймангьа, Юнус Темиркьаягьа ве башкьаларына мусафирликке алып бара эди. Кыыш акъшамларының биринде, сувукь бир аз йымшаган арада Иззет агьанен берабер Шукри Османовның эвине ёл алдыкъ. Бизни эв саиби сабырсызлыкьнен беклеп отура экен. Къавелеримизни ичкен сонь Шукри агьа аккордеоныны кългьа алды ве мен ич бир вакыт эшитмеген макьамнен «Гүзель Кырым» йырыны иджра этип башлады. Йыр 1968 сенесининь соньларында Кырымда догьганыны айтты. Мен де 1968-1970 сенелери арбий хызметимни Кырымда одегенимни бильдирдим.

Бу йыр пек тез популяр олып, кыска вакыт ичинде ватандашларымыз арасында таркалды ве КГБнин джедвелине алынды. Тойларымызда эр бир чалгы такымы биле оны иджра этмеге джурятланмай эди.

1972 сенесининъ язында мен бу йырны Ташкент виляетининъ Пахта кысабасында яшагъан Селим агамнынъ ниях тойында эшиттим. Бу йыр иджра этилип башлагъанынен, янымда отургъан Шаип адлы бир эсли-башлы киши пытракылап башлады: «КГБ-ге хабер этсенъ, тез чаресини тапар эдилер», – деп мыдырданды. Мен чалгыджыларнынъ тарафыны тутмагъа тырыштым. Лякин неге офрагъанымны озюм билем...

Кель-келе заман деньишти. Чокъкъа бармадан, Михаил Горбачёвнынъ «Гъайрыдан кюрув» ве «Ашкярлыгъы» келип кирди.

Къырымтатар халкынынъ музыка медениетинден бир вакыт алып береджеги олмагъан, оныа лякяйд бакъкъан Бутюнитифакъ телевидениеси бирден тюренди.

1989 сенеси март айынынъ 10-нда Меркезий телевидениенинъ Биринджи программасы «Къаранфилъ» къырымтатар ансамблининъ чыкышыны нумайыш этти. Бедий ёлбашчысы «Къайтарма» ансамблининъ сабыкъ солист йырджысы, шимди Алланынъ рахметинде булугъан Сусанна Меметова эди.

Март 16-да ве март 30-да бу концерт программасы къайта-къайта текрарланды. Шу сененинъ декабрь 16-сында бу программа кене де текрар берильди. Хусусан, «Гузель Къырым» йырыны диньлегенде къырымтатарлар озьлерини тутамай, терен къайгыгъа далып, козьлери торланды. Пек тесирлендилер. Оны биньлернен телесейирджилер бакъты. Къырымтатар санатынен даа таныш олмагъан адамлар ичюн бу янылыкъ эди. Сёз сырасы, Сусанна Меметованынъ омюр аркъдашы белли журналист ве сиясетчи Шевченко эди. Бу инсаннынъ къолтутувынен Сусанна Меметова Русие Федерациясында нам къазангъан артист унваныны алгъан сонъ, Русие халкъ артисти де олды.

Чокъкъа бармай Миллий арекетимизинъ яш ве фааль иштиракчиси Шевкет Къайбуллаев нешир эткен «Къасевет» журналында Шукри Османовнынъ «Гузель Къырым» тюркюсининъ тарихы» адлы макъалеси дердж этильди. Оны сизге хатырлатмагъа истедик:

«1968 сенеси биз къырымтатарлар ичюн агъыр йыллардан бири эди. О йыл миллетимиз акъсыз, къарт, яш, сагъ я хаста демей, 1944 сенеси 18 майыс эртеси ана-ватанымыздан сюргюн этильгенине 25 йыл толгъан эди. Ватандашларымызнынъ кунь-куньден ана-ватанымызгъа къайтмакъ арекети кескинлешкен бир вакытта, мен аилемнен август айында Къырымгъа отпускагъа кельген эдим. Акъмесджите, Марьино, Севастопольская 58-нджи эвде пропискасыз бир къач ай яшап тургъан баджанагъым, мерхум Амза Муратовнынъ

эвинде яшап тура эдик. Къадыны Муршиде апте, эки оғланнынъ анасы, пек мусафирчен олгъаны ичюн, онынъ эвинде эр акышам Кырымгъа кельген сой-сой, таныш-билишлер топлана эди. Кунь-лерден бир кунь Амза ағъа Муратов, Муршиде апте балаларынен, къайнанам, Шан-шурет орденлерининъ учъ дефа кавалери Сеит-Неби Абдураманов, Фатма апте Исмаилова, къызы Наиленен ве мен аилемнен Алуштагъа деньизге ювунмагъа бардыкъ.

Къара деньиз этрафына гузель Кырым кунеши озюнинъ нурларыны ватан топрагына, дагъларына сачмакъта эди. Багълар ве багъчаларда юзюм ве мейвалар бу нурлардан нур алып, юзюм салкъымлары, армут, алмаларны Арзы къызнынъ янакълары киби кызартырып, татлы шербетлерге толып, бу манзарагъа дюльберлик кетирмекте эди. Къара деньиз далгъаларында ялдап-ялдап тоялмадыкъ, акышам олгъаныны дуймай къалдыкъ. Эпимиз топланып, Алушта троллейбус станциясына келип, Симферопольге къайтмакъ ичюн, билет алып троллейбус станциясында беклеп турдыкъ. Бизим янымызда кене беш-алты кырымтатар пейда олды. Олардан бири 55-60 яшларында, там софалы, мавы ренкли, чардакълы бир эвни косьтерип, анавы эв бизим эвимиз эди, дегени меним къулагыма кирди. Арадан чокъ кечмеден троллейбускъа отурдыкъ.

Симферопольге кельгендже о адам косьтерген эвчик меним козюм огюнден кетмеди. Балалыгым акылыма кельди. Мен де 15 яшымдан ана юртумдан акъсыз кочюрильдим. Ватаныма асрет къалгъанымны хатырлап, Озбекистан топрагындаки биринджи сюргонлик йыллары акылымда кино лентасы киби келип кечти. Троллейбус Марыно останковкасына келип къалгъаныны дуймай къалдым. Муршиде аптенинъ эвине кельдик. Бираз раатлангъан сонъ, Муршиде аптенинъ эвинде бир аккордеончыкъ бар эди, оны джан сыкъысы къолума алып, яваш сеснен чалып башладым (мен азачыкъ аккордеон чалам). Пармакъларым клавишлерде озюнден-озю мен эшитмеген бир аваны чалып башладылар. Сонъ бир-эки кере о макъамны текарладым, бегендим. Сонъ, бирден «Алуштадан эскен ельчик юзюме урды» деген сёзлер тилиме кельди. Андижандан кельген Фатма Исмаиловагъа бакъып: «Фатма тата, бир тюркючик язмайыкъмы», дедим. О манъа бакъкъанда кырымтатар тилини яхшыджаракъ биле эди. Сонъ яваш-яваш экимиз де бильген сёзлерден учъ бейит тюркю пейда олды. «Гузель Кырым», деп адыны къойдыкъ.

Тюркюнинъ биринджи язылгъан бейитлери:

*Алуштадан эскен ельчик юзюме урды,
Балалыгым отькен эвге козьлерим тюшти.
Мен бу эвде яшалмадым, яшлыгымны коралмадым,
Насыл гузель ватанымсынъ, эй, гузель Кырым.*

Баглама

Багчаларынь мейвалары балдыр ве шербет,
Сувларыньны иче-иче тоялмадым мен.
Алып кельдим селям санъа, санъа асрет миллетимден.
Къучагъыньны ач сен манъа, эй, гузель Къырым.

Юрьдим сенинь ёлларыньда севе-севе мен,
Ватанымда яшамагъа пек истерим мен,
Кулип бакъты даглар манъа, къайтып келир татар санъа,
Къучагъыньны ач сен манъа, эй, гузель Къырым.

Баглама

Кезе, кезе тоялмадым,
Чокь ерлерин коралмадым,
Насыл гузель ватанымсынъ,
Сен гузель Къырым.

Арадан бир къач кунь кечти. Муршиде аптенинь эвинде топлангъан йигирмиге якъын мусафир оюнде меним аркъадашым Майе Аметова бу тюркюни биринджи кере йырлады. Тюркюни эшиткен сонъ, чокь мусафирлерде козь яшы пейда олды. Биз Наманган шеэринге къайтып кельген сонъ, бу яньы тюркюни эшиткен чалгъыджы уста Сейдамет (шимди Анапада яшай) язып алып, тойлар ве джыйындарда йырлап башлады. Бу тюркюмизинь сёзлери халкъымызнынъ ватангъа олгъан севгисини, асретлигини бильдирди.

Мына 22 йылдан берли бу тюркю халкъымызнынъ ватангъа олгъан севгисини ве асретлигини тазертип, ватангъа къайтмакны давет эте. Бу тюркюни халкъ севип, бир-эки яньы бейит даа къошты. Мен беллесем, бу бейитлерде де миллетимизинь истеклери бильдирилип, тюркю даа да тесирли олды. Бу бейитлернинъ авторларына буюк тешеккурлер бильдирем. Бу мектюпни язгъанымнынъ себеби; шимди «Гузель Къырым» тюркюси телеэкрандан ер алды, оны Озьбекистанда нам къазангъан артист Февзи Билялов ве башкъалары иджра этелер. «Достлукъ» газетасында басылды. Халкъ тюркюси, дейлер. Амма тюркюнинъ авторлары бар.

Сёзлери Шукри Османов ве Фатма Исмаилованынь, музыкасы Шукри Османовнынъ.

Тюркюнинъ тарихыны язып берген Шукри Османов, СССР Журналистлер бирлигининъ азасы.

Къырым, Симферополь шеэри, Полевая 64/2».

Мектеп самимий ве саде язылып, муэллиф алчагыньюлли ве медениетли инсан олганыны косьтере.

Чокькьа бармадан, даа догьрусы, «Кьасевет» журналынын не-вбеттеки 21-нджи санында бестекяр Февзи Алиевнинь (не ичюндир рус тилинде язылган) «Гузель Кырым» тюркюсининь тарихы акькьында» (Мои соображения об истории этой песни) адлы буюктен-буюк сесленюви чыкьты. Оны да биз толусынен кетиремиз:

«Я, как музыкант и собиратель крымскотатарских народных песен и мелодий, внимательно слежу за развитием нашей музыкальной культуры вот уже более 30 лет.

За период ссылки, в разных регионах среди нашего народа появились десятки новых песен о нашей прекрасной родине – Крыме.

Среди них наиболее популярным является песня «Эй, гузель Кырым!»

Часто бывая на свадьбах, вечерах самодеятельных коллективов я неоднократно встречался с разными людьми, среди которых были и хорошие музыканты, которые говорили мне и старались доказать, что эту песню сочинили именно они. Но после нескольких вопросов к ним становилось понятно, что они бессовестно врут. Среди близких мне людей и друзей были такие, которые говорили мне: «Дорогой Февзи, мы чувствуем, что автором песни «Эй, гузель Кырым!» являешься ты, здесь твой стиль, твой почерк, твоя манера, твои интонации. Скажи нам честно, мы, твои друзья должны знать, мы хотим знать. Если чего-то боишься, то мы никому не скажем».

Я всегда предельно честно отношусь к любому автору и произведению. Конечно, никак не мог я присвоить себе песню «Эй, гузель Кырым!» Кроме всего я неоднократно встречался с людьми, которые доказывали мне, что авторами некоторых моих песен являются они. Но когда узнавали, что я композитор Февзи Алиев, неловко удалялись. В жизни бывает все.

Теперь о статье «Гузель Кырым» тюркюсининь тарихы» в журнале. «Кьасевет» за 1990 г., номер 3/20.

Автор статьи Шукри Османов пишет: «Муршиде аптемнинь эвинде бир аккордеончык бар эди, оны джан сыкьысы кьолума алып, яваш сеснен чалып башладым (мен азыкь аккордеон чалам). Пармакьларым клавишлерде озюнден-озю мен эшитмеген бир аваны чалып башладылар. Сонь бир-эки кере о макьамны текрарладым, бегендим. Сонь бирден «Алуштадан эскен ельчик козюме урды» деген сёзлер тилиме кельди. Андижанлы Фатма Исмаиловагьа бакьып: «Фатма тата, бир тюркючик язмайкьмы, дедим».

Из своего творческого опыта знаю, что очень трудно или невозможно сразу без подготовки, от скуки (джан сыкьысындан) начать играть новую песню, если раньше не слышал где-то, тем более,

если слабо владеешь игрой на инструменте. Где гарантия, что Шукри Османов раньше не слышал эту мелодию? Такой гарантии нет, если даже имеются много свидетелей, которые могли еще не слышать эту песню в первое время его появления. Кроме того, если Шукри Османов от скуки способен сочинить подобные песни, то таких песен должно было быть очень много. Более того, только опытный композитор, привыкший к творчеству, может сказать: «Фатма тата, бир тюркючик язайыкмы»), если у него уже имеется множество авторских песен. Я согласен, что песня появилась в народе около 1968 года. Но как можно объяснить тот факт, что Шукри Османов, являясь членом Союза Журналистов СССР, не зарегистрировал эту песню в ВААП (Всесоюзное агентство авторских прав) о существовании которого он обязательно должен знать. Здесь, конечно, можно сослаться на существование в те годы жесткого политического режима. Но можно было оповестить об этом наших компетентных композиторов, писателей, которые сегодня могли бы подтвердить авторство песни «Эй, гузель Кырым!».

С 1968 года прошло 23 года, популярность этой песни очень большая. С тех пор и мелодия и текст песни претерпели большие изменения, то есть произошла естественная ее шлифовка, в которой приняли участие очень многие талантливые народные музыканты, певцы. Смело можно сказать, что это народная песня, плод коллективного творчества народа. Если Шукри Османов претендует на авторство этой песни, то почему он не сочинил еще что-то подобное, тем более, что песня стала очень удачной и популярной? Может ли он ответить на этот вопрос?

Если мы сегодня согласимся с бездоказательными претензиями Шукри Османова на авторство этой песни, то не появятся ли завтра авторы знаменитых песен «Шомпол» (1919), «Порт-Артур» (1905)? И не начнется ли психоз на авторство народных песен многими?

В этой заметке я постарался в краткой форме высказать свои соображения относительно песни «Эй, гузель Кырым!»

Но в будущем надеюсь вернуться к этой теме более обстоятельно, подробнее».

1992 сенеси сентябрь 13-те Акъмесджит шеэрининъ Тарас Шевченко адына раатлыкъ багъчасында ватандашларымыз неветтеки митингге топлангъан эди. Мен Шукри агъанен лаф этип тургъан вакытта янымызгъа Февзи Алиев келип, Шукри агъагъа бакъаракъ: «Сен Шукри Османов оласынымъ?» – деди. Шукри агъа башыны саллагъан сонъ, Февзи Алиев дердини тѣмгеке башлады. Шукри агъа самимийликнен ве незакетлик шеклинде озюни къорчаламагъа тырышты. Мен оларнынъ арасында олгъан даваны язып алдым. Якин бу лакъырды «Къасевет» журналында басылгъанындан чокъ фаркъ этильмегени ичюн, мен оны бир даа текрарлап, вакытынызызны алмайым.

Олып кечкен вақыя мени пек тесирлендирди. Бир сыра зиялыларымызнен корюшип, фикирлерини язып алдым. Оларнын арасында белли бестеярымыз Ильяс Бахшыш да бар эди. О, Шукри Османовнен таныш олганыны ве бу йыр онын олганына шубеленмегенини бильдирди: «Эр кес Февзи язганы киби, башта эшитип, сонь чалмай...». Шукри аганы якындан бильген шаирлеримиз Юнус ага Темиркья, Лёман Сулейман, Ремзи Бурнаш, журналист Иззет Эмиров, Юнус Темиркьянын кьадыны Шефикья Дагьджы бу инсан намуслы олганыны тасдиклап, о ич бир вакыт ялан айтмаганыны ве ялан язмайджагына эмин олганларыны бильдирген эдилер...

«Яны дюнья» газетасынын 1994 сенеси октябрь 14-те чыккьан санында Киев шеэринде яшагьан ватандашымыз Осман Магит джумледен бойле язган:

«Кырымтатар халкь йырлары энъ эвеля Ватангьа – тувгьан Кырымгьа нисбетен севги ифаде этелер. Бу мевзугьа бир сыра йырлар, джумледен «Эй, гузель Кырым» йыры да багышлангьандыр. Бу йырларда онын табиатынын дюльберлиги, халкьнын ватанына асретлиги ифаде олуна», бу сырада энъ ифадели йырлардан бири – «Эй, гузель Кырым», деп кьайд этип кече ве йырнын текстини кетире:

2008 сенеси март 15-те Кырым хабер агентлиги «Мои последние каникулы...» 40-летию песни «Эй, гузель Кырым» посвящается» адлы макьалени таркьатты. Мен оны язып алдым:

«Эту песню знает каждый крымский татарин. Она звучит практически на всех крымскотатарских концертах и торжествах. Почти все считают, что это народная песня, сочиненная неизвестным автором в то время, когда народ был вынужден жить вдали от Родины...

Однако Найле Сарлиева рассказала корреспонденту QNA, что на самом деле слова к этой песне написала ее мать Фатма Халилова, а музыку – Шукри Османов. Говорят, что для автора песни нет лучшего признания, чем то, что люди будут считать его песни народными. А песня «Эй, гузель Кырым» стала действительно народной...

Как рассказывает Найле-ханум, эта песня была написана 40 лет назад, в далеком 1968 году в Крыму.

К сожалению, обоих авторов уже нет в живых, но есть много «свидетелей», которые видели, как рождалась песня и как потом из уст в уста стала распространяться и завоевывать сердца крымских татар...

Вот что рассказала Найле-ханум о том, как рождалась песня «Эй, гузель Кырым»:

«Это были мои последние каникулы в школе, – вспоминает Найле-апте. – Лето 1968 года. Мы приехали в Крым большой компанией. Вместе с моими родителями были Шукри-ага с женой, которые были нашими соседями и другие наши соседи, с которыми мы жили на одной улице в Андижане (Узбекистан)».

По словам Найле-ханум, в Симферополе, в районе Марыно, жили их родственники – Муршиде-апте и Аппаз-агъа (к сожалению, их фамилию вспомнить не удалось). Они долгое время жили без прописки под страхом быть выселенными в любой момент. У Аппаз-агъа была тяжелая болезнь сердца, он был инвалидом первой группы, однако его на носилках возили в комендатуру и требовали отказаться от дома и уехать за пределы Крыма. В их доме практически каждый день собирались крымские татары, сюда же приехала и большая компания из Андижана.

От этого лета у Найле-апте осталось еще одно очень яркое воспоминание. В те годы крымские татары собирались в парке возле здания Верховной Рады Крыма. Сидели на скамейках, разговаривали. Милиция часто специально провоцировала мужчин – крымских татар на конфликт, однако они сами себе дали слово не реагировать на провокации. Здесь была и женщина, приехавшая из Узбекистана. У нее было семь детей. Она сажала их по одному на ступеньку на лестнице к Верховной Раде. Утром к ступенькам подъезжала специальная машина милиции, детей забирали и отвозили в приют. Там их кормили. А вечером привозили обратно...

В один из дней вся дружная андижанская компания решила отправиться в Алушту. Шукри-ага всегда брал с собой аккордеон. И вот сидя в троллейбусе по пути в Алушту тихо наигрывал какую-то мелодию...

Вечером, вернувшись в Симферополь, Шукри-агъа позвал сына Фатма-апте, Энвера, и попросил послушать новую мелодию, которую он сочинил, и написать к ней слова. Энвер послушал мелодию и сказал, что сам он слов написать не может, но его мать, которая сама неплохо пела и знала очень много старинных крымскотатарских песен, может сочинить стихи.

Когда попросили Фатма-апте она сказала:

– Неден башлайыкъ? Алуштадан эскен эльчиктен башлайыкъ! (С чего начнем? Начнем с ветерка, который дует из Алушты!)

И вот, в течение одного вечера, родилась эта песня, которую совсем скоро будет знать и петь почти каждый крымский татарин.

По словам Найле-ханум, в тот вечер сочинили только три куплета. Четвертый появился позже, а вот кто является его автором – неизвестно.

Когда все вернулись в Андижан, в дом Фатма-апте стали приходить все, кто узнал, что она побывала в Крыму. Всех, кто услышал новую песню, настолько трогали ее слова, что многие записывали их, а потом исполняли своим друзьям и близким.

Так как Шукри-агъа был самоучка и не знал нотной грамоты, то записал ноты попросили соседа – Руслана Куртмоллаева.

Через несколько дней Фатма-апте с мужем поехали на свадьбу в город Маргелан. Муж Фатмы-ханум очень любил, когда она пела, и попросил ее исполнить новую песню на свадьбе. Музыкантам дали ноты, чтобы они подыграли...

С этих пор песня «Эй, гузель Къырым!» стала распространяться по всему Узбекистану, где жили крымские татары, а затем вместе с народом вернулась в Крым, где она и родилась... Переходя из уст в уста слова песни иногда менялись, куплеты меняли местами и сейчас есть несколько вариантов слов этой песни. Однако смысл остался тот же – тоска по родным местам, где прошло детство, восхищение природой родного края и стремление во что бы то ни стало вернуться на Родину.

Шукри Османов был фотографом и работал внештатным корреспондентом газеты «Ленин байрагы». В одном из номеров он опубликовал историю этой песни. Однако некоторые крымскотатарские деятели культуры несколько враждебно восприняли ее и заявляли, что песня народная и Шукри-агъа и Фатма-апте не могут являться ее авторами. Они спрашивали, почему же тогда авторы не написали других песен, но оставим эти споры. По словам Найле-апте, они не претендуют на авторские права, тем более что песня уже давно стала народной. Родным и близким авторов просто хочется, чтобы люди знали, кто написал эту песню, и имена Шукри-агъа и Фатма-апте стали частичкой истории возвращения крымских татар на родную землю».

Первоначальный вариант текста песни, записанный со слов Найле Сарлиевой:

Эй, гузель Къырым!

Алуштадан эскен ельчик
Юзюме урды,
Балалыгым кечкен эвге
Козьерим тюшти.

Багълама

Мен бу ерде яшалмадым,
Яшлыгыма тоялмадым,
Ватаныма асрет олдым,
Эй, гузель Къырым!

Кезе-кезе тоялмадым,
Чокъ ерлерни коралмадым.
Насыл гузель ватанымсынъ,
Сен гузель Къырым!

Багъчаларынъ мейвалары
Бал иле шербет.

Сувларыньны иче-иче
Тоялмадым мен.

Ешилъ дагълар кульдю манъа,
Къайтып кельди татар санъа,
Къучагъыньны ач сен манъа,
Эй, гузель Къырым!

Багълама

Юрьдим сенинь ёлларыньда
Севе-севе мен,
Ватанымда яшамагъа
Пек истерим мен.

Алып кельдим селям санъа,
Санъа асрет миллетимден
Къучагъыньны ач сен манъа,
Эй, гузель Къырым!

Багълама.

Четвертый куплет, сочиненный позже неизвестным автором:

Бала-чагъа Ватаным деп,
Козьяшын тёке,
Къартларымыз элин джайып,
Дувалар эте.

Багълама.

Надире Умерова».

Бугунде-бугунь «Къырым» ве «Мейдан» радиоларында бу йыр айры сес файлларында сакълана. Оларнынъ устюнде: Музыкасы Шукри Османовнынъ. Сёзлери Шукри Османовнынъ ве Фатма Халилованынь, деп язылгъан.

Бу йыр тек Къырымда дегиль де, Тюркиеде, Романияда, Америка Къошма Штатларында, Булгъаристанда яшагъан диаспорамыз арасында да пек популярдыр. Бу йырны Донецк виляетинде яшагъан урумлар да севип йырлайлар.

Сервер БЕКИРОВ,
«Къырым» радиосынынъ муаррири

ЭЛЯЛ ПАРА

Ривает

Чатырдагынынъ сырт джапында яшагъан эсли-башлы мискин тудждарнынъ бириси ислям дини шартларындан бешинджисини, яни аджылыккъа барып кельмек шартыны ерине кетиреджек олып сефер ёлуна атлана. Омюр бою топлагъан сермиясыны торбачыкъка бирер-бирер сайып ерлештире. Торбасы юкю къадыннынъ къурсагы киби къабарып толайым дегенде, хазинесини узун мавы шеритнен багълай да, алкъа шекилине кетирип, башындан кечиререк, ёлакълы кетен джуббесининъ устуне саркъыта.

«Яхшы ниет – яры девлет», деп чокътан-чокъ койлерни, шеэрлерни, улькелерни кезе-кезе, ахыр-сонъу ёрула. Энди къалгъан ёлны гемиде девам этерим, деп елькенли бир гемиге отура. Гемиде пек чокъ адам ола. Тудждар бир улема адамнынъ янына ерлеше. Олар къонуша-къонуша кетелер. Тудждар къомшусындан утанып, бойнундан джуббесине саркъкъан торбасыны ала да тизлери устуне къоя. Шу арада къайдандыр бир шамек пейда ола. Тудждарнынъ тизиндеки акъча торбачыгъыны къап-къачлап ала да, алель-аджеле геми устуне котериле, эп юкъары чыкъа. Энь тёпе нокътасына еткенде токътала, козьлерини лип-лип ачып юма, сонъ панджаларыны чеберликнен ишлетерек, торбанынъ агъзыны чезе ве ичинден бир алтын алып – деньизге, дигерини исе тудждаргъа ташлай. Торбачыкъ баргъан сайын, дерсинъ тешилъген пуска киби азып-тозып, инджере-инджере бурюшип башлай. Шамек чырышыны бозмадан, бир алтын – деньизге, бир алтын саибине быракъмакъны девам эте. Быракъкъанда да сагъ панджасынен тенбие ишаретлери япа. Ниает, къазна богъчачыгъы бошагъан сонъ, шамек когерте тарафкъа эне. Эки адам бою къалгъанда о токътала, бош торбачыкъны сабысына фырлата. Тудждарнынъ янында отургъан алим инсан ойгъа дала, чаларгъан мыйыкълары астындаки дудакъларыны керерек, йылмая-йылмая:

– Эфендим, сиз насыл ишнен огъраша эдинъиз, торбачыкълары параларны насыл къазандыныыз? – дей.

Тудждар терен тошунджеге дала. Эппейи вакыт агзыны ачмай, сюкт саклай. Улема исе балчокъракънынъ булжор темиз суву киби саф козьлерини субетдешине тикерек, суалине джевап беклей. Базиргян озюни колайсыз дуя, эльтир къалпагынынъ астында – манълайында пейда олган тер тамчыларыны бош торбачыгы иле сюрте де:

– Эй, сен нефис дюньясы. Мен скот сата эдим. Башта къазанган акъчаларымны азсындым. Сонъра нефисимнинъ эмирине уйдым. Чокъна пара къазанайым деп тырыштым, – дей.

– Эфендим, сиз саткъан сютюнъизге сув коъша эдинъизми?

– Бир къач йыл темиз скот саттым, сув деген сув коъшмадым. Ахыр-сонъу шейтан къарышты. Скотке сув коъшып, номай парагъа къызыштым...

– Ерни-кокни, сеяселерни, чевре этрафтаки мевджудатны яраткъан, адамларгъа, айванларгъа, къушларгъа – бутюн махлюкъларгъа къысмет яраткъан Джелли Джелялю эр шейни коре, биле, анълай. Скотке сув коъшып, муштерилернинъ акъкъына кирген параларны Аллахнынъ яраткъан айваны – бу маймун Рабби Тааланынъ эмири иле торбачыкта олган алтынларны экиге больди: бири деньъизге ташланса, дигери сизинъ джуббеньизге ташланды. Сувгъа тюшкен алтынлар – бу арам ёлнен тапылган паралар. Сизге тюшкени исе башта эял чалышып къазанган параларынъыздыр. Энди, достум, Кябеи-муаззамгъа барган сонъ, Мевлямызгъа чин юректен тевбелер этинъиз. Къалган омюринъизни эял яшап кечиринъиз, эр ерде эял ашанъыз, эял ичинъиз, джанынъыз да эял чыкъсын.

Тудждар ич-ичинден ах чекип:

– Айткъанынъыз киби яшап, эял хызмет этерим, эял аш ашарым, эял сув ичерим, эял пара къазанырым, эр шейде эял, тек эял олмагъа сёз берем, – дей де этегинде олган алтынларны кене торбачыгына бирер-бирер ерлештире.

ЭНЪ БУЮК НЕДИР?

Ривает

Яз кунълеринден биринде Муса алейхисселям юдже Мевлямызле къонушмакъ ичюн Мысырдаки энъ козьге корюнген Тур-Сина дагына ёл ала. Ёлда Муса пейгъамбер бир адамны расткетире. Бу адам огълунынъ элинден тутаракъ, деньъиз тарафкъа ашыкъа. О, одет узьре, селям берип, Муса алейхисселямгъа хитап эте:

– Эй, заты аля шерифлери, къайда кетесинъиз я?

– Мен он секиз алемнинъ екяне султаны олган, ёкътан бар эткен, эпимизге акъыл-ферасет, ниметлер берген улу Танърымызнен къонушмагъа кетем, – дей улу хазрет алийлери.

– Ойле исе, Муса алейхисселям, сиз юджелер юджеси Рабби

Тааламыздан бу дюньяда энъ гуняхкяр адам ким олганыны соранъыз, – деп риджа эте факъыр.

Чоккъа бармай пейгамбер де Тур-Сина дагына етип келе ве о адамнынъ риджасыны ерине кетире. Танърынен къонушкъан сонъ Муса пейгамбер озю де:

–Я Рабби Таалам, ер юзюнде энъ яхшы инсан кимдир? – деп сорай.

Къадир Мевлям ресулининъ суалине джевап бере:

– Денъиз тарафтан сенинъ къаршыньа бир адам баласынынъ элинден тутып кельген ве бутюн гуняхларына чин юректен тевбелер эткен бейнадемдир, – дей.

Пейгамбер Къуддус шеэрини къайткъанда, деминки адамны коре. О:

– Эй, Муса алейхисселям, сен бу аламде энъ гуняхкяр адам ким экенини юджелер юджеси олган, бизлерни яраткъан улу Аллахтан сорап бильдинъми? – дей.

– Э, сорап бильдим – бу сенсинъ. Мен бу ер курресинде энъ яхшы адам ким олганыны да билем...

– Я о сеадет саиби кимдир? – деп сорай оглуны къолундан туткъан факъыр.

– О бахытлы адам да сенсинъ, амма бу шерефке сен насыл ириштинъ?

– Мен оглумнен денъиз кенарына баргъанда, эвлядым манъа бир къач суаль берди:

– Баба, энъ буюк недир?

– Энъ буюк шу денъиз саилинде олган къумлардыр.

– Бу къумлардан да чокъ даа недир?

– Денъиз сувларынынъ тамчыларыдыр.

– Ондан да даа чокъ, энъ буюк недир?

– Бу сув тамчыларныдан да, семадаки йылдызлардан да энъ буюги – бу Аллахнынъ кереми, Аллахнынъ мерхаметидир, балам, дедим мен, – деп екюнлей факъыр.

– Аллах да сенинъ темизкъальпиле айткъан сёзлеринъни эшиткен, сенинъ ишлеген бутюн гуняхларынынъ афу эткен. Догъру айткъан сынъ, дюньяда энъ буюк бахшыш экимиз ичюн де – бу Яраданнынъ кереми, мерхамети. Эр бир муминнинъ вазифеси – Аллахнынъ керемине, мерхаметине, берген ниметлерине шукюрлер этип, яшагъан чагында сыдкы дильнен тевбелер этмек. Аллахкъа геджекунъдюз ялвармакъ керек, – тенбиледи Муса алейхисселям.

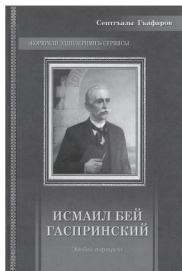
**Риваетлерни язып алгъан
ве неширге азырлагъан
Къадыр ВЕЛИ**

КОРЮМЛИ ЭДИПЛЕРИМИЗНИҢ «ЭДЕБИЙ ПОРТРЕТ»ЛЕРИ

Малюм олгъаны киби, сонъки йылларда белли себеplerден ана тилинде чокъ китап чыкъмай. Эр алда, якъынларда неширден чыкъкъан эки китап акъкъында айрыджа токъталмакъ истеймиз. Булар – «Корюмли эдиплеримиз» сериясында чыкъарылгъан «Исмаил бей Гаспринский» ве «Шакир Селим» эдебий портрет китапларыдыр.

Белли ки, «Эдебий портрет» – эдебият-та айры бир жанр оларакъ ер алмакъта. Озьбекистанда олгъанда Шамиль Алядин, Ыргъат Къадыр, Абдулла Дерменджи ве Юсуф Болатнынъ «Эдебий портрет»лерини дердж этилген эди. Бу жанр эдебиятымызда яшамакъ ве мукеммеллешмек керек. Шимди исе бу ишни девам этмек ве корюмли языджыларымызнынъ «Эдебий портрет»лерини азырлап чыкъарув фикрини «Къырым-девокъувпеднешир» нешриятынынъ директоры Ибраим Чегертма теклиф этти ве биз берабер бу сериянынъ лейхасыны азырладыкъ. Лейхада джумледен шойле денильмекте: «Биньлернен талебелер, юзлернен студентлер ана тили ве эдебиятны огренмектелер. Амма биз, девримизнинъ сыкъынтылары саесинде бу талебелерни, бу студентлерни ве оджаларны зарур дереджеде ве миъдарда чешит дерсликлернен, хрестоматияларнен, окъув къуланмаларынен темин этмектен аджизмиз. Шунинъчюн огюмизде тургъан макъсат ве вазифелер бизим тарафымыздан, хусусан языджылар тарафындан, бу меселеде эр тарафлы ярдым косьтерильмесини талап этелер. Кырымтатар эдебиятыны огренген талебелер, студентлер ве оджалар ичюн де дерсликлер етишмегени эр кеске малюм. Лейха, бир дередже олса да, бу меселени чезмеге ярдым этеджек. Яни бу «Эдебий портрет» неширлери вастасынен талебелерге ве студентлерге, оджаларгъа айры корюмли языджыларымызнынъ

аяты ве иджадий фаалиетлери акъкъында тафсилатлыджа малюмат берильмеси козьде тутула).

Сериянынъ умумий ады «Корюмли эдиплеримиз» сериясы деп къоюлды. Китапларнынъ колами энъ аздан 80-120 саифе олып, корьгенинъиз киби, кучюк форматта ве къаплары къатты олмасы козьде тутула. Бу ишни биз «Бисмилля», деп башладыкъ ве, иншалла, девам этер ве сонъуна чыкъармыз.

Биз Ибраим Чегертманен бу лейханы, эбет, эвеля классиклеримизден башламакъны бельгиледик ве биринджи оларакъ улу атамыз Исмаил Гаспринскийден башладыкъ ве ойле де девам эттириледжек. Бу макъсатнен языджыларымызнынъ топлашувында ким анги языджы акъкъында эдебий портрет яза биледжегини бильдирсин, деп эр кеске мураджаат эттик. Иш башланды, иште, неширден биринджи китаплар чыккыты. «Исмаил бей Гаспринский» эдебий портретинен бир сырада, языджы Аблязиз Велиев тарафындан язылган «Шакир Селим» эдебий портрети де чыккыты.

Эдебиятта айрыжанр оларакъ шекилленген «Эдебий портрет»нинъ форматы шундан ибарет ки, бунда къыска, компакт суретте очерк тарзда язылган алда, эдипнинъ эм аяты, шахсий яшайышы, эм де онынъ иджадий фаалиети акъкъында малюматлар ер ала. Шунинъ ичюн де онъа эдебий портрет дениле.

Корюмли эдиплеримизнинъ «Эдебий портрет»лери эсасен языджыларымыз тарафындан языладжакъ. Лякин айры эдиплеримиз акъкъында эвельден язылган эсерлер ве китаплар да бар. Шунинъ ичюн базы классиклеримизнинъ эдебий портретлери олар эсасында азырланаджакъ. «Исмаил бей Гаспринский» эдебий портрети бойле азырланды. Яни къырымтатар муэллифлеринден онынъ акъкъында энъ тафсилатлы язган Ленинградлы мерхум Сеитгъазы Гьафаровнынъ озь вакътында «Иылдыз» меджмуасында девамлы суретте басылган «Исмаил бей Гаспринский. Аяты ве фаалиети» серлевалы эсеринден файдаланылды.

Юкъарыда къайд эттигимиз киби, «Шакир Селим» эдебий портретининъ муэллифи Аблязиз Велиевдир.

«Корюмли эдиплеримиз» сериясында китапларны Ибраим Чегертма озь эсабына 1000 нуска чыкъара ве о китаплар КъМПУде ве Акъмесджитнинъ Севастопольская сокъагындаки «Терджиман» китап тюканында сатыла. «Исмаил бей Гаспринский» эдебий портрет китабыны алмакъ истегенлер исе 0664245104 телефон вастасынен де мураджаат эте билелер.

Закир КЪУРТНЕЗИР ВАТАН ЁЛУ ОТАЙМАДЫ

Якында 80 яшыны толдырган акъсакъл язджымыз Закир Къуртнезирнинь мезкюр китабы онынъ чешит йылларда язгъан очерклери, эдебий ве публицистик макъалелеринден ибарет. Муэллифнинь, умумен алгъанда, Ватангъа авдет, иджадий яратыджылыкъ, тиль ве эдебият мевзуларыны къаврап алгъан мезкюр китабына халкъымызнынъ сонъки 15-20 йылда отип кечкен аят ёлуны ве шу девирдеки эдебий аятымызны акс эткен бир йылнаме демек мумкюн.

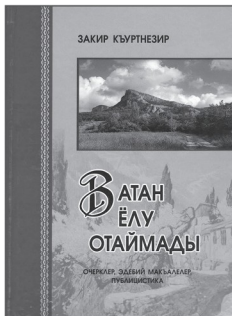
Китап дёрт баптан ибарет:

1. «Сен азизсинь, Ана юртум, баба топрагым!»
2. «Ватанпервер, миллетсевер зиялыларымыз».
3. «Эдебий къайдлар».
4. «Къалемдеш достларым».

Биринджи болюкте муэллифнинь Ватангъа авдет мевзусында язгъан публицистик макъалелери ер алгъанлар. Экинджи болюк белли зиялыларымыз акъкында очерклерден ибарет. Учюнджи болюкке эдебий макъалелер кирсетилген. Дёртюнджи болюкни исе, серлевасындан да корюнгени киби, къалемдеш достларына багышлангъан язылар тешкиль этелер.

Муэллиф китапны «Будыр бизим Ватанымыз!» адлы шииринен башлай ве торунларына багышлап язгъан «Мирас» адлы шииринен битире. Бу да озюнде бир рухий мана ташымакъта.

Китап «Къырымдевокъувпеднешир» нешриятында Къырым Мухтар Джумхуриетининь миллетлерара меселелер ве сюрпюн олунгъан гражданларнынъ ишлери боюнджа Комитетининь маддий ярдымынен 500 нусха басылып чыкъарылгъан.

ЭДИПНИНЬ РУХИЙ ДЮНЬЯСИ

Шамиль Алядин замандашларынынъ хатырлавларында

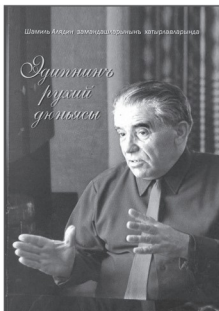
«Къырымтатар эдебиятында ойле эдебий сымалар бар ки, земане бедий фикримизнинъ мейдангъа кельмесини ве инкишаф этмесини оларсыз тасавур этмек мумкюн дегильдир. Языджы Шамиль Алядин бойле санаткярлардан биридир», дениле китапнынъ аннотациясында.

Иште, эдипнинъ замандашлары олгъан достларынынъ, шегиртерининъ, окъуйджыларынынъ хатырлавларыны окъуп чыкъар экенсинъ, козь огюнде анджакъ шойле бир къоджаман сымалангъан. Бу сыма юзюнде эдебиятымызнынъ та дженктен огюне башлап, бугюние кельгендже отип кечкен ёлуны тасавур эте билесинъ.

Китапкъа кирген язылар мевзугъа садедже бир сесленюв дегиль де, эр бир муэллифнинъ юректен чыкъкъан самимий сёзлери, фикирлеридир. Муэллифлер арасында эсасен языджылар: Сеитумер Эмин, Ибраим Паши, Айдер Осман, Урие Эдемова, Риза Фазыл, Закир Къуртнезир, Аблязиз Велиев, Сафтер Нараев, Шевкет Юнусов, Матякъуб Къошджанов, Юнус Къандым, Шевкет Юнусов, Сервер Бекиров, Георгий Владимиров, Исмаил Керимов, Черкез-Али, Рефат Чайлакъ барлар.

Хатырлавларда Шамиль Алядиннинъ ялыныз эдебий яратыджылыгынен, онынъ аят ёлунен сынырланмайып, эдипнинъ миллий арекетке, медениетимизнинъ, санатымызнынъ инкишафына къошкъан дегерли иссеси де айдынлатыла.

Китап Къырым Мухтар Джумхуриетининъ миллетлерара меселелер ве сюрюн олунгъан гражданларнынъ ишлери боюнджа Комитетининъ маддий ярдымынен «Къырымдевокъувпеднешир» нешриятында 500 нусха чыкъарылгъан.

Миллий тасиль оджакълары

МЕКТЕП КОРЪМЕК – ИНСАН ИЧЮН БИР ДЕВЛЕТТИР

Багъчасарай шеэрининъ 5-нджи умумтасиль миллий мектеби талебелер ичюн озъ къапыларыны ильк кере 1999 сенеси ачты. Бу вакъиа шеэрде яшагъан къырымтатарларгъа буюк къуванч кетирди. Ниает, къырымтатар балалары ичюн миллий муитте тербие корип, тасиль алмагъа имкъан пейда олды. Мектеп бинасында эвель балалар багъчасы ерлешкени себебинден базы онъайтсызлыкълар бар эди эм бугунки куньде де бар. Меселя, мектепте балабан спорт залы ёкътыр. Мектеп чалышкъан 15 йыл ичинде балалар, оджалар, мудирлер деньишкен олса да, миллий муит деньишмей. Дерслерде ватанперверлик, миллетимизге севги ве урьмет киби дуйгъулар ашлана.

Диляра Фахриевна Къуртаметова**– мектеп мудири:**

– 2008 сенеси мектебимизде 323 талебе окъуй эди. Башлангыч мектепте тек 4 сыныф олып, параллель сыныфлар ёкъ эди. 2013-2014 окъув сенесининь башында мектеп 409 талебе ичюн озь къапыларыны ачты. Шимдики куньде мектепте 413 талебе орта тасиль алмакъта. Башлангыч мектепте параллель сыныфлар чалыша. Мектепте окъугъан балаларнынь сайысы арта, чюнки ана-бабалар бизим оджаларымыз талебелерге терен бильги берип оладжакъларына инандылар. Алий малюматлы, юк-сек ихтисаслы оджалар чалышалар. Олар янъы методик усулларны къулланып, дерслерини меракълы кечирмеге тырышалар.

Башлангыч сыныфларда дерслер къырымтатар тилинде кече. Дерсликлер эм рус, эм къырымтатар тиллеринде. 5-11-нджи сыныфларда эр бир дерсни къырымтатар тилинде алып бармакънынь имкяны ёкътыр, чюнки базы фенлер боюнджа ана тилимизде чыкъкъан дерсликлер ёкъ. Оджалар озь фенини къырымтатар тилинде алып бармакъ ичюн махсус тасиль керек. Амма олар дерснинь бир де-бир къысмыны ана тилинде кечирмеге тырышалар. Къырымтатар тилинде лугъат иши алып барыла. Эксерий алларда дерснинь пекитюв къысмы къырымтатар тилинде я да эки тильде кече. Бу ишнинь эсас макъсады, эльбет, къырымтатар муитини яратмакъ ве талебелерге ана тилини огретмектир. Тербиевий ве сыныфтан тыш ишлер тек къырымтатар тилинде алып барыла. Мектепте радио нокътасы чалышмакъта. Эр базарэртеси кечирильген сыныф саатлери девлет ве къырымтатар гимнлеринден башлана. Эгер бир де-бир себеплерден талебе дерске кеч къалса, токъталып гимнлери динълей, сонъ сыныфкъа кире. Базарэртеси кунълери дерслер, иште, бойле башлана.

Иыл планы боюнджа фенлер афталыкълары кече. Эр бир метод-бирлешме озь фени боюнджа тедбирлер азырлап, оларны бельгиленген ай ве кунълерде кечире. Сыныфтан тыш ишлер пек меракълы отъкериле. Балалар бутюн тедбирлерде буюк меракънен иштирак этелер. Олар чыкышлар япалар, газеталар азырлайлар. Филология фенлери боюнджа «Яш несирджи» ве «Яш

шаир» киби ярышлар откериле. Химия, биология, математика киби фенлерден исе «Энь акыйлы» ярышыны талебелер пек бегене. Оларнын эксериети кырымтатар тилинде откериле.

Оджаларымыз эр йыл «Йыл оджасы» ярышында иштирак этип, палебе кызаналар. Рус тили оджасы Саида Алиева ве математика оджасы Эмине Келямова район боюнджа биринджи ерлерге наиль олган эдилер. Кырымтатар тили оджалары Гульфии Халилова, Фатиме Асанова, Эльвира Ибрагимова джумхуриет боюнджа учюнджи ерлерни кызанган эдилер. Бу сене башлангыч сыныфлар оджасы Альбина Эмиралиева «Йыл оджасы» ярышында джумхуриет севиесинде учюнджи ерни эльде эти. Базы сабык мезунларымыз алий мектеплерде тасиль алып, шимди мектепте оджалык япалар.

Бу окув йылы олимпиадалар нетиджесинде райондаки 28 мектеп арасында бизим мектебимиз учюнджи ердедир. Эки йыл эвельси мектебимиз бешинджи ве алтынды басамакта эди. Бу сене мектебимизнин севиеси юксельди. Балалар Кучюк илимлер академиясынын акыйкий азалары олып, кырымтатар тили ве эдебияты, биология, тарих киби фенлерден биринджи ерлерге иришелер. Футбол командасы да районда биринджи ерни кызанды. Беден тербиесинден олимпиада кечти. Огланларымыз учюнджи ерни, кызларымыз исе алтынды ерлерни эльде этилер. Бу пек юксек нетиджелердир, чюнки мектепте беден тербиесинен керекли севиеле огращмак имкяны ёктыр, амма бизим балаларымыз саг олсунлар, мектепнин адыны шерефнен кюрчалайлар.

Бойлеликнен, мектебимиз чалыша. Ана-бабаларнен ишбирликте оджаларымыз миллий муит яратып, келеджек несиллерни окутып тербиелейлер».

Азырлагъан
Гульнара ИЛЬЯСОВА

Балалар ичюн

ЙЫЛДЫЗЧЫКЪ

№3 (18)

«Йылдызчык»ны

Гульнара Ильясова такъдим эте

Багъчасарай миллий мектебине багъышлана

Тъафар БУЛЪБАЧАКЪЛЫ

АНА ТИЛИМ

Ана тилим, догъмуш ана-бабамдай,
Меним ичюн бу тиль сааръ-сабамдай.

«Ана» дедим бу тильде биринджи,
Къыймети ёкъ, о не алтын, не инджи.

Тильнен осе догъган баланынь анъы,
Сев тилиньни, севген киби ананъны.

Беллеменъиз, ана тилимиз факъыр,
Къайсы адам ана тилини быракъыр?

Саатлернен чыньлап турдым къангъандже,
Козъ юммадым къызышкъан сонъ, танъгадже.

Джемиетте енъди чалбаш кедайым.
Озь тилимни къорчалайым эр даим.

Селям алейкум, балалар, сиз мени, эльбет, билесиньиз. Меним адым Ахмет ахай. Амма мен сизге шимди озь лятифелеримни дегиль де, Багъчасарай шеэрининь 5-нджи миллий мектебинде окъугъан акъыллы ве истидатлы талебелер акъкында икяе этмеге истейим. Келиньиз, оларнен таныш олайыкъ.

ЯШ РЕССАМЛАР

**Эрнест Абибуллаев,
1-нджи А сыныф талебеси**

Бош вакъыты олгъанда элине къалем алып ресим сыза. Эксерий алларда ресимлеринде табиятнен багълы олгъан адиселерни акс эте.

**Диана Исмаилова,
1-нджи А сыныф талебеси**
Боянен ресим япмагъа бегене. Масалларны окъуп, оларгъа ресимлер уйдура.

**Эдие Османова,
2-нджи Б сыныф талебеси**
Анасынен берабер отурып ресим сызмагъа севе. Анасы онъа ярдым этип, Эдиенинь ресим япув къабилиетини инкишаф этире.

**Зарема Усеинова,
4-нджи Б сыныф талебеси**
Рассамлыкъ тегерегине къатнай. Мектепте кечкен яш рессамлар конкурсларында иштирак этип, гъалебе къазана.

ЯШ ЧАЛГЫДЖЫЛАР

Ахтем Суфьянов, 5-нджи А сыныф талeбеси

Кларнет чала. Музыка мектебининь 2-нджи сыныфында окъуй. Музыка саасында белли бир мувафакийетлерге иришти. Кырым боюнджа откериьген «Юный виртуоз» конкурсында 2-нджи ерге наиль олды.

Мерджан Дудакова, 4-нджи А сыныф талeбеси

Фортепиано чала. Чешит конкурсларда иштирак этип, гялебе къазана. Мерджан чалгъан авалар динълейиджилерге хош дуйгъулар багъышлай.

Рамазан Нарматов, 1-нджи А сыныф талeбеси

Мектепнинь энъ яш чалгъыджысы. О, давул чала. Рамазан ич бир музыка мектебине бармай, чалмагъа бабасы огрете. Рамазан озь истидатыны тойларда энди эки кере косътерди. Бу анълерни буюк эеджаннен хатырлай.

ЯШ ОЮНДЖЫ ВЕ ЙЫРДЖЫЛАР

Ойнамагъа бильмеген давулдан корер.

Азиз Курсеитов,
5-нджи Б сыныф талebesи
Кезлевде откериьген «Бегущие по волнам» ве «Звёздные мосты» фестиваллеринде «Вена вальсы» ве «Танго» оюнлары ичюн биринджи ерлерни къазанды. Бундан да пайры, Киевде откериьген оюн фестивалининъ ве Акъярда кечкен «Звёздный шанс» адлы II халкъара фестивалининъ лауреаты да олды.

Ибраим
ве Эскендер Татаровлар,
5-нджи А сыныф
талeбелери
Къырымтатар халкъ оюнларыны ойнайлар. Энь севимли оюнларынынъ бириси «Чобан оюны»дыр.

Мельтем Сеит-Джелиль,
4-нджи А сыныф талeбеси
Йырламагъа, ойнамагъа авеслигини бильдирип, илериде буюк санада озь истидатыны косътермеге умят беслей. Арзу-ниетини Багъчасарайдаки «Ильхам» ве «Эбедиет» такъымларынен багълай.

ЯШ КҮРЕШЧИЛЕР

Күрешчининъ билегине
дегиль, юрегине бакъ.

**Ильяс ве
Хасим Рахман Ибрагимовлар,
5-нджи А ве 1-нджи А
сыныфларнынъ талелелери**

Бу къуветли, кучлю ве атик оъланлар аъа-къардаштыр. Рум-рим күрешли боюнджа Багъчасарай, Акъяр, Акъмесджит, Къырым, Украина, Русие ве Халкъара турнирлернинъ чемпионлары. Миллий күреш боюнджа Къырымда отъкерильген чемпионатнынъ тунч призерлары. Хасим Рахман 7 яшында олгъанына бакъмадан, тек бу сене он дане алтын медаль къазанды. Бабалары къайд эткенине коре, Ильяс ве Хасим Рахман эвде де идман этмеге бегенелер ве эр анъ гъалебе къазанмагъа азырлар. Машалла оъланларгъа!

РААТЛЫКЪ

Достлукъ алтындан паллы, эльмаздан чыдамлы.

5-нджи А сыныф талелелери бири-биринен о къадар достанелер ки, атта раат-

лыкъ кунълерини де берабер кечирмеге тырышалар. Кеченлерде Мангъуп-

Къалеге барып кельдилер. «Йылдызчыкъ»нен озь те-
эссуратларынен пайла-
шып, кезинтиде япылган
фотосуретлерни ёлла-
дылар. «Мангуп-Къалеге
зиярет пек меракълы кеч-

ти. Оджамыз бу ерлернен
баглы тарихий вакъиалар
акъкъында икяе этти. Биз

тарихымызнынъ дерслерде
даа огренмеген саифеле-
рини ачтыкъ. Биз эм раатлан-
дыкъ, эм янъы малюматлар
алдыкъ», – дей балалар.

ЧЕБЕР ЭЛЛЕР

Чебер элинден белли олур, окъумыш – тилинден.

**Сусанна Абдуллаева,
1-нджи А сыныф талебеси**
Эмек дерслерини пек бегене.
Башкъа къабилиетлери де, эль-
бет, бардыр ве олар, къысмет
олса, даа ачылыр. Шимди исе
кягъыттан дюльбер
аякъкаплар япа.

**Фериде Таирова,
1-нджи А сыныф талебеси**

Ресим сызмаға ве кягыттан аджай-ип чечеклер япмаға пек бегене.

**Лиза Фёдорова,
5-нджи А сыныф талебеси**

Къызчыкъ тикиш устасы. Саде басмалар онынъ элинде дюльбер ве аджайип оюнджакъларға чевириле. Лиза оюнджакълар япмакнынъ сырларынен сизлернен де, урьметли балалар, пайлашмаға азыр. «Гульдесте ве мышычыкъ» адлы оюнджакъ насыл тикильгенини бизге икяе эте.

«Бу оюнджакънынъ адыны «Гульдесте ве мышычыкъ» деп къойдым, – дей Лиза. – Мен оюнджакъларны озюм тикип, озюм оларға ад берем. «Гульдесте ве мышычыкъ» адлы оюнджакъны тикмек ичюн сизге чешит ренкли 4 басма парчасы керек оладжакъ.

Бирисинден мышычыкънынъ земинини япамыз. Экинджи-синден бурунчыкъ чыкъаджакъ. Учюнджисинден агъыз-чыгыны тикемиз. Дёртюнджиси исе бетчиги оладжакъ.

Ильванлар ичюн лента, чечеклер, козьлер ичюн махсус боюнджакълар, мыйыкълар ичюн йип керек оладжакъ. Биринджиден, элимизге кягыт ве къалем алып, керекли парчаларны сызамыз. Сонъ оларны басма устюнде къалем я да сабуннен сызып, кесемиз. Мышычыкънынъ эр бир къысмыны экишер дане япамыз. Бундан сонъ мышычыкънынъ къысымларыны алып, терс тарафындан тикемиз ве памукъ толдурмакъ ичюн бираз ер къалдырамыз. Юзюне чевирип, памукънен толдурамыз ве шу ерни тикемиз. Бойлеликнен, эр бир парчаны тикмек керек. Энди къысым-

ларны бири-бирине къошамыз. Башта мышыкънынъ башына къулакъларыны тикемиз. Сонъра кевдесини ве панджаларыны къошамыз. Эр бир парча къошулгъан сонъ, бетчигине козъчиклерини тикемиз ве эки тегерек япып, устуне мыйыкъларны ерлештиремиз. Истегенинъиз киби яраштырынъыз. Мен гүльдесте иле яраштырдым. Оюнджакъ азыр!»

4-нджи Б сыныф талелелеринен сиз энди таныш олдынъыз. Масаллар уйдурмакънен бир сырада, бу сыныфта окъугъан талелелер эмек дерслеринде озъ чеберлигини косътермеге тырышалар. Оларнынъ сыныфында рафлар эмек дерслеринде япылгъан шейлернен толу.

ЯШ ИДЖАТКЯРЛАР

Язы язмакъ – иненен къую къазмакъ.

**Мерджан Дудакова,
4-нджи А сыныф талебеси**

Пек акъыллы ве истидатлы къызчыкъ.
Онынъ шиир ве икяелерини окъуп,
ватанына олгъан севгиси пек къа-
вий олгъаныны анълаймыз.

Айванларым

Бутюн эвим айван толу
Эм мышыкъ бар, эм копек,
Даа балагъа не керек
Айван-достундан гъайры.
Копек эвни къорчалай,
Мышыгъым сычан тута,
Эвге къайтсам, азбарда
Копек мени къаршылай.
Эвге кирсем мышыгъым
Аягъыма сыйпалана.
Ана ойле биз яшаймыз
Шень-шерамет эвимизде.

Нурсултан

Нурсултаннынъ эвинде эр шей тура еринде,
Чюнки ойнап битирген сонъ джыйыштыра эр ерни.
Бабасынен анасы эвге кирип шашып къала,
Оюнджакълар еринде, маса тер-темиз тура.
Нурсултаннынъ аилеси къувана чебер къызгъа,
Машалла дей битасы да сайгъы-севгинен онъа.

ДЖАНЛЫ ЧЕЧЕК...

Эдие чельде юрип, осип тургъан дюльбер чечеклерге
бакъып къувана. Эвге къайткъанда, къызчыкъ бир мелев-
ше чечегини къопарып алып кете. Ойнап тойгъан сонъ
чечектен безе де, оны бир кошеге ташлай. Бираз яткъан
чечечик адам киби лаф этмеге башлай:

– Эй, кызчык, сен манья не яптынь? Меним чёльде кьорантам бар эди. Сен исе мени кьорантамдан айырып эвинье алып кельдинь. Тамырларым исе тувган топрагымда кялды.

Эдие бираз шубелене, амма дуйгуларыны косьермейип, мелевшеге бойле джевап бере:

– Меним эвим исе мында. Мен сени бегендим, онын ичюн сен энди меннен оладжань.

Назик мелевше:

– Эй, кызчык, манья сув алып кель. Мен сувсыз яшап оламайым.

– Сувмы? Санья сув ташымагья меним вакытым ёкь. Мен дерслеримни даа япмадым, – дей Эдие.

Чечек ынджынып:

– Сен мени кьорантамдан айырдынъ, аджымайсынъмы? Бакъ, озюнь исе аиленьнен бир эвде яшайсынъ. Сени де ананьдан айырган олсалар, не япар эдинъ? Мен киби оксюз кялыр эдинъ, – дей.

– Багышла мени, гузель чечек, – деп, Эдие маса башындан аджеле тура ве: – Бу куньден сонъ чечек узымем. Аслы да керексиз ерде кьопармам. Чечеклер – чёлюмининъ дюльберлиги. Санья исе, мелевше, кьуюмыздан салкын сув алып келирим.

– Сагъ ол, кызчык. Мераметли экенсинъ, – дей чечек.

– Сен де сагъ ол, – дей Эдие. – Сен манья яхшы дерс бердинъ.

Ондан берли бу куньге кьадар Эдие ве мелевше-чечек бир эвде яшайлар.

**Шадие Апсаметова,
3-нджи Б сыныф талесеси**

Акьыллы, мераметли ве аджайип бир кызчык. Озь мектебини пек бегене, яхшы окъуй. Ана тилини севе, достларынен кьырымтатар тилинде лаф этмеге тырыша.

Меним севимли мевсимим

Яз – меним энъ севимли мевсимим. Бу мевсимни балалар сабырсызлыкънен беклейлер, чюнки яз татилери башлана. Балаларнынъ окъув йылы бите, олар мектепнен сагълыкълашалар. Мен татиль кунълери деньизге бармагъа севем. Анда ювунам, раатланам ве янъы достлар арттырам. Анамнен ве татамнен айванат багчасыны зиярет этмеге де севем, анда чешит айванчыкъларны коремиз ве эвде оларнынъ ресимлерини япамыз. Мен татильде къартанама барам. Къартанама ве къартбабама ярдым этем, бузавчыкълар ем, сув берем. Къартанам сыгъырны сагъса, мен тазе сют ичем. Къартбабам тереклерден мейва джыйса, мен онъа ярдым этем. Мен яз татиллерини пек гузель кечирем!

**4-нджи Б сыныф талелелери окъув дерслеринде ма-
саллар уйдурмагъа бегенелер.**

**Бири-бирине ярдым этип
иджат этелер.**

Аювнен Тавшанчыкъ

Бир заманда бар экен, бир заманда ёкъ экен. Бир балабан орман ичинде айванлар яшай экен. Оларнынъ арасындан бир Тавшаннен бир Аюв узакъ мемлекеттеки орманда яшайыш яхшы олгъаныны эшитип, анда кетелер. Кунълер кече, афталар кече, йыллар кече.

Бир кунъТавшан:

– Юр, Аюв достум, тувгъан улькелеримизге барып кезейик, – дей. Аюв истемесе де, достуна къаршы чыккып оламай. Чюнки мындаки аятны Тавшанчыкъ бегенмегенини биле.

Бойлеликнен, Тавшаннен Аюв озъ тувгъан орманларына келип етелер. Оларны узакътан корьген къашкыр сюрюси оглерине чыккып:

– Сонъ, узакъларгъа кетип, кене тувгъан улькелерге къайтып кельдинызми? – деп, сорайлар.

Аюв:

– Кельдик, иште, амма кене о тарафларгя кьайтаджакьмыз.

Тавшан:

– Ёкъ, мен кьайтмайджам, – дей.

Кьашкьыр:

– Не ичюн? Ем кьалмадымы?

– деп сорай.

Шу арада оларгя башкьа айванлар да кьошула.

Тавшан:

– Ёкъ, достларым, ем пек чокь, лякин ем оськен топракь менимки дегиль.

Сансар:

– Аньламадым сени, тувгъанчыгьым. Насыл топракь? Ормандаки Аюв:

– Мен исе аньладым. Тавшанчыкь о улькени бегенмей, чюнки о ерлер онынъ ватаны дегиль.

Аюв:

– Амма анда бал пек чокь. Мен о ерлерни бегенем. Ормандаки Аюв:

– Бакь, достум, анда бал бар, амма тувгъанларынь ёкъ. О ер сениньки дегиль.

Кьашкьыр:

– Мен де яхшы яшамагя истейим. Мен Аювгя кьошулып анда барыр эдим.

Тильки:

– Ойлеми? Емге сатыладжанъ демек. Хм... Ватанымызны бедава сатаджакь экенсинь!

Башкьа бир Тильки:

– Айван достларым, ич бир алтынгя ватаныньызны сатманъыз. Ватан – омюрлик бир дане. Оны севиныйз ве урьмет этиныйз.

Тавшан:

– Мен анда олгъанда эр кунъ тюшюмде тувгъан орманымны коре эдим. Мында авасы да темиздже, еми де татлыджа, айванларнынъ исе эр бири достымдыр. Кель, Аюв, мында кьалайыкь.

Аюв индемей. Бундан сонъ эписи айванлар бераберликте ем кьыдырып яшайлар. Аюв да озь тувгъан орманында кьала.

**Нилюфер Дудакова,
3-нджи Б сыныф талемеси**

Ады киби дюльбер кызычык. Яхшы окуй, оджасы оны пек макътай. Нилюфер кырымтатар тили пек мераклы олганыны айта.

Меним аилем

Меним аилем беш адамдан ибарет. Бабам Нариман, элли эки яшында. Анам Эльвира, кыркъ беш яшында. Эльдар агъам йигирми дёрт яшында, Айдер агъам йигирми бир яшында. Меним адым Нилюфер, мен докъуз яшындам. Мен мусафирликке бармагъа севем. Озь аилемиз де пек мусафирчен, биз лезетли ашлар пиширмеге севемиз. Мен анамны, бабамны, агъамларны пек севем.

КЕЛИНЪИЗ, СУБЕТЛЕШЕЙИК

Балаларнен субетлешмеге пек бегенем. Олар эксерий алларда пек мераклы, кулюнчли ве асыл да бекленильмеген джеваплар берелер. Бу сефер балаларгъа олар ич айырылмагъан шейлерни сайып кечмекни теклиф эттим. Не ичюн айырылып оламагъанларынынъ себеpleri акъкъында тюшюнип бакъмагъа риджа эттим. Бу субетимизнинъ нетиджесинен сизлернен, урьметли окъуйджыларым, пайлашмагъа ашыкъам.

**Эльмаз Халилова,
5-нджи А сыныф талемеси**

Мен бойле шейлерден ич айырылмайым:

1) компьютер; онынъ вастасынен узакъта яшагъан достларымнен кьонушам;

- 2) телефон; чюнки достумнен лаф этем ве телефонда олгъан оюнларны бегенем;
- 3) салынджакъ; чюнки салланмагъа бегенем;
- 4) альбом; чюнки ресим сызмагъа севем;
- 5) къулакълыкълар; чюнки йырлар динълемеге ве ойнамагъа бегенем.

**Эмине Асанова,
5-нджи А сыныф талебеси**

Мен эр даим бойле шейлерни къуланам:

- 1) телефон; чюнки достларымнен лаф этем;
- 2) йымшакъ оюнджакълар; чюнки янымда оюнджакънен юкълайым;
- 3) кузьгю; чюнки озюмни керем;
- 4) сач къыскъычы; чюнки къызлар

онсыз яшап оламайлар;

- 5) дуам; чюнки бойнумда асувлы олып, мени назардан сакълай.

**Эльзара Асанова,
5-нджи А сыныф талебеси**

Мен бойле шейлерден айырылмайым:

- 1) компьютер; чюнки янымда олмагъан инсанларнен къошушуп олам;
- 2) телефон; чюнки мектепте олгъанда ана-бабамнен лаф этем;
- 3) къалем; чюнки истеген маюматымны язып олам;
- 4) фырчы; чюнки ресим япмакъны бегенем;
- 5) спорт алетлери; чюнки секирмеге севем.

БУЛМАЧАЛАР

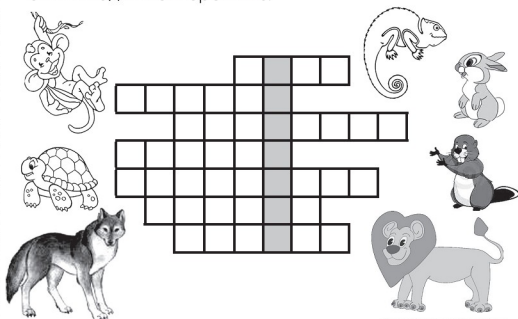
Балалар, мен сиз ичюн баш ёруйыджы бир кыч булмача азырладым. Тюшюнип оларны чезиньиз.

Мында сакъланъан сёзлерниъ эр ангиеси «ав» арифлеринен бите. Мисаль кетирильген сёзлерге бакъып, озъ вариантларыньызы теклиф этиньиз, яни бильген сёзлериньызыни языньыиз.

Меселя: ав, таб, ямав, дурав, ашав.

Ашаъыда берильген кийик айванларныъ адларыны тапып, оларны арды-сыра язсаньыз, меним тувъан коьмниъ адыны билерсиньиз.

Айванлар: борю, кьундуз, кесепти, маймун, кьалпы бакъа, арсав, тавшан, Джевар: «Озенбаш».

САЙГЫЛЫ ОКЪУЙДЖЫЛАР!
«Йылдыз»га абуне олунъыз!
Озюньизнен берабер
къомшуларыньызны, таныш-билишлеринъизни,
достларыньызны да 2014 сенесине
яздырмагъа унутманъыз.
«Йылдыз»нынъ абуне индекси 75298.

Муэллифлернинъ дикъкъатына!
«Йылдыз» муарририети эсерлер ве макъалелерни
къырымтатар тилинде, электрон шекильде къабул эте.

Видається кримскотатарською мовою **«Йылдыз» №3 (218).**

Корректор **Муневвер Меджитова**
Вёрстка **Зера Акимова**

Бир матбаа табагъы колеминден эксик эльязмалар муэллифлерине
къайтарылмай. Буюк колемли эсерлернинъ къыскъартылгъан
журнал варианты къабул олуна.

Басылувгъа 09.06. 2014 с. рухсет этильди. Форматы 70х108 1/16.

Офсет усулында басылды.

Нешрият-есап табагъы Сымарыш №
1200 нусха басылды.

Джедвельге алынгъаны акъкъында шеадетнаме:
Серия КМ №1 633-384ПР.

Адресимиз:
95007, Акъмесджит шеэри, Вернадский проспекти
эв 155, кв. 3.
Телефон – 63-27-13.
yildiz1976s@mail.ru

г. Симферополь,
ул. Комунальная/ пер. Промежуточный, 24/3,
www.tipografia.com.ua/f/Salta